

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

NEVENA R. TOMIĆ
**BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA
I INSTITUCIJA**
DOKTORSKA DISERTACIJA

BEOGRAD, 2012.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

NEVENA R. TOMIĆ

**LIBRARIES OF RELIGIOUS
COMMUNITIES AND INSTITUTIONS**

DOCTORAL DISSERTATION

BELGRADE, 2012.

MENTOR: prof. dr Aleksandra Vraneš,

Filološki fakultet, Beograd

ČLANOVI KOMISIJE: prof. dr Darko Tanasković

Filološki fakultet, Beograd

prof. dr Bogoljub Šijaković,

Pravoslavno bogoslovski fakultet, Beograd

DATUM ODBRANE:

BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

Ova disertacija bavi se bibliotekama verskih zajednica i institucija u svetu, sa ciljem da prikaže razvoj i domete teorije i prakse u ovoj posebnoj oblasti bibliotekarstva. Iako ove biblioteke imaju dugu istoriju, sama naučna oblast je mlada i još uvek se razvija. Na početku rada dat je prikaz teorijskih radova i korišćene terminologije na nekoliko svetskih jezika.

Istorijski razvoj biblioteka verskih zajednica i institucija zapadnih i istočnih tradicionalnih religija ukazuje na važnost njihove uloge u širenju religija i kultura.

Razmatrana je društvena uloga biblioteka verskih zajednica i institucija u okvirima verske i društvene zajednice. Pitanja intelektualne slobode, cenzure, etike, posebno su značajna za ove biblioteke zbog njihove misije da promovišu etičke stavove i religijska verovanja svoje zajednice.

Ovaj rad bavi se i pitanjima prakse u bibliotekama verskih zajednica: katalogizacijom, klasifikacijom, selekcijom, nabavkom i razvojem fondova, radom sa korisnicima. Katalogizacija i klasifikacija u oblastima religije i teologije su specifične oblasti koja zahtevaju visokostručna znanja. Opisani su i primeri dobre prakse konzorcijuma u oblasti objedinjene nabavke i razvoja fondova.

Predstavljena je aktivnost profesionalnih udruženja biblioteka verskih zajednica i institucija koja postoje u svetu.

Digitalno okruženje pokreće pitanja adekvatnog predstavljanja na Internetu, Web kataloga, digitalnih izvora u oblastima religije i teologije, projekata digitalizacije koji postoje u ovoj oblasti.

Kao primeri specifične prakse i raznovrsnosti koja postoji među bibliotekama verskih zajednica i institucija opisani su: Biblioteka porodične istorije koja pripada mormonskoj zajednici, nacionalna Biblioteka tibetskih radova i arhiva

u Indiji, čitaonice verske zajednice Hrišćanska nauka i Hilendarska naučna biblioteka koja se nalazi na Državnom univerzitetu u Ohaju.

KLJUČNE REČI: BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA, RELIGIJSKE BIBLIOTEKE, VERSKE BIBLIOTEKE, RELIGIJSKO BIBLIOTEKARSTVO

LIBRARIES OF RELIGIOUS COMMUNITIES AND INSTITUTIONS

This dissertation deals with the religious libraries – libraries of religious communities and institutions in the world. It tends to give a picture of theory and practice in this special field of librarianship. Although these libraries have long history this scientific field is very young and still in development. Brief overview of theoretical works and used terminology in several world languages is given.

Historical development of libraries in traditional religions of East and West shows their importance for the spread of religions and culture.

The social role of the religious library in the frame of the religious and local community is also considered. Intellectual freedom, censorship and ethical issues are particularly related to libraries which belong to religious communities, because of their mission to promote ethical attitudes and religious beliefs of the community.

Special challenges of cataloging and classification in the field of theology and religion are discussed. Considering collection development the focus is given to the good examples of library consortia that exist in the field.

Professional associations and their activities are presented.

Digital environment raises questions of the adequate presence of the religious libraries on the Internet, OPAC, resources in the field of religion and theology, digitalization projects in the field.

Four different cases (Family History Library in Salt Lake City, Library of Tibetan Works and Archives in India, Christian Science Reading Rooms and Chilandar Scientific Library in Ohio) are presented as examples of the variety of religious libraries.

KEY WORDS: RELIGIOUS LIBRARIES, RELIGIOUS LIBRARIANSHIP, LIBRARIES OF RELIGIOUS COMMUNITIES

SADRŽAJ

1	UVOD.....	3
2	BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA.....	12
2.1	Teorijsko utemeljenje oblasti religijskog bibliotekarstva.....	12
2.2	Terminologija korišćena u oblasti religijskog bibliotekarstva.....	19
2.3	Tipologija biblioteka verskih zajednica i institucija.....	23
3	ISTORIJSKO NASLEĐE.....	25
3.1	Hrišćanske biblioteke.....	25
3.2	Razvoj biblioteka u muslimanskom svetu.....	49
3.3	Istorija jevrejskih knjiga i biblioteka.....	55
3.4	Istorija biblioteka istočnih religija.....	59
3.4.1	Biblioteke istočnih religija u Indiji.....	60
3.4.2	Biblioteke istočnih religija u Kini.....	63
4	PROFESIONALNA UDRUŽENJA BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA.....	66
4.1	Istorija institucionalnog organizovanja biblioteka verskih zajednica i institucija.....	66
4.2	Američko udruženje teoloških bibliotekara.....	72
4.3	Evropske teološke biblioteke.....	76
5	BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA U DRUŠTVU.....	79
5.1	Mesto i uloga religijskih biblioteka u okviru verske i šire društvene zajednice.....	79
5.2	Verska cenzura nekad i sad.....	86
5.3	Intelektualna sloboda i cenzura u bibliotekama verskih zajednica.....	95

5.4	Etičke i profesionalne vrednosti religijskog bibliotekarstva.....	98
6	OSOBNOSTI PRAKSE U BIBLIOTEKAMA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA.....	101
6.1	Obrazovni i profesionalni profil bibliotekara.....	101
6.2	Katalogizacija i klasifikacija u bibliotekama verskih zajednica i institucija.....	107
6.3	Selekcija i razvoj fondova	120
6.4	Rad sa korisnicima.....	132
7	BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA U DIGITALNOM OKRUŽENJU.....	137
7.1	Biblioteke verskih zajednica i institucija u digitalnom okruženju.....	137
7.2	Web katalozi biblioteka verskih zajednica i institucija.....	142
7.3	Predstavljanje biblioteka verskih zajednica i institucija na Internetu: analiza Web portala.....	147
7.4	Elektronski izvori iz oblasti religije i teologije	150
7.5	Digitalne biblioteke iz oblasti religije i teologije.....	155
8	PERSPEKTIVE RAZVOJA BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA.....	162
9	PRIMERI NEKOLIKO SPECIFIČNIH BIBLIOTEKA	165
9.1	Biblioteka porodične istorije u Salt Lejk Sitiju.....	165
9.2	Čitaonice Hrišćanske nauke.....	172
9.3	Biblioteka tibetanskih radova i arhiva.....	174
9.4	Hilandarska naučna biblioteka u Ohaju.....	177
10	ZAKLJUČAK.....	180
11	LITERATURA.....	185
12	ELEKTRONSKI IZVORI.....	194
13	ZNAČAJNI INTERNET PORTALI.....	197

UVOD

Živeći u našem globalnom društvu, verovatno je da ćete u toku svog života sresti ljude iz svih krajeva planete. Razumevanje religijskih verovanja ovih ljudi jedan je od mnogih koraka koje čovečanstvo mora preduzeti da bismo jednog dana zajedno prosperirali u miru.¹

Ovaj rad nastao je kao rezultat dugogodišnjeg interesovanja za specijalno bibliotekarstvo u oblasti biblioteka verskih zajednica i institucija. Proistekao je iz zapitanosti koje je nametala praksa, kao i iz prepoznavanja potrebe da se znanja i iskustva prikupe, kritički analiziraju i da se sistematizuje i utemelji ova nova oblast proučavanja. Polazi se od pretpostavke da biblioteke verskih zajednica i institucija, bez obzira na konfesionalnu pripadnost, imaju zajedničke karakteristike. Iako im nije pridavana dostojna pažnja, u svetu postoji ogroman broj biblioteka verskih zajednica, veoma različitih tipova, veličina i profila fondova koje su značajni kulturni i akademski centri, od onih u službi male verske ili lokalne društvene zajednice, do biblioteka svetski poznatih sa milenijumskim trajanjem i najvrednijim riznicama znanja i pisane reči.

Iako nosioci mnogih i različitih uloga u društvu, biblioteke verskih zajednica i institucija su prvenstveno predstavnici i nosioci religijske kulture, čuvari svetih spisa i pisane reči inspirisane određenim religijskim pogledom na svet. Brojne su rasprave o sveprožimajućem uticaju religije, u istorijskoj i savremenoj perspektivi, na ustrojenost društva, društvenu koheziju, političke ideje i praksu, preovlađujuća etička načela. "Religije ne samo da doprinose utemeljenju civilizacija tokom cele istorije, već i direktno utiču na savremene

¹ An Introduction to the Study of World Religions / Sara Wenner
<http://www.mnsu.edu/emuseum/cultural/religion/> . – 22. 2.2010.

međunarodne odnose i važne događaje u svetu. Bilo da razmišljamo o globalizaciji “fundamentalizma”, religijski motivisanoj politici, pojavi brojnih novih religija ili o našim društvima, koja su sve više pluralistička, obavešteni građanin dvadeset prvog veka ne može da dozvoli sebi da zanemari poznavanje religijskog verovanja i prakse.”²Neki naučnici smatraju da se religiji ne pridaje dužna pažnja i da treba osvestiti savremenike o uticajima religije na razvoj kultura, na tokove istorije, među njima je i britanski istoričar religije protestantskog porekla Trevor Ling (Trevor Oswald Ling 1920 – 1995), vrstan poznavalac budizma, koji kritikuje i upozorava na nedostatnost i ograničenost savremenog gledanja na religiju.³

Akademsko proučavanje religije razvija se od kraja XIX veka, velikom zaslugom nemačkog naučnika Fridriha Maksa Milera (Friedrich Max Muller, 1823-1900) osnivaju se prve katedre na evropskim univerzitetima.⁴ Prvu polovinu dvadesetog veka obeležila je klima racionalizma i proučavanju religije nije pridavana prevelika pažnja. Nakon Drugog svetskog rata religija ponovo postaje predmet interesovanja, proučava se sa različitih aspekata, pa tako nastaju nove discipline kakve su antropologija religije, psihologija religije, sociologija religije. Nauka o religiji postaje samostalna oblast istraživanja „dok se ranije proučavanje nehrišćanskih religija obično odvijalo u okviru hrišćanske teologije, došlo je do preokreta, naročito šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka, kada je termin „religijska nauka“ postao

²Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. – Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009. – str. 9.

³„Ovaj vid istorije religije zapravo služi kao dragocen korektiv savremenom, skučenom gledanju na religiju kao na manje-više privatnu, ličnu stvar između čoveka i njegovog Boga, gledanju posebno svojstvenom hrišćanstvu od XVI veka naovamo. U islamu i budizmu, pogotovu, da se videti kakva bi mogla da bude jedna izvorno narodska, religijski nadahnuta kultura; široko otvorena reka što okolnoj oblasti obezbeđuje saobraćaj, plodnost i životnu moć; od ovoga je odudarao stešnjen i jalov odvodni kanal u koji se do XIX veka naovamo bila pretvorila religija u Evropi. Mogućno je da je i do dva razorna povodnja zvana komunizam i sekularizam došlo zbog toga što se korito religije u Evropi tako veštački suzilo.“ Istorija religije Istoka i Zapada / Trevor Ling ; s engleskog preveo Voja Čolanović . – 5. izd. – Beograd : SKZ, 2003.

⁴Poznata je izreka Fridriha Maksa Milera da poznavati samo jednu religiju znači ne poznavati nijednu.

sasvim uobičajen i kada su se osnivale posebne katedre za religijske nauke“.⁵ O potrebi komparativnog proučavanja religija, kao i o naučnoj opravdanosti postojanja komparativnog pristupa pisali su mnogi. E. O. Džems (Edwin Oliver James, 1888 – 1972) piše da je potrebno izvršiti „uporedno ispitivanje materijala“ da bi se „odvojilo trajno od prolaznog“ tj. da bi se utvrdile trajne vrednosti tekovina religije,⁶ naš sociolog religije Đuro Šušnjić ističe bitne metodološke pretpostavke za pristup istraživanju religija „Pretpostavka o religijskoj homogenosti jednako je pogrešna kao pretpostavka o religijskoj heterogenosti. Naš posao je da ih poredimo, i da, uočavajući sličnosti i razlike između religija, pokušamo da ih objasnimo i razumemo u onome što im je zajedničko i bitno. Bitnim smatram ona obeležja religije bez kojih ona ne može da postoji a da ne izgubi svoj identitet. Pri tome treba imati pouzdane opise religija, da bi neprestano poređenje bilo moguće.“⁷

O uticaju religije na društvene procese i razvoj društva najopširnije je pisao nemački sociolog Maks Veber (Karl Emil Maximilian Weber 1864 – 1920), koji je sproveo opsežno istraživanje o svetskim religijama („religijama koje su privukle veliki broj vernika i presudno uticale na tok planetarne istorije“⁸) hinduizmu, budizmu, daoizmu, judaizmu i posebno o uticaju hrišćanstva na istoriju tzv. Zapadnog sveta. Veber ističe uticaj protestantizma, naročito puritanizma, na razvoj preduzetničkog, kapitalističkog pogleda na svet. On smatra da hrišćanstvo nosi u sebi revolucionarni duh, koji nije svojstven religijama Istoka, i stoga je važan pokretački faktor društvenih promena u zapadnom društvu.

U savremenom svetu, koji je zakoračio u treći milenijum, još uvek se ne pridaje dovoljno pažnje značaju religije, iako se prognoze nekih naučnika da će uticaj religije oslabiti nisu ostvarile. Ponekad se naglašava uloga religije u

⁵Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. - Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009 . – str. 14.

⁶Uporedna religija : uvod u istorijsko proučavanje religije / E.O. Džems ; preveo Sreten Marić . – Novi Sad : Matica srpska, 1990 . – str. 6.

⁷Religija.1.Pojam, struktura, funkcije / Đuro Šušnjić . – Beograd : Čigoja štampa, 1998. – str. 32.

⁸ Sociologija / Entoni Gidens ; prevodioci Nadežda Silaški, Tatjana Đurović . – Beograd : Ekonomski fakultet, 2003 . – str. 549.

razvoju konflikata i religija ističe kao izvor društvenog konflikta, dok se često previđa njena potencijalna snaga u borbi za mir. Verski lideri i institucije nose snagu medijatora u konfliktnim situacijama i mogu biti veza među zavađenim stranama. Međureligijski dijalog je drugi način verske borbe za mir. Cilj ovog dijaloga nije samo rešenje trenutno nastalog konflikta, već slabljenje međuverških tenzija koje mogu izazvati budući konflikt ili izrasti iz trenutnog konflikta.⁹ Poznati katolički teolog Jozef Ratzinger tj. papa Benedikt XVI (Joseph Alois Ratzinger 1927 -), kaže da je jedno od bitnih pitanja religijskog dijaloga zajednički „odgoj ljudskog roda za mir“.¹⁰ U teorijskom proučavanju fenomena odnosa različitih religija najdalje se otišlo u hrišćanskim naučnim krugovima. Ratzinger ističe da se u dijalogu sa drugim svetskim religijama (posmatrano iz hrišćanske perspektive) hrišćanstvo može orijentisati ekskluzivistički, pluralistički ili inkluzivistički,¹¹ sam se zalaže za fenomenološki i istorijski zasnovano naučno istraživanje religija, za pluralistički pogled na dijalog hrišćanstva sa tzv. drugima, gde razumevanje svetskih religija proizilazi iz ozbiljnog naučnog proučavanja, koje uočava i poštuje različitosti i gde se svaka religija mora razumeti iz nje same “Zastupao sam shvaćanje da se najprije mora pokušati uočiti panorama religija u njezinoj ultrapovijesnoj i duhovnoj strukturi. Činilo se da se ne smije diskutirati o jednoj još pobliže nedefiniranoj i praktički još uopće neuočenoj masi zvanoj “religije”, nego da se najprije jednom mora pokušati vidjeti je li tu bilo konstantnih povijesnih razvitaka i daju li se prepoznati osnovni tipovi o kojima bi se zatim moglo doći do nekih vrednovanja; i na kraju, valjalo bi pitati kako se ti osnovni pojmovi uzajamno odnose i stavljaju li nas pred alternative koje bi onda mogle postati predmetom filozofskih i teoloških

⁹Teaching about the Religious Other : special report 143 of United States Institute of Peace / David Smock

http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr_143.html . – 09.02.2011.

¹⁰ Vjera – istina – tolerancija : kršćanstvo i svjetske religije / Joseph Ratzinger; preveo Stjepan Kušar . – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2004. – str. 7.

¹¹Isto. – str. 15.

premišljanja i odluka.”¹² Ovaj Racingerov zahtev za naučnom objektivnošću koji želi da unapredi nivo razumevanja i dijaloga, izražava gledište teologa zapadne hrišćanske provenijencije, što njegovom mišljenju daje teorijski okvir i postavlja granice, u praksi je situacija komplikovana i teško je doći do odgovarajućih nivoa poređenja - međuverski susreti “često uključuju nadreligijsku usporedbu specifičnih doktrinarnih koncepcija i normi”¹³ gde hrišćanska strana koja je najčešće inicijator ovih susreta i dijaloga podrazumeva “stanoviti stupanj racionalizacije i konceptualizacije doktrinarnih sadržaja, kako bi bili usporedivi s katoličkom ili protestantskom teologijom, zanemarujući simboličke ekspresivne vjerske izraze. Naprosto se pretpostavlja da svaka religija mora imati središnje vjerovanje i autoritativne tekstove. Na taj su način međuvjerske aktivnosti, između ostalog, pridonijele rekonceptualizaciji religijske samoprezentacije.”¹⁴ Uočeni fenomeni dodatno dovode u pitanje plodnost dijaloga na nivou verskih institucija. Postojanje dijaloga i otvorenost samih verskih institucija za drugačija shvatanja i verska uverenja, može biti podsticaj njihovim vernicima da razmišljaju o važnosti dijaloga, upoznavanja i razumevanja drugih religija.

Neki naučnici smatraju da samo kroz lične razgovore, dijaloge vernika različitih tradicija i uverenja može doći do napretka u odnosima. Tako Đuro Šušnjić kritikuje salonski govor predstavnika verskih institucija i smatra da

¹²Vjera – istina – tolerancija : kršćanstvo i svjetske religije / Joseph Ratzinger; preveo Stjepan Kušar . – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2004. – str. 15.

¹³Multikulturalizam : društveni i teorijski izazovi / Milan Mesić . – Zagreb : Školska knjiga, 2006. – str. 334.

¹⁴Tako je, primjerice, “hinduski način života“, izvorno više ili manje sveobuhvatna religijska i kulturna sfera, postao kompartmentiziran, percipiran u sistematiziranom kršćanskom smislu kao racionalizirana „religija“(sa svetom sferom vezanom uz specifična mjesta, događaje, vrijeme i sadržaje). Percepcija manjinske religije u društvu koje je istovremeno sekularno i viševjersko, pogodila je, recimo, način na koji britanski Hindusi misle o sebi i svojoj vjeri. Naravno, ima onih koji su zadržali izvorni pogled na hinduizam u smislu integralnoga „načina života“. No, neki se počinju odnositi prema hinduizmu poput mnogih kršćana prema kršćanstvu – kao nekoj vrsti vjerske kulturne tradicije, koje se treba prisjetiti tijekom velikih svetkovina i prilikom rođenja, ženidbe i smrti. Neka istraživanja sugeriraju da je za hindusku djecu rođenu u Britaniji „hinduizam“ postao više diskretno područje iskustva, koje se može namjerno izbjeći, ili upražnjavati, naprosto zbog kulturnog bogaćenja ili druženja sa suvjernicima.“ Multikulturalizam : društveni i teorijski izazovi / Milan Mesić . – Zagreb : Školska knjiga, 2006. – 435 str.

nisu problem razlike u verovanjima, obredima ili organizaciji verskog života već “vanverski, ideološko-politički motivi i interesi”.¹⁵ On se zalaže za iskren razgovor vernika „Jedini način da se različite vere razumeju i sporazumeju jeste razgovor njihovih vernika, ali ne preko posrednika – verskih vođa i ustanova – već licem u lice. Što je više posrednika između vernika različitih vera, to su oni dalje jedan od drugog i od vere. U meri u kojoj je razgovor verskih ustanova zamenio razgovor vernika, u toj meri on postaje formalan i jalov. Jer dve verske ustanove, odnosno dve verske ideologije, i ne mogu ući u razgovor, pošto su po definiciji netrpeljive i isključive. Samo dve verske ličnosti, slobodne, svesne i voljne da jedna drugu darivaju svojim iskustvom i ljubavlju mogu da vode dijalog.“¹⁶ Mišljenje autora ove disertacije je da je potrebno i neophodno uspostaviti i negovati dijalog na svim nivoima, gde god je to moguće, ako postoji želja za razumevanjem i prihvatanjem.

Gde je mesto biblioteke u religijskom svetu? Kako piše američki teoretičar bibliotekarstva Džon Harvi (John Frederick Harvey 1921 -) “Ovo je svet doktrine i dogme, pompe i svečanosti, verskih institucija i administrativnih službi, glumaca i diplomata. Svaka biblioteka u religijskom svetu je emisar, organizacija koja stoji između dva sveta, institucije crkve ili sinagoge i polja korisnika, i očekuje se, barem donekle, da jedne drugima predstavi sa integritetom i vernošću.”¹⁷ Biblioteka je obično sagledana kao jedinica u okviru šire institucije – verske organizacije, verskog sedišta ili centra, bogoslovije, sinagoge, koledža ili parohijske škole.

Osnovna misija biblioteke verske zajednice ili institucije je da obezbedi čitanje i pretraživanje materijala o religiji i posvećenom životu. Primarni fokus, osnovna uloga svake religijske biblioteke, usmerena je na duhovno usavršavanje, na podsticanje duhovnog i moralnog razvoja članova verske i društvene zajednice. U svetu religije u kome knjige i čitanje zauzimaju

¹⁵Religija.1.Pojam, struktura, funkcije / Đuro Šušnjić . – Beograd : Čigoja štampa, 1998. – str. 453.

¹⁶Isto . – str. 452.

¹⁷Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999 . – str. 4.

značajno mesto, gde je svakodnevno čitanje neophodnost i obaveza, religijska biblioteka i bibliotekar trebalo bi da budu posmatrani kao vitalni deo verske zajednice. Za tri velike svetske monoteističke religije - za hrišćane, kao i za muslimane i za Jevreje, kaže se da su narod knjige. Tokom dnevnih ili nedeljnih verskih službi čitaju se delovi svetih knjiga, u drugim delovima službe pevaju se pesme nadahnute svetim spisima. Biblioteke u svetu religije nisu značajne samo zato što čuvaju svete knjige, već i zato što čuvaju i daju na korišćenje teološke komentare, objašnjenja, rasprave, koji podržavaju i tumače svete spise.

U kakvim institucijama se nalaze biblioteke verskih zajednica i institucija? Može postojati jedna ili više biblioteka u sedištima na nacionalnom, regionalnom ili lokalnom nivou, u svakoj bogosloviji, u svakoj sinagogi ili parohijskoj školi, u svakom manastiru kao i u istorijskim i arhivskim centrima. Najveću grupu u svetu čine javne biblioteke koje uslužuju članove verske zajednice pri mestima bogoslužnja.

U ovom disertaciji predstavljena je panorama u kojoj deluju savremene biblioteke verskih zajednica i institucija – uloga ovih biblioteka u okviru šire društvene zajednice i u okviru verske zajednice kojoj pripadaju, udruženja koja zastupaju interese ovih biblioteka, specifičnosti prakse : primenjeni sistemi klasifikacije, pravila za katalogizaciju vezana za religijsku literaturu, profil fondova, korisnici itd. Dat je i istorijski prikaz razvoja ovih biblioteka koje imaju milenijumsku tradiciju i projekcija njihovog razvoja uslovljena menjanjem društvene svesti i drugačijim odnosom prema fenomenu religijskog, kao i tehnološkim promenama. Ukazano je na karakterističan odnos pojedinih verskih grupacija prema čitanju, knjizi i bibliotekama. U radu je predstavljen i kritički pregled relevantne literature o bibliotekama verskih zajednica i institucija.

Dostupna literatura, kao i u drugim oblastima teorije bibliotekarstva, uglavnom potiče sa severnoameričkog kontinenta. S obzirom da ova disertacija teži da pruži komparativni pregled religijskog bibliotekarstva u

savremenoj i istorijskoj perspektivi, u dostupnoj literaturi nije bilo previše oslonaca, jer se većina radova uglavnom bavi protestantskim bibliotekama, poneki rimokatoličkim, a mali broj katoličkim i protestantskim na jednom geografskom području ili u istorijskoj perspektivi.

Važna napomena vezana uz ovaj rad je da izbor proučavanih biblioteka verskih zajednica i institucija nije rezultat nikakve preselekcije – podobnosti ili nepodobnosti u odnosu na postavljeni vrednosni kriterijum, priznatosti ili nepriznatosti od strane političkih institucija, državnih i međudržavnih organa, međusobnog uvažavanja ili priznavanja samih verskih zajednica - granice ovom radu postavili su dostupni izvori o bibliotekama. Tako na primer, značaj koji mormonska crkva pridaje istraživanju u oblasti genealogije ili status koji imaju čitaonice u verskoj zajednici Hrišćanske nauke, nezaobilazne su činjenice u savremenoj realnosti biblioteka verskih zajednica i institucija.

U disertaciji su korišćeni komparativni, istorijski, analitičko-sintetički naučni metod i metod studije slučaja (case study).

Primenom komparativnog metoda utvrđena je moguća klasifikacija biblioteka verskih zajednica i institucija i dat pregled terminologije korišćene u ovoj oblasti. Komparativni metod korišćen je i u prikazivanju karakteristika različitih podtipova koji pripadaju bibliotekama verskih zajednica i institucija, u opisivanju primenjenih sistema za klasifikaciju u oblasti religije i teologije, u poređenju različitih aspekata profesionalne prakse u religijskim bibliotekama.

Opisan je razvoj biblioteka koje su obeležile istoriju tri velike monoteističke religije: hrišćanstva, islama i judaizma. Predstavljen je i razvoj biblioteka u okviru tradicionalnih istočnih religija – posebno u velikim središtima, Kini i Indiji. Istorijski metod je korišćen i da se prikaže razvoj profesionalnih udruženja biblioteka verskih zajednica i institucija u svetu. Prikazan je i istorijski razvoj institucije cenzure koja se u dvostrukom vidu vezuje za verske zajednice, versku i religijsku literaturu - sa jedne strane govori o odnosu verskih zajednica prema pitanju intelektualne slobode i prema drugim

religijama, a sa druge strane, govori o odnosu državnih režima prema verskim idejama i verskim slobodama.

Metodom studije slučaja opisane su karakteristične biblioteke: Biblioteka tibetanskih radova i arhiva, Biblioteka porodične istorije u Salt Lejk Sitiju, Hilendarski naučni centar, kao i čitaonice Hrišćanske nauke. Biblioteka tibetanskih radova i arhiva nalazi se u Indiji, tibetanska vlada sa dalaj-lamom na čelu dodelila joj je status nacionalne biblioteke, arhiva i muzeja (ovo je jedinstven slučaj nacionalne biblioteke van granica matične države). Sadrži najznačajniju kolekciju radova o tibetanskoj verziji budizma, lamaizmu, a osim toga je i značajan naučni centar za proučavanje lamaizma i kulture Tibeta. Biblioteka porodične istorije u Salt Lejk Sitiju u Juti, koja pripada mormonskoj zajednici, jedna je od tehnološki najmodernije opremljenih biblioteka u svetu, sa profesionalno obučanim osobljem, vodeći centar za proučavanje genealogije, sa najvećom bazom podataka o genealoškim stablima iz celog sveta. Hilendarski naučni centar nalazi se na univerzitetu u Ohaju i sadrži vrednu zbirku mikrofilmova i digitalnih kopija staroslovenskih rukopisa i neguje rad na proučavanju staroslovenskih rukopisa i staroslovenske paleografije. Čitaonice verske zajednice Hrišćanska nauka, osnovane u mnogim tržnim centrima, gradskim središtima i na prometnim mestima značajan su fenomen, jer su glavno misionarsko oruđe za širenje ideja i verovanja ove zajednice.

Ova doktorska disertacija upućena je prvenstveno bibliotekarskoj naučnoj javnosti, studentima, budućim proučavaocima biblioteka verskih zajednica i institucija, kao i zaposlenima u ovim bibliotekama. Stručna javnost može steći širi uvid u teorijske i praktične domete savremenog religijskog bibliotekarstva. Svetska iskustva mogu pomoći kao putokaz za unapređivanje prakse u bibliotekama verskih zajednica i institucija u Srbiji. Rad je jedinstven i pionirski po tome što se bavi bibliotekama svih verskih zajednica o kojima postoje dostupni izvori. Autor rada je imao priliku da neke od svojih ideja predstavi na predavanju u Američkom udruženju teoloških bibliotekara u

Čikagu 2007. godine,¹⁸ kada su prisutni vodeći stručnjaci iz oblasti teološkog bibliotekarstva zaključili da je pristup jedinstven, jer su dosadašnja proučavanja, kako je već istaknuto, bila ograničena uglavnom samo na biblioteke jedne verske zajednice. Ukazivanjem na savremeni i istorijski značaj ovih institucija, njihovu ulogu u kulturi i društvu, apeluje se na odgovorne u samim verskim zajednicama, kao i u državnim strukturama, da se zainteresuju i podupru njihov rad i dublje razumeju sveukupni potencijal koji nose kao moguća mesta susreta različitih religija i kultura, izgradnje mira, kulturne razmene i čuvari različitih tradicija pisane misli.

¹⁸ Kao dobitnik IFLA/OCLC stipendije za mlade profesionalce u oblasti bibliotekarstva i informatike (IFLA/OCLC Early Career Development Program 2007) autor je 2007. boravio u sedištu Američkog udruženja teoloških bibliotekara u Čikagu gde je prisutnim bibliotekarima, direktorima udruženja, održao predavanje na temu *Biblioteke verskih zajednica u Beogradu* u kome je predstavljen rad nekoliko najznačajnijih biblioteka verskih zajednica u Beogradu (Patrijaršijska biblioteka, Biblioteka Pravoslavnog bogoslovskeg fakulteta, Biblioteka Rimokatoličke nadbiskupije, Islamska biblioteka, Biblioteka jevrejske opštine i Biblioteka Adventističkog teološkog fakulteta), moguće smernice razvoja i mogućnosti za saradnju.

BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

TEORIJSKO UTEMELJENJE OBLASTI RELIGIJSKOG BIBLIOTEKARSTVA

Religijsko bibliotekarstvo kao komparativna oblast proučavanja, koja teži da obuhvati biblioteke svih prisutnih verskih zajednica na jednoj teritoriji, sasvim je mlada disciplina koja počinje da se razvija tek na pragu XXI veka. Pionirski rad u ovoj oblasti je obimno statističko istraživanje religijskih biblioteka u Severnoj Americi Džona Frederika Harvija¹⁹ objavljeno 1999. godine u dva toma, posvećena religijskim naučnim i religijskim javnim bibliotekama.²⁰ Ova studija je prvo istinski komparativno istraživanje koje uzima u obzir sve verske zajednice i institucije koje obitavaju na jednoj teritoriji. U uvodu autor ističe da je svestan značaja i veličine svog poduhvata “Oblast religijskog bibliotekarstva od strane vodećih ljudi u bibliotekarstvu ranije nije prepoznata kao posebna grupa koja deli zajedničke karakteristike. Zato ova oblast treba da bude definisana kroz uzorke relevantnih podoblasti, koje su ovde opisane i analizirane. Knjiga ozbiljno razmatra polje religijskog bibliotekarstva. Dok bibliotekari uglavnom zastupaju mišljenje da je polje religijskog bibliotekarstva malo, specijalizovano i lokalizovano, ovo je u stvari široka i obimna oblast.”²¹

¹⁹ Džon Frederik Harvey (John Frederick Harvey) (1921 - ?) jedan je od najznačajnijih i najplodnijih stvaralaca u američkom bibliotekarstvu, bivši prezbitarijanski đakon, bio je dekan i predsednik upravnih odbora nekoliko škola za bibliotekarstvo na američkim i teheranskom univerzitetu, osnivač Asocijacije biblioteka crkava i sinagoga (Church and Synagogue Library Association) u SAD, Iranskog dokumentarnog centra, Teheranskog centra za obradu knjiga u Iranu.

²⁰ Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – 749 str.

²¹ Isto . – Str. 1.

Godinama unazad pisano je o istoriji, stručnom uređenju, primenjenim klasifikacionim sistemima i specifičnostima rada u bibliotekama pojedinih verskih zajednica i institucija. Najveći broj radova potiče iz pera protestantskih i katoličkih autora iz Amerike, Australije i Novog Zelanda. Po pravilu autori pišu samo o bibliotekama i bibliotekarstvu svoje verske zajednice, komparativne analize ne postoje. U zapadnoevropskom bibliotekarstvu biblioteke verskih zajednica i institucija proučavane su uglavnom u istorijskoj perspektivi, malo je radova koji se bave savremenim problemima u ovoj oblasti. U zemljama Istočne Evrope i nekadašnje Ruske Federacije tek poslednjih godina oživljava rad ovih biblioteka i za sada ne postoji značajnija teorijska nadgradnja.

U proteklim godinama objavljena su dva sekundarna izvora, vredna najpre zbog opredeljenja autora da ne ograniče svoje istraživanje samo na jednu versku zajednicu, već da posmatraju religijsko bibliotekarstvo u širem kontekstu, istina ne uzimajući u obzir sve verske zajednice, ali dajući širi okvir svom radu, što do tada nije bio slučaj. Australijska bibliotekarka Korali Dženkin (Coralie E. J. Jenkin) objavila je bibliografiju radova o teološkim bibliotekama i bibliotekarima, kojom su obuhvaćene biblioteke i bibliotekari verskih obrazovnih institucija judeo-hrišćanske tradicije.²² Tačna je opaska koji autorka iznosi na početku rada da, iako oblast teologije ima najobimniju literaturu, relativno malo radova je posvećeno teološkim bibliotekama i mnogi od njih su zastareli.²³ Dejvid Stjuart (David Stewart), bibliotekar Teološkog seminara na Prinstonu, sastavio je popis relevantne literature iz korpusa hrišćanskog bibliotekarstva – protestantskog i katoličkog, nastalog na engleskom govornom području, kroz koji se može pratiti razvoj hrišćanskog religijskog bibliotekarstva u Severnoj Americi.²⁴

Izvori vezani za biblioteke u drugim delovima sveta, posebno biblioteke koje pripadaju nehrišćanskim verskim zajednicama, nisu tako brojni, značajna

²² Theological libraries and librarianship: a bibliography / Coralie E. J. Jenkin . – Adelaide, 1985.

²³ Isto. – str. VIII.

²⁴ <http://www.ptsem.edu/grow/Library/NYATLA>. – 10.09.2011.

je bibliografija *Libraries and information in the Arab world : an annotated bibliography*,²⁵ koja sadrži bibliografske podatke o bibliotekama i informacionim centrima u arapskom svetu od 1977. do 1998. godine. Ova bibliografija sadrži i opširan uvod kroz koji se može pratiti razvoj islamskih biblioteka u arapskom svetu. Godine 2000. objavljen je članak o crkvenim bibliotekama u Teheranu, značajan po istaknutom interesovanju za biblioteke verskih manjina u većinski muslimanskoj sredini.²⁶

Biblioteke verskih zajednica i institucija različite su po starosti, veličini, uređenju. Mnoge od njih stare su vekovima, nose obeležja kulturno-istorijskih spomenika i baštinika tradicije jedne verske zajednice. Nasuprot ovima stoje, uglavnom mlade, biblioteke lokalnih crkvenih zajednica, koje neguju principe savremenog bibliotekarstva i najbliže su konceptu javnih biblioteka u službi lokalne društvene zajednice. Najveći broj dostupnih radova posvećen je upravo ovim bibliotekama, koje se razvijaju od polovine XX veka, a od šezdesetih godina postaju predmet proučavanja teoretičara bibliotekarstva. Internet danas nudi veliki broj sajtova sa praktičnim rešenjima za osnivanje i vođenje biblioteke lokalne crkvene zajednice.²⁷ Publikovano je nekoliko praktičnih priručnika namenjenih hrišćanskim bibliotekama u misijskim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike. Dženet Njuhol (Jannette Newhall), dugogodišnji savetnik za biblioteke pri Fondu za teološko obrazovanje u Svetskom savetu crkava, u predgovoru svog priručnika ističe da je većina knjiga o uređenju biblioteka prilagođena sekularnim bibliotekama. Ona poklanja posebnu pažnju klasifikaciji i katalogizaciji teološke i druge verske literature, kao posebno bitnim segmentima rada u religijskim bibliotekama.²⁸

²⁵ *Libraries and information in the Arab world : an annotated bibliography* / Lokman I. Meho, Mona N. Nsouli . – Westport : Greenwood Publishing Group, 1999. – str. 5.

²⁶ *An Introspective Look at the Church Libraries of Tehran* / Seyed Mohammad Kardan Neshati // *Asian Culture Quarterly* . – ISSN 0378-8911 . – No. 37 (Summer 2000), str. 33-40.

²⁷ Internet portal www.lifeway.com i www.christianbook.com sadrže mnoge tekstove namenjene bibliotekarima lokalne crkvene zajednice

²⁸ *A theological library manual* / Jannette Newhall . – London : The Theological Education Fund of the World Council of Churches, 1970.

U okviru razvoja teološkog obrazovanja razvijalo se i interesovanje za biblioteke pri verskim obrazovnim centrima.²⁹ Razmatrana je uloga biblioteka u procesu verskog i teološkog obrazovanja, njihov istorijski razvoj, osobenosti fondova, sistemi klasifikacije, rad sa korisnicima. Elen Kraford i Bil Huk (Eillen Crawford, Bill Hook) dali su istorijski pregled razvoja stručne klasifikacije teološke i religijske literature u Sjedinjenim Američkim Državama, od revolucionarnog klasifikacionog sistema Melvila Djujia iz 1876. godine sve do savremenih kretanja u praksi i teoriji religijskog bibliotekarstva na pragu novog milenijuma.³⁰ Najveći broj teorijskih radova o teološkim bibliotekama rezultat je organizovanog bavljenja ovim bibliotekama pod pokroviteljstvom *Američkog udruženja teoloških biblioteka* (ATLA)³¹ na godišnjim konferencijama asocijacije.

U Severnoj Americi je sprovedeno nekoliko studija i analiza teološkog obrazovanja, u okviru kojih je sagledavano i mesto teoloških biblioteka, tj. biblioteka pri teološkim obrazovnim institucijama.³² Godine 1934. Rejmond Moris (Raymond Morris, 1904 - 1990), teološki bibliotekar sa Jejla i nekadašnji predsednik ATLA-e, daje preporuke za uvođenje standarda u teološke biblioteke.³³ Dve decenije kasnije sprovedena je studija *Unapređenje*

²⁹ O ovome pogledati: *Theological Librarianship : Toward a Profile of a Profession* / Rashelle S.Karp, Andrew K.Keck // *College and Research Libraries* . – ISSN 0010-0870 . - No. 57 (January 1996), str. 35-52; *The Interdisciplinary Nature of Theological Librarianship in the United States* / Ron Jordahl // *Libraries and Culture* . – ISSN 0894-8631 . - Vol .25, No.2 (Spring 1990); *The Protestant Theological Library in America: past, present and future* // *Theology and Life* . – ISSN 0253-3812 . - Vol. 2, No. 7 (Autumn 1964), str. 230 – 234; *Protestant Theological Seminaries and their Libraries* / Robert F. Beach // *Library Trends* . – ISSN0024-2594 . - Vol. 2, No.9 (October 1960), str. 131 –148; *Catholic Theological Seminaries and their Libraries* / John H.Harrington // *Library Trends* . – Vol. 2, No 9 (October 1960), str. 149 –167; *Jewish Theological Seminaries and their Libraries* / Edward I. Kiev // *Library Trends* . – Vol. 2, No. 9 (October 1960), str. 168 - 174;

³⁰ Paper on theological cataloging / Eillen Crawford and Bill Hook

http://www.atla.com/tsig/articles_news_updates/theol_cataloging_paper.html . – 13.05.2011.

³¹ American Theological Library Association , skr. ATLA

³² *Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report* / Stephen L. Peterson // *Theological Education* . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984), str. 20 – 22.

³³ *The Libraries of Theological Seminaries* / Raymond Morris // *The Education of American Ministers.vol.3.* – New York : Institute of Social and Religious Research , 1934 . – str. 149 – 191.

teološkog obrazovanja (The Advancement of Theological Education),³⁴ koja se osvrće na mesto biblioteka u teološkim seminarima tj. bogoslovskim školama i ističe potrebu za boljim kvalitetom zbirki (koje treba da pomognu i u teološkom istraživanju, a ne samo da budu podrška redovnom nastavnom programu), stručnijim osobljem i aktivnijom međusobnom saradnjom teoloških biblioteka. Od 1961. do 1965. godine u SAD i Kanadi sprovedeno je istraživanje *Program razvoja biblioteka* (The Library Development Program)³⁵ koje se prvenstveno bavilo bibliotečkim zbirkama, iako je jedan od glavnih ciljeva studije bio da univerzitetsko osoblje bolje i jasnije shvati ulogu teoloških biblioteka. Program je insistirao na strogom poštovanju bibliografskih pravila i na taj način značajno doprineo profesionalnom razvoju, kao i osnaživanju teoloških zbirki i razvoju usluga u teološkim bibliotekama. Udruženje teoloških škola (ATS) i Američko udruženje teoloških bibliotekara (ATLA) formirali su *Radnu grupu za biblioteke* (Library Task Force) koja je delovala od 1971. do 1973. godine, sa zadatkom da analizira teološko obrazovanje i promoviše nove standarde za akreditaciju (u kojima je ustaknuto mesto biblioteke u bogosloviji). Rad grupe doprineo je daljoj profesionalizaciji u teološkim bibliotekama. Godine 1980. Džekson Kerol (Jackson Carroll) sproveo je istraživanje ATS-a kroz anketiranje upravnih odbora teoloških obrazovnih institucija, kao i nastavnog i tehničkog osoblja. Anketirani su izrazili potrebu za utvrđivanjem kriterijuma za adekvatnu teološku biblioteku, efikasniju upotrebu biblioteka, kontinuirano obrazovanje bibliotečkog osoblja.

Godine 1984. objavljena je studija *Teološke biblioteke za 21. vek : Projekat 2000* (Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000) sprovedena pod rukovodstvom Stivena L. Pitersona (Stephen L. Peterson). Ova obimna i analitična studija osvrće se na dotadašnja dostignuća u teološkom bibliotekarstvu Severne Amerike i ističe da je “postalo jasno da se

³⁴ The Advancement of Theological Education / H. Richard Niebuhr, Daniel Day Williams, James M. Gustafson . – New York : Harper and Brothers, 1957. – 239 str.

³⁵ The Library Development Program

jedna era u razvoju teološkog bibliotekarstva privodi kraju i počinje nova.”³⁶U staroj eri biblioteke su se borile da postanu istinski centri za učenje, da studenti koriste sve dostupne izvore, a ne samo uskoprofilisanu propisanu literaturu, da imaju što potpunije fondove (pa je nabavljano sve što je dostupno na tržištu, tako su neki fondovi nadrasli i pet-šest puta svoju početnu veličinu). U novoj eri važnost biblioteke u okviru teološke institucije ne postavlja se kao pitanje, uslovi u kojima deluju teološke institucije su se promenili, sa njima i pitanja vezana za izvore informacija i usluge u bibliotekama, tehnologija je donela nove izazove. Studija poziva da se osmisli zajednička strategija za teološke biblioteke, da se uzme u obzir širi društveni kontekst, da se biblioteke sagledaju u okviru uloge koju imaju u obrazovnoj instituciji, verskoj zajednici, društvu, a ne samo na osnovu načina i sredstava pomoću kojih ispunjavaju svoju ulogu.³⁷Poseban značaj Petersonove studije je u promovisanju različitosti u teološkom bibliotekarstvu :”Jake centripetalne sile su na snazi u visokoškolskom bibliotekarstvu nekoliko godina. Ovi pritisci doveli su do poželjne uniformnosti bibliografskih opisa i sistema, ali su takođe i ohrabrile tendencije homogenizacije koje bi mogle da oslabe naše biblioteke na duže staze. ... Raznovrsnost koja reflektuje različite eklezijalne, teološke i nacionalne tradicije, kao i različite stilove učenja i podučavanja, različite vidove društvenog organizovanja i različite percepcije ciljeva teološkog obrazovanja, značajan je kvalitet .”³⁸ Ova studija naišla je na jak odjek među severnoameričkim teoretičarima religijskog bibliotekarstva, smernice koje je postavila i danas su aktuelne.

Analizirajući dostupnu literaturu o bibliotekama verskih zajednica i institucija stiče se utisak da mnoga pitanja suštinski važna za ove biblioteke nisu ozbiljnije proučavana. Tako je nedovoljno pisano o kritično važnim pitanjima vezanim za klasifikaciju verske i teološke literature i korisnosti i

³⁶Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984), str. 7.

³⁷Isto, str. 12.

³⁸Isto.

primenljivosti tzv. univerzalnih sistema klasifikacije u ovim bibliotekama, o pitanju bibliotekarske profesionalne etike tj. o ulozi verskih i profesionalnih ubeđenja bibliotekara, o značaju cenzure u istorijskoj i savremenoj perspektivi itd. Kao što je već istaknuto komparativne studije svih biblioteka verskih zajednica na jednom geografskom području skoro da ne postoje, a ovakva proučavanja svakako bi doprinela i jasnijem sagledavanju društvene uloge ovih biblioteka.

TERMINOLOGIJA KORIŠĆENA U OBLASTI RELIGIJSKOG BIBLIOTEKARSTVA

Saznanja iz oblasti teorije bibliotekarstva koje se bavi bibliotekama verskih zajednica i institucija nisu sistematizovana, ne postoji usvojena terminologija, niti tipologija. Najsistematičnije napisano je dvotomno delo *Religijske biblioteke* Džona Frederika Harvija,³⁹ u kome on, razmatrajući statističke pokazatelje o radu biblioteka verskih zajednica i institucija na tlu Sjedinjenih Američkih Država, pokušava da pruži i osnovno teorijsko utemeljenje ovoj oblasti. On ovu specifičnu oblast proučavanja naziva religijsko bibliotekarstvo (**religious librarianship**) i ističe da je “religijsko bibliotekarstvo do određenog stepena odvojena i posebna profesionalna oblast”.⁴⁰

U stručnim rečnicima iz oblasti bibliotekarstva i informatike na engleskom najčešće se kao odrednice javljaju termini crkvena biblioteka (**church library**) i manastirska biblioteka (**monastic library**), pri čemu se misli na hrišćanske biblioteke.⁴¹ U literaturi na engleskom jeziku u upotrebi su i termini religijske biblioteke (**religious libraries**) i eklezijalne biblioteke (**ecclesiastical libraries**) kao opšti nazivi za biblioteke verskih zajednica. Termin eklezijalne nije odgovarajući jer se u sociologiji termin eklezija odnosi na “nacionalnu, formalno organizovanu religioznu organizaciju kao što je Rimokatolička crkva”⁴² i ne može da obuhvati mnoštvo različitih tipova biblioteka verskih zajednica i institucija. Prema funkciji i institucionalnoj

³⁹ Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999.

⁴⁰ Isto . – str. vii.

⁴¹ Online Dictionary for Library and Information Science / Joan M.Reitz
<http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis> . – 3.05.2012.

⁴² Collins Dictionary of Sociology . – Glasgow : Collins, 2000. – str 67. “ Supranational, formally organized , religious organization such as a Roman Catholic Church”.

pripadnosti u literaturi koja se bavi bibliotekama jedne verske zajednice izdvajaju se tipovi :

teološke (**theological**): biblioteke pri teološkim seminarima, bogoslovijama crkvene ili parohijske (**church, parish, parochial**): biblioteke pri lokalnim crkvama, parohijama, župama manastirske (**monastic**)

U stručnoj literaturi na italijanskom jeziku koristi se termin eklezijalne ili crkvene biblioteke (**biblioteche ecclesiastiche**) kao opšti naziv za sve biblioteke Rimokatoličke crkve.

U Elzevirovom šestojezičnom rečniku bibliotekarstva na engleskom, francuskom, španskom, italijanskom, holandskom i nemačkom⁴³ jedna odrednica se odnosi na crkvene biblioteke, pa se tako navode termini - na engleskom: **church library, ecclesiastical library**, na francuskom: **bibliothèque d`église**, na španskom: **biblioteca de iglesia**, na italijanskom: **biblioteca ecclesiastica**, na holandskom: **Kerkbibliotheek**, na nemačkom: **Kirchenbibliothek, Kirchenbücherei**. Izjednačavanje termina **church** i **ecclesiastical library** na engleskom jeziku nije u skladu sa savremenom terminologijom koja se koristi u stručnoj bibliotekarskoj literaturi na engleskom jer se termin crkvena (church) u stručnim radovima sa engleskog govornog područja koristi za biblioteku lokalne crkvene zajednice (kao što su npr. parohijske biblioteke), a eklezijalne kao objedinjujući naziv za sve tipove biblioteka, koji, iz razloga koji su navedeni, ne može obuhvatiti biblioteke svih verskih zajednica.

U *Enciklopediji bibliotekarstva i informatike* Alena Kenta (Allen Kent) i Lankura Harolda (Lancour Harold) pod odrednicom crkvene biblioteke

⁴³Elsevier`s Dictionary of Library Science Information and Documentation: in six languages english/american – french – spanish – italian – dutch and german / compiled and arranged on an english alphabetical basis by W. E. Clason . – Amsterdam : London : New York : Elsevier Scientific Publishing Company, 1973. – str . 1243.

(**church libraries**) opisuju se biblioteke lokalnih crkvenih zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama.⁴⁴

Termin **theological library** – teološka biblioteka u literaturi često neodređeno označava biblioteke crkvenih institucija, a u užem smislu to su biblioteke teoloških seminara, tj. bogoslovija.

U literaturi se sreće i termin kongregaciona (**congregational library**), koji koristi i australijska teoretičarka Elen Bosman (Ellen Bosman) kao objedinjujući za lokalne crkvene (**church**) i sinagogalne (**synagogal**) biblioteke tj. biblioteke lokalne verske jevrejske ili hrišćanske zajednice. Biblioteka kongregacije je “crkvena ili sinagogalna biblioteka koja obezbeđuje materijal za čitanje i bibliotečke usluge članovima određene crkve ili sinagoge, obično u vezi sa njihovim religijskim aktivnostima.”⁴⁵

U srpskoj bibliotekarskoj i bibliotekarskoj leksikografskoj literaturi takođe ne postoji usaglašena terminologija. U *Leksikonu bibliotekarstva* Koste Grubačića i *Bibliotekarskom rečniku* Vladimira Jokanovića ne postoje odrednice vezane za biblioteke verskih zajednica i institucija. U *Englesko – srpskom bibliotekarsko terminološkom rečniku* u izdanju Narodne biblioteke Srbije navedene su dve odrednice vezane za religijsko bibliotekarstvo : termin *church library* preveden je kao “**crkvena biblioteka**”, a *theological library* kao “**teološka biblioteka, bogoslovska biblioteka**”.

Radoslav Grujić u *Narodnoj enciklopediji* iz 1928. godine pod odrednicom biblioteke **srpskih crkvenih institucija** navodi episkopske, manastirske, biblioteke bogoslovija i biblioteke pri crkvama.⁴⁶ U svom tekstu o Patrijaršijskoj biblioteci Nebojša Lazarević koristi termin **crkvene biblioteke**

⁴⁴Encyclopedia of Library and Information Science : Volume 4 / Allen Kent and Lancour Harold, eds. – New York : Marcel Dekker, 1968. – str. 662 – 673.

⁴⁵A study of church libraries in Australia / Ellen Bosman
<http://web.nmsu.edu/~ebosman/aussie/index.shtml> . – 23.07.2011.

⁴⁶Biblioteke srpskih crkvenih institucija / Radoslav Grujić // Narodna enciklopedija srpsko – hrvatsko – slovenačka. I . knjiga. A – H / u redakciji Stanoja Stanojevića . – Zagreb : Bibliografski zavod D.D.,1928. – str. 200 – 201.

ili biblioteke crkvenih institucija.⁴⁷ Sve srpske biblioteke prve polovine XIX veka Ljubimir Durković-Jakšić podelio je na svetovne i crkvene, a crkvene dalje na **biblioteke za potrebe crkve** (manastirske, crkvene i mitropolitske) i **biblioteke za potrebe vernih** (opštinske i školske).⁴⁸ Bogoljub Ćirković pisao je o **bibliotekama centralnih ustanova** Srpske pravoslavne crkve, pod kojima je podrazumevao biblioteke pod neposrednom upravom Sinoda SPC (Patrijaršijska, Biblioteka Muzeja SPC i školske biblioteke SPC) u periodu od 1920. do 1970. godine.⁴⁹

Kao što se vidi iz izloženog, iako su terminološka razgraničenja bitna u bibliotekarstvu kao nauci i u bibliotekarskoj praksi, u oblasti biblioteka verskih zajednica i institucija terminologija ni u svetskoj ni u srpskoj naučnoj javnosti nije usvojena, usaglašena niti rasčlanjena. Pretpostavka je da bi inicijative za ova usaglašavanja trebalo da poteknu od teoretičara bibliotekarstva i iz okrilja profesionalnih udruženja, gde se odvija veći deo naučne razmene u ovoj oblasti (od svih udruženja najveće i najaktivnije je Američko udruženje teoloških bibliotekara – ATLA).

⁴⁷ Biblioteka Srpske patrijaršije / Nebojša Lazarević // Zbornik Pravoslavnog bogoslovskeg fakulteta II . – Beograd : Naučna knjiga, 1951.

⁴⁸ Istorija srpskih biblioteka (1801 – 1850) / Ljubomir Durković-Jakšić . – Beograd : Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1963.

⁴⁹ Biblioteke Srpske pravoslavne crkve / Bogoljub S. Ćirković // Srpska pravoslavna crkva 1920 – 1970 : spomenica o 50-godišnjici vaspostavljanja Srpske patrijaršije . – Beograd : Sveti arherejerski sinod SPC, 1971.

TIPOLOGIJA BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

Džon Harvi predlaže da se u stručnu bibliotekarsku terminologiju uvede novi tip – **religijska biblioteka**, koji je “zasnovan na pripadnosti biblioteke instituciji ili organizaciji ili sponzorstvu od strane verske institucije i organizacije,”⁵⁰ ovaj tip Harvi dalje deli na naučne i javne biblioteke, od kojih svaka ima svoje potpodele:

Naučne biblioteke

- Koledža i univerziteta (akademske)
- Seminara, bogoslovija i rabinskih koledža
- Manastira, opatija
- Bibliotečki i arhivski verski istorijski centri
- Biblioteke verskih sedišta i predstavništava

Javne biblioteke

- Uz mesta bogoslužjenja (crkve i sinagoge)
- Parohijske škole
- Javne biblioteke

Kada je sastavljao svoju tipologiju Džon Harvi je imao na umu severnoameričke religijske biblioteke, uglavnom hrišćanske, protestantske i katoličke provenijencije. Nije sasvim jasno prema čemu je izvedena osnovna podela na naučne i javne i Harvi u svojoj dvotomnoj studiji ne daje o tome nikakvo objašnjenje. U bibliotekarskoj teoriji tradicionalno osnovni kriterijumi za utvrđivanje tipološke pripadnosti su struktura fonda i profil korisnika.

⁵⁰ Isto . – str. xvi - xvii.

Ne poznajući predloženu tipologiju Džona Harvija koja je objavljena 1999. godine autor ove doktorske teze u svom magistarskom radu⁵¹ (odbranjenom 2007. godine) dao je svoj predlog za četvoročlanu tipologiju biblioteka, uzimajući kao kriterijum pripadnost biblioteke različitim tipovima institucija u okviru verskih zajednica:

- Biblioteke pri bogoslužbenim hramovima (crkvama, sinagogama, džamijama, manastirima...)
- Biblioteke pri verskim obrazovnim institucijama (verskim osnovnim i srednjim školama, fakultetima, bogoslovijama, institutima)
- Biblioteke verskih sedišta (episkopijske/biskupijske i nadbiskupijske, patrijaršijske, papska)
- Biblioteke pri kulturnim i duhovnim centrima verskih zajednica

⁵¹Magistarski rad *Biblioteka Rimokatoličke nadbiskupije u Beogradu* odbranjen je 8. oktobra 2007. Mentor je bila prof. dr Aleksandra Vraneš.

ISTORIJSKO NASLEĐE

HRIŠĆANSKE BIBLIOTEKE

Hrišćanska religija odigrala je vitalnu ulogu u razvoju tzv. zapadne civilizacije. Uticala je na razvoj kulture i stvaranje posebnog kulturnog ambijenta, podstakla razvoj pismenosti, književnosti, obrazovanja. Institucija biblioteke, iako mnogo starija od hrišćanstva, koju je hrišćanski svet nasledio od antike, takođe je dobila posebne „hrišćanske“ odlike.

Istorija hrišćanskih biblioteka može se podeliti u tri perioda:

1. pozno antičke hrišćanske biblioteke
2. srednjovekovne hrišćanske biblioteke
3. novovekovne hrišćanske biblioteke

Pozno antičke hrišćanske biblioteke. U prvim vekovima hrišćanstvo se razvija u starom Rimu, u početku jedinstvenom, a kasnije razdeljenom na dva dela. To je vreme zajedničkog života, prepletaja i sukoba rimskog paganstva i hrišćanstva, od Avgusta do Justinijana (31.p.n.e – 565 n.e.), vreme preobražaja rimskog u hrišćanski svet. Središta hrišćanstva bila su na prostoru od Britanije, Galije, preko Severne Afrike, Egipta do Male Azije, Palestine, Mesopotamije i Indije. Svoj najveći procvat hrišćanske biblioteke doživljavaju posle godine 600.⁵² Kao što je ovo prelomna godina u istoriji knjiga i literature uopšte, tako je i godina 313. graničnik u istoriji hrišćanske crkve - obraćenje cara Konstantina Velikog i kasniji novi status hrišćanstva kao državne religije, najdirektnije su uticali na razvoj i dalju sudbinu

⁵²„In reality the biggest chapters on Christian libraries could be written about the period after the year 600, for it is then that the great monastic and cathedral libraries of the Christian Church came into their own.“ A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650.– Vol. XIV (1979), No. 4, str. 407 – 408.

hrišćanstva. Drugi značajan događaj je podela Rimskog carstva.⁵³ Novina koju svetu koji osvaja donosi hrišćanstvo je drugačiji odnos prema knjizi, koja nije samo izvor informacija – ona je sveta i objekat kulta. Hrišćani veruju da su biblijske knjige “svete”, jer su Bogom nadahnute.⁵⁴ Ovaj odnos je bitno drugačiji od onog koji je imao paganski svet Grčke i Rima. U prvim vekovima širenja hrišćanstva nastaje i novi oblik knjige – kodeks. Svitak od papirusa radije koriste tradicionalisti, dok se pripadnici nove religije radije priklanjaju kodeksu od pergamenta.⁵⁵ Upravo postepeno jačanje hrišćanstva i njegovo prerastanje u državnu religiju odrediće i sudbinu knjige i njenog oblika u poslednjim vekovima antike. Upotreba kodeksa od pergamenta nije bitno uticala na izgled biblioteke. Kodeksi su, slično svicima, čuvani u ormarima (*armaria*). Čuvanje knjiga novog oblika zahtevalo je znatno više prostora, ali su kodeksi obuhvatali tekstove celog niza svitaka. Tako je, na primer, tekst Novog zaveta zahtevao mnogo odvojenih svitaka, a cela Biblija je mogla biti u samo jednom volumenu kodeksa. Veruje se da je češća upotreba pergamenta kod hrišćana bila uslovljena i činjenicom da su prvi hrišćani pripadali nižim, siromašnijim, društvenim slojevima. Kasnije u IV i V veku, kada hrišćani osvajaju vlast u Carstvu, njihove knjige postaju raskošni predmeti, koji po

⁵³“ Posle smrti cara Teodosija I 395. godine podela carstva na latinsko i grčko bila je sve očiglednija. Istočno je potpuno zasenilo zapadno po duhovnim ostvarenjima, prosperitetu, kao i po broju i veličini svojih gradova; dok su Galija i Britanija formirale ukupno 114 *civitates*, napredni centri političkog i ekonomskog života Istoka nalazili su se u više od 900 gradova.”Oksfordska istorija Srednjovekovne Evrope . – Beograd : Clio, 1998. – str. 11.

⁵⁴Crkveni oci iz II veka nazivali su Sveto pismo „Božjim proročanstvom“ koje „diktira Duh Sveti“ služeći se piscima kao „oruđima“. Kasniji pisci iz III i IV veka govorili su da je Sveti Duh „autor“ Pisma i tvrdili da su oba pisma nadahnuta od Duha Svetog. Sveti Avgustin je rekao da je Biblija pismo s neba.

⁵⁵Lajonel Kason piše da je prelazak sa svitaka na kodekse u antičkom svetu bio spor i da je pretežna (skoro isključiva) upotreba kodeksa u hrišćanstvu „upadljiv izuzetak“. „Nalazi iz Egipta nedvosmisleno pokazuju da su hrišćani od samog početka koristili samo kodeks za prepise Biblije i da su mu bili snažno naklonjeni i za zapisivanje drugih verskih tekstova. Najraniji sačuvani primerci Biblije potiču iz II ili početka III v. ima ih jedanaest iz ovog perioda (šest sadrže delove Septuaginte, grčkog prevoda Starog zaveta čiji se nastanak po tradiciji smešta u godine oko 270 g. pre Hr., a pet su tekstovi Novog zaveta), i svi do jednog su kodeksi. To je upadljiva suprotnost u odnosu na primere paganskih književnosti, naučnih i drugih sličnih dela iz istog vremena: od više od 1200 sačuvanih, jedva trideset su kodeksi, ili manje od tri procenta. “Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 125.

sjaju nadmašuju sve što je antička civilizacija do tada stvorila. Mnogi praktični razlozi vezani za čuvanje, slaganje kodeksa u bibliotekama i zgodnije rukovanje idu u prilog kodeksu i ova promena bila je istinski revolucionarna – “zamena svitka kodeksom, kratko rečeno, imala je dalekosežne posledice na ubrzavanje i olakšavanje istraživačkog rada, koje se možda mogu uporediti s pojavom mašina za fotokopiranje u naše doba.”⁵⁶

Tomas M. Taner (Thomas M. Tanner) predlaže da se sve hrišćanske biblioteke poznoantičkog perioda klasifikuju u tri grupe :⁵⁷

1. crkvene biblioteke
2. privatne studijske biblioteke
3. akademske ili školske biblioteke

Četvrti tip biblioteka koji se javlja u ovo vreme su manastirske biblioteke, koje tek u narednim vekovima doživljavaju svoj puni procvat, od vremena Kasiodorovog VI veka. Zbirke hrišćanskih biblioteka bile su skromne, svedene na prepise Svetog pisma, patristiku, liturgijske knjige, apologetiku, ponekad su sadržavale i dela filozofskih i religioznih učenja helenističkog sveta. Jezgro fonda činile su biblijske knjige.

Knjige iz najstarijih hrišćanskih biblioteka pozajmljivane su više radi prepisivanja nego na čitanje, biblioteke su više služile da upućuju, preporučuju i pretražuju, nego kao javne pozajmne biblioteke. Zbirke su obogaćivane poklonima, kupovinom i prepisivanjem. Pre Konstantina retke su donacije crkvenim bibliotekama. O prepisivanju, koje je bilo najčešći način bogaćenja fonda, svedoče zapisi u brojnim laičkim i crkvenim skriptorijumima.

U periodu pre Konstantina crkvene biblioteke su, u stvari, bile “kućne” biblioteke, jer su se vernici okupljali u privatnim kućama. Crkvena zdanja su

⁵⁶Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 130.

⁵⁷A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650. – Vol. XIV (1979), No. 4, str. 408.

kasnijeg datuma.⁵⁸Te prve hrišćanske biblioteke činile su celinu sa crkvenim arhivom - sa kanonskim knjigama, apokrifima, liturgijskim i sakramentalnim priručnicima, čuvali su se i administrativni dokumenti, crkveni registri, martitolozi, kalendari, korespondencija. Prvi vekovi su vreme mučeništva i velikih progona prema hrišćanstvu neprijateljski raspoloženih rimskih careva – Verona (64), Decija (250 – 251), Valerijana (257) i Dioklecijana (303 – 305). Avgustin piše da je zemlja zasićena krvlju hrišćanskih mučenika (*repleta est terra martyribus*). Ironija istorije je što se o prvim hrišćanskim bibliotekama najviše saznaje upravo iz Dioklecijanovih *Gesta*, izdatih za vreme progona.⁵⁹Kada je postao car Dioklecijan (284 – 305) je za svoga nebeskog zaštitnika izabrao Jupitera i bio veoma odan poklonik i zaštitnik rimske paganske religije. Oštro se obračunavao sa pripadnicima drugih religioznih učenja. U Egiptu je naredio da se spale alhemijske knjige o srebru i zlatu, progonio je manihejce i izdao naredbu da se spale njihove vođe i spisi. Protiv hrišćana izdao je četiri edikta. Ediktom od 23. februara 303. godine počeo je najveći progon hrišćana, uništavanje crkvenih objekata i spaljivanje njihovih religioznih knjiga. Edikti nisu sprovedeni podjednako strogo i revnosno u različitim pokrajinama. Biblioteke na Istoku pretrpele su manju štetu od onih na Zapadu. Da bi zaštitili svoje knjige hrišćani su se oslanjali na analfabetizam izvršitelja i, umesto svojih, predavali medicinske knjige i crkvene arhivske zapise. Različita su mišljenja o tome koliko su ozbiljne bile posledice progona. Lorn Brus (Lorne D. Bruce), na osnovu pažljivog proučavanja svih raspoloživih izvora, zaključuje da za vreme velikog Dioklecijanovog progona hrišćanske biblioteke ipak nisu bitno

⁵⁸Najstariji poznati ostaci zgrade crkve datiraju iz 232. godine, iz sirijskog grada Dura Europas na desnoj obali Eufrata. Prva bazilika u Rimu nije podignuta pre 220. godine. A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650. – Vol. XIV (1979), No. 4, str. 413.

⁵⁹Isto. Vidi i: Millesettecento anni dopo la grande persecuzione / Lorenzo Cappelletti // 30GIORNI nella Chiesa nel mondo . – ISSN 0390-4539. – anno. 21, num.4 (aprile 2003), str. 74– 79.

stradale.⁶⁰ Hrišćanski pisci i mislioci prvih vekova – Origen, Tertulijan, Irinej, Hipolit, Aleksandar Jerusalimski, Kliment Aleksandrijski, sigurno su posedovali privatne biblioteke, iako o tome ne postoje zapisi. Krajem II veka u Aleksandriji je postojala verska škola i biblioteka sa skriptorskom radionicom u kojoj su delovali Pantenej, Kliment, Origen i Pamfilije, gde je proučavana i hrišćanska i profana literatura.⁶¹

Najranija poznata hrišćanska biblioteka, o kojoj piše i Euzebije u svojoj *Istoriji crkve*, pripadala je episkopu Aleksandru (episkop 212 – 250) u Jerusalimu. Aleksandar je bio učenik Klimenta Aleksandrijskog i Origena. Pri uređenju biblioteke Aleksandru je pomagao Julijus Afrikanus (oko 160 – oko 240), nekada konjički oficir u sirijskim ratovima, kasnije upravnik Nikopolisa u Judeji. Afrikanus je i ranije imao dodira sa bibliotekarskom profesijom, kada je uređivao carsku biblioteku u Panteonu.⁶² Aleksandrova biblioteka bila je poznata i u vreme Hijeronima (331 – 420) i verovatno je postojala sve do persijske invazije Palestine 614. godine. Sudeći prema njenim korisnicima – Afrikanusu, Euzebiju i Hijeronimu, biblioteka je prvenstveno bila specijalna biblioteka za istraživače, naučnike, i ličila je na čuvenu Aleksandrijsku biblioteku. Osim ovoga, više ništa nije poznato o ovoj značajnoj biblioteci iz III veka.⁶³

⁶⁰ “After thoroughly reviewing the evidence, Henry Leclercq stated that Christian libraries suffered irremediable damage in 303 – 304. Another scholar, Carl Wendel, agreed, but was more cautious because he recognized that the largest eastern church libraries at Jerusalem, Alexandria and Caesarea were not victims of the Great Persecution and that bishops often refused to turn over authentic materials to Roman magistrates. However, these conclusions are in need of modification: a review of implementation of Diocletian’s four edicts against the Christians indicates that there was no systematic destruction of church libraries or private collections of books”. A Note on Christian Libraries during the “Great Persecution” 303 – 305 A.D. / Lorne D. Bruce // *The Journal of Library History*. – ISSN 0275-3650. – Vol. XV (1980), No. 2, str. 127.

⁶¹ A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // *The Journal of Library History*. – ISSN 0275-3650. – Vol. XIV (1979), No. 4, str. 416 – 419.

⁶² Julijus Afrikanus je autor dela *Kestoi*, opšte enciklopedije u 24 knjige, sačuvane samo u fragmentima, koju je Euzebije koristio osamdeset godina kasnije, pripremajući svoju monumentalnu istoriju. Za pisanje svoje enciklopedije Afrikanus je verovatno koristio rimske i jerusalimske biblioteke.

⁶³ A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // *The Journal of Library History*. – ISSN 0275-3650. – Vol. XIV (1979), No. 4, str. 419.

Najznačajnija hrišćanska biblioteka poznoantičkog perioda je biblioteka u Kesariji u Palestini, koja se razvila iz Origenove lične biblioteke. Najveći broj knjiga za ovu biblioteku sakupio je mučenik Pamfilije (stradao oko 310. godine) i on je zaslužan za to što je ova biblioteka postala najveća akademska biblioteka antičkog sveta.⁶⁴ Pod Pamfilijevom upravom fond je narastao na 30.000 primeraka rukopisa. Biblioteka je imala skriptorsku radionicu i detaljan katalog, koji je izradio sam Pamfilije. Veoma posvećen radu u biblioteci, Pamfilije je ovaj rad smatrao svojim duhovnim pozivom. Dozvoljavao je da se rukopisi iznose iz biblioteke i davao ih je na čitanje i ženama, što nije bilo uobičajeno u to vreme.⁶⁵ Hijeronim u jednom pismu (datiranom oko 385) pominje kako su sveštenici Akacije i Euzolije, naslednici Pamfilija u ovoj biblioteci, uzeli na sebe da tekstove sa oštećenih krutih papirusnih kodeksa, prenesu na trajnije pergamentne kodekse.⁶⁶ Samo dve decenije posle velikog Dioklecijanovog progona hrišćanstvo doživljava procvat.⁶⁷ Crkve i biblioteke nicali su širom Carstva. U novom, hrišćanskom svetu, dominiraju dva centra, Konstantinopolj na Istoku i Rim na Zapadu. U IV i V veku u Konstantinopolju su osnovane 4 velike biblioteke.⁶⁸ Carska biblioteka je osnovana posle Konstantinovog preseljenja u Vizantiju 330. godine. Prvobitni fond biblioteke činile su knjige koje je car doneo sa sobom iz Rima. Do 337. godine biblioteka je imala 7000 knjiga, kako hrišćanskih, tako i antičkih pisaca. Ova biblioteka se pominje i za vreme imperatora Valensa (364 – 378) u ediktu kojim car imenuje četiri pisara-prepisivača za grčki i tri za latinski za skriptorijum biblioteke. Vek kasnije, pod Teodosijem II (401 – 450) carska biblioteka je posedovala 100.000 knjiga. Skoro sasvim

⁶⁴Hijeronim o ovoj biblioteci piše kao *bibliotheca Origenis et Pamphili*

⁶⁵ A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650.– Vol. XIV (1979), No. 4, str. 418.

⁶⁶Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 127.

⁶⁷ “Kada je rimska država prihvatila hrišćanstvo posle Konstantinovog pokrštanja, to je došlo kao grom iz vedra neba, ali i kao blagoslov“ Citirano prema: Oksfordska istorija srednjovekovne Evrope . – Beograd : Clio, 1998. – str. 12.

⁶⁸ A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650.– Vol. XIV (1979), No. 4, str. 419 – 420 .

je stradala u požaru 475. Ili 476. godine i kasnije obnovljena, zahvaljujući caru Zenonu. Biblioteku Akademije, koja je služila za studije književnosti i filozofije, osnovao je car Teodosije II 425. godine. Patrijaršijska biblioteka sadržavala je isključivo religioznu i teološku literaturu. Nukleus ove biblioteke činila su 50 svitaka Svetog pisma na pergamentu, poklon od cara Konstantina „godine 325. car Konstantin obaveštava biskupa Eusebija da izdaje dekret prema kome će za potrebe sveštenstva ispisati „pedeset primeraka, lakih za prenošenje i čitanje, na kvalitetnom pergamentu...*Svetog pisma*“.⁶⁹ Sredinom IV veka osnovana je i javna biblioteka u Konstantinopolju.

Početakom IV veka u Rimu postoji već 40 hrišćanskih bazilika. Uz njih su osnivane i biblioteke. Iz ovog vremena su i prvi pomeni papske biblioteke. Papa Julije I (337 – 352) pominje *scrinium sanctum in Ecclesia*. Skrinijum je tada bio biblioteka i arhiv u jednom.⁷⁰ Papa Damasus I (366 – 384) obnovio je baziliku Sv. Lorenca pored koje je smestio *archivium*, u kome su čuvani zvanični dokumenti, a služio je i kao biblioteka i papska kancelarija. Ne zna se kakve je gubitke ova biblioteka pretrpela zbog napada Vizigota 410. i Vandala 455. godine. Početkom VI veka arhiv je smešten u Lateransku palatu i od tada se pominje ako *Bibliotheca sedis apostolicae*. Osim papske biblioteke u Rimu je tokom IV i V veka osnovano nekoliko drugih hrišćanskih biblioteka. U blizini Lateranske katedrale podignute su dve biblioteke za laike i hodočasnike sa primercima Svetog pisma i drugih religioznih dela. Sačuvani su i zapisi o akademskoj biblioteci u Rimu, koju je osnovao papa Agapetus (535 – 536) uz pomoć Kasiodora. Kasiodor je želeo da u Rimu osnuje školu, koja bi bila pandan Aleksandrijskoj na Istoku. Iako je biblioteka osnovana za

⁶⁹Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 127.

⁷⁰Libraries / Herbert Thurston // Catholic Encyclopedia : Vol. 9. – New York : Robert Appleton Company, 1910. – str. 228.

<http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm>. – 10.02.2012.

potrebe škole, sama škola nikada nije zaživela. U Noli, u Južnoj Italiji, biskup Paulinus je u V veku osnovao biblioteku koja je imala i čitaonicu.⁷¹

U prvim vekovima hrišćanstva postojale su i značajne privatne biblioteke, od kojih su najpoznatije one Avgustina (Aurelius Augustinus 354 – 430) i Hijeronima (Eusebius Hieronymus 347 – 420). Bili su savremenici, poznanici i dobri poznavaoči antičke filozofije, za sobom su ostavili remek-dela hrišćanske filozofske i teološke misli. Kada je umirao Avgustin je naredio da se crkvena biblioteka i sve knjige pažljivo čuvaju i zaveštao je crkvi u Hipu svoje knjige.⁷² Avgustinov biograf, Posidije, piše da je Avgustin posedovao veliku ličnu biblioteku. Osim kanonskih knjiga, u njoj su bili njegovi radovi i radovi drugih hrišćanskih autora. Posidije piše da je Avgustin organizovao biblioteku u 3 celine : knjige (uređene prema sadržaju), homilije i poslanice. Iako je u pojedinim periodima života čitao samo svete tekstove, Hijeronim je posedovao bogatu i sadržajno veoma raznovrsnu biblioteku, sa velikim brojem dela klasike. Kada je postao asketa i nastanio se u sirijskoj pustinji 373. godine, sa sobom je poneo i svoju biblioteku.⁷³ Vrativši se u Rim 381. godine da bi preuzeo mesto sekretara i arhivara pape Damasusa I verovatno je sa sobom poneo i svoju zbirku knjiga i darovao je obnovljenoj papskoj biblioteci. I kasnije, kada je živeo kao monah, nastavio je da prikuplja knjige. Nabavio je skoro sva dela Origena, biblijske rukopise i izvore neophodne za Vulgatu.⁷⁴ Sudbina Hijeronimove biblioteke posle njegove smrti 420. godine nije poznata.

⁷¹Libraries / Herbert Thurston // Catholic Encyclopedia : Vol. 9 . – New York : Robert Appleton Company, 1910. – str. 229.

<http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm>. – 10.02.2012.

⁷²Isto.

⁷³„Ljubav prema knjizi nadilazi njegovu ljubav prema bližnjima : polazeći na put askeze i monaštva on se s neočekivanom lakoćom odrekao roditelja, rođaka i zavičaja; svoju malu biblioteku, svoje „blago“ kako sam kaže, međutim, poneo je sa sobom. Trudio se celog života da je dopuni, tražeći prepise knjiga od svojih prijatelja na Zapadu i nudeći kopije onih knjiga koje je sam imao“ Citirano prema: Život i prepiska svetoga Hijeronima / Miroslava Mirković . – Beograd : SKZ, 2000 . – str. 27 – 28.

⁷⁴Libraries / Herbert Thurston // Catholic Encyclopedia : Vol. 9 . – New York : Robert Appleton Company, 1910. – str. 229.

<http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm>. – 5.02.2012.

U prvim vekovima hrišćanstva, južno od Akesandrije, na severu današnje Etiopije, razvijalo se Aksumsko kraljevstvo, koje se uzdiglo kao snažan trgovački centar i pomorska sila, raskrsnica trgovačkih puteva Evrope, Azije i Afrike. Važan momenat u razvoju kraljevstva je prihvatanje hrišćanstva u IV veku, kada se preobratio kralj Ezana (320 – 350). Aksum je imao svoj prevod Svetog pisma na narodni jezik geez i njegove biblioteke sadržavale su važne hrišćanske rukopise. Koptski monasi razvili su snažnu prepisivačku delatnost od V do VII veka. Vladari Aksuma, koji su govorili i pisali na grčkom, vodili su računa o čuvanju pisanih dokumenata u bibliotekama, od kojih su mnogi i do danas sačuvani – sačuvano je na hiljade dokumenata, među njima i brojne teološke rasprave. Kao trgovački centar Aksum je bio kosmopolitski i multietnički centar u kome su živeli Etiopljani, Sudanci, Jevreji, Arapi, Indijci, Egipćani i praktikovali različite religije – hrišćanstvo, islam, hinduizam, džainizam, judaizam, kao i grčki politeizam i animistička verovanja.⁷⁵ Aksumsko kraljevstvo od VII veka počinje da propada, zbog islamskih kalifata koji su ugrožavali slobodnu plovidbu po Crvenom moru, kada se javljaju nove trgovačke imperije u Persijskom zalivu koje preuzimaju primat.

Kao što se vidi iz izloženog prve hrišćanske biblioteke preuzimaju model antičkih. Male su po broju knjiga i uglavnom jednoličnog sadržaja. Tek naredni vekovi iznedrili su novi model biblioteke koji je hrišćanska tvorevina – srednjovekovna manastirska biblioteka. Novina koju je donelo hrišćanstvo je drugačiji odnos prema knjizi, koja je posebno poštovana kao sveta i kao objekat kulta. Svaka nova crkva je nukleus biblioteke i svuda gde postoji hrišćanska zajednica postoji biblioteka.

Srednjovekovne hrišćanske biblioteke. Pokret monaštva otvara novu eru u razvoju hrišćanskih biblioteka. Jedna od bitnih odlika srednjovekovne

⁷⁵The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr.; foreword by Nicholas A. Basbanes . – New York : Skyhorse Publishing, 2009 . – str. 32.

monaške zajednice je život uz knjigu - svakodnevne, manastirskim pravilima propisane, individualne i zajedničke aktivnosti vezane uz knjigu – molitva, čitanje, prepisivanje, ponekad ukrašavanje ili povezivanje rukopisa. Prve monaške zajednice nastaju već u prvim stolicima razvoja hrišćanstva, na Istoku, u Palestini i Egiptu, a svoj procvat doživljavaju od VI veka, kada postaju centri kulture i učenosti tadašnje Evrope. Prvu poznatu monašku zajednicu na jugu Egipta osnovao je sv. Pahomije (oko 292 – 348 lat. Pachomius, grč. Παχώμιος). Pahomijeva Pravila sačuvana su u latinskom prevodu sv. Hijeronima.⁷⁶ Ovim kodeksom strogo se propisuje obavezno opismenjavanje monaha “onaj ko ne poznaje slova, u prvom satu, i u trećem i u šestom treba da ide kod onog ko može da nauči i ko će mu biti dodeljen, i stajace pred tim čovekom i učice s krajnjom revnošću...Čak ako nije voljan, biće nateran da čita; neće u manastiru biti nikoga ko ne zna slova”⁷⁷.

U ovom periodu zapadno hrišćansko monaštvo postalo je istinski centar kulture i učenosti, sa bogatim bibliotekama i skriptorskim radionicama. Biblioteke na Istoku bile su skromnije i uglavnom strogo profilisanih fondova za potrebe crkvene službe i jačanje hrišćanske duhovnosti monaha. Na Istoku je poznata biblioteka na Patmosu, koju je osnovao Hristodul.

Značajna ličnost koja je utrla put duhovnom razvoju zapadnog monaštva je Benedikt iz Nursije, osnivač italijanskog manastira Monte Kasino (529. godine) i sastavljač *Regulae*, koja propisuje čitanje kao važnu aktivnost u monaškoj svakodnevici. Ovim, manastirska biblioteka, pored crkve i blagovaonice, dobija jedno od centralnih mesta u životu monaške zajednice (*Clastrum sine armario quasi castrum sine armentario*). U 48. odeljku svog Pravila Benedikt piše: *Dokonost je neprijatelj duše: stoga bi braća trebalo tokom određenog doba dana da se posvete fizičkom radu, a tokom određenog doba dana čitanju svetih spisa. Neka se između Uskrsa i oktobarske kalende*

⁷⁶The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr.; foreword by Nicholas A. Basbanes . – New York : Skyhorse Publishing, 2009 . – str. 32.

⁷⁷Citirano prema: Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 136.

*posvete čitanju od četvrtog do šestog časa...Neka se od oktobarske kalende do Velikog posta posvete čitanju do drugog časa. Neka se tokom Velikog posta posvete čitanju od jutra do isteka trećeg časa, i neka im se u dane Velikog posta da svakom po jedna knjiga iz biblioteke da je celu pročitaju. Ove knjige treba dati na početku Velikog posta.*⁷⁸

Druga važna ličnost hrišćanskog srednjovekovnog bibliotekarstva je Kasiodor, ugledan političar i intelektualac širokog obrazovanja, koji je odlučio da se povuče iz javnog života i osnuje manastir Vivarijum u Južnoj Italiji (oko 540. ili 550.). Kasiodorovo delo se pridružuje Benediktovom, on piše *Institutiones*,⁷⁹ koje utiru put duhovnom i intelektualnom životu monaha. Kasiodor traži od monaha da prodube svoje poznavanje Svetog pisma i hrišćanstva, da čitaju komentare Biblije, da proučavaju hrišćanske istoričare, patristiku. Osim ovoga, Kasiodor u svom delu uzdiže na viši nivo posao prepisivača „Od početka su neki monasi u manastirima bili pisari, ali su samo vodili brigu o redovnoj administraciji; to je smatrano poslom manje vrednosti i dodeljivano mlađima ili monasima koji nisu bili podobni za ozbiljnije dužnosti. Za Kasiodora, bio je to jedan od najvažnijih mogućih poslova; u njegovim očima, monah obučen za pisara koji prepisuje Sveto pismo, *svojim rukama propoveda ljudima, svojim prstima oslobađa njihove jezike, bez govora donosi spasenje smrtnicima, perom i mastilom bori se protiv zabranjenih iskušavanja đavola.*“⁸⁰ Vivarijum je posedovao biblioteku izraslu iz lične biblioteke Kasiodora, raznovrsnu po sadržaju, sa delima grčkih i latinskih klasika. Istoričar bibliotekarstva Lajonel Kason smatra da je Kasiodor svojim delom učinio da manastirska biblioteka doživi preobražaj od „biblioteke sa internom pozajmicom“ do „istraživačke biblioteke“ – „Osnovale su pisarnice i okrenule se međubibliotečkoj pozajmici radi

⁷⁸Citirano prema: Svet otkrića : pripovest o čovekovoj potrazi za spoznajom sveta i sebe samog / Danijel Dž Borstin . – Beograd : Geopoetika, 2002 . – str. 497.

⁷⁹*Institutiones divinarum et sæcularium litterarum*, delo je nastalo između 543 . i 555. Više o ovom: Cassiodorus / John F.X. Murphy // Catholic encyclopedia : Vol. 9 <http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm> . – 6. 2.2012.

⁸⁰Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 138.

proširenja svojih fondova, pozajmljujući željene naslove od manastira koji su ih imali i prepisujući ih u svojim pisarnicama.“⁸¹

Monaški pokret razvija se i u Irskoj, gde vlada živa intelektualna delatnost i interesovanje za klasičnu literaturu i hrišćanske spise na latinskom. Irski monasi bili su vredni misionari, koji su širili svoju delatnost u Engleskoj i Škotskoj, gde su osnivali hrišćanske manastire, kao i širom zapadne Evrope: 590. osnivaju manastir Lizje (Luxeuil) u Burgundiji, 614. Bobio (Bobbio) u Lombardiji, 614. Sent Gal (St. Gall) u Švajcarskoj. Na čelu ovog pokreta bio je sv. Kolumban (Columban, lat. Columbanus 540 – 615). Svi ovi manastiri imali su značajne biblioteke i skriptorske radionice, među sobom su razmenjivali rukopise, koji se prepisuju, poklanjaju, kupuju za potrebe manastira.

Irci su preneli svoj misionarski žar na Anglosaksonce koji osnivaju biskupije u Majncu (Mainz) i Virzburgu (Würzburg, Wirzburg), kao i brojne manastire sa bibliotekama i skriptorijima kao što su : Hersfeld, Rajhenau (Reichenau), Murbaš (Murbach) i Fulda.

O tome kako su knjige cirkulisale u tadašnjem hrišćanskom svetu piše Beda Poštovani (Uvaženi ili Prečasni, lat. Beda Venerabilis, 672 - 735) engleski benediktinski monah, istoričar i teolog, autor čuvene *Crkvene istorije engleskog naroda*.⁸² Beda piše kako je Benedikt Biskop (Benedict Biscop), opat manastira Vermut u Engleskoj, 671. godine sa puta u Rim i Beč doneo mnogobrojne knjige, od kojih je neke kupio, a neke su mu poklonjene. Nekoliko godina kasnije sa drugog putovanja u Rim „donosi kući mnoštvo različitih knjiga“.⁸³ Pred smrt opat Biskop daje detaljne instrukcije o čuvanju manastirske biblioteke koju je tako brižljivo prikupljao. U karolinškom periodu, pod protektoratom Karla Velikog razvijaju se mnoge manastirske i

⁸¹Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – str. 138.

⁸²Historia ecclesiastica gentis anglorum

⁸³Libraries / Herbert Thurston // Catholic encyclopedia . : Vol. 9 . – New York : Robert Appleton Company, 1910. – str. 228 – 232.

<http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm> . – 25.10.2011.

katedralne biblioteke u zapadnoj Evropi. Alkuin (730. – 804.) je bio bibliotekar manastirske biblioteke u Jorku i prvi engleski katalogizator,⁸⁴ kasnije savetnik Karla Velikog. Svoj položaj je koristio da se bori za modernizaciju obrazovanja i čuvanje knjiga. Potpuno je reorganizovao dvorsku školu i kasnije se povukao u manastir u Tursu, gde je oživeo ondašnju manastirsku školu i svoja pedagoška znanja preneo na omiljenog učenika, Rabanusa Maurusa, koji je Alkuinove pedagoške principe preneo u Nemačku.⁸⁵ Rabanus Maurus (Rabanus Maurus Magnentius, poznat i kao Hrabanus ili Rhabanus, 780 – 856), dugogodišnji opat manastira Fulda, a kasnije nadbiskup Majnca, doprineo je teološkoj i pedagoškoj misli svoga doba, kao i organizaciji monaškog života u Nemačkoj (pre Maurusa manastir Fulda je bio matična ustanova za 16 manjih manastira, on je ovaj broj povećao na 22). „Prihvatilo se izgradnje biblioteke u Fuldi, koja je značajno prosperirala pod njegovom zaštitom. Kao Alkuin, bio je svestan značaja prepisivanja rukopisa i dvanaest monaha bilo je redovno uposlano u skriptorijumu.“⁸⁶

Osnivanjem monaških redova širi se osećaj za knjigu i briga za njeno čuvanje. Različiti redovi imali su posebna pravila vezana za knjigu, njeno čitanje i čuvanje – sv. Benedikt je dao osnovna uputstva za proučavanje duhovne literature; klinijski red je svojim pravilima propisao da se svake godine bira monah koji će brinuti o manastirskim knjigama, i jednom godišnje svakog brata zadužiti sa po jednom knjigom, koju po isteku godine mora da vrati u manastirsku zbirku; kartuzijanci i cisterciti su pozajmljivali knjige i van manastira pod posebnim uslovima.⁸⁷

⁸⁴ Alcuin / J. A. Burns // Catholic encyclopedia : vol. 9 . – New York : Robert Appleton Company, 1910. – str. 276 -279.

<http://www.newadvent.org/cathen/01276a.htm> . – 25.10.2011.

⁸⁵History of the Study of Theology / Charles Augustus Briggs ; prepared for publication by his daughter Emilie Grace Briggs . – New York : Charles Scribner’s Sons, 1916. – str. 4.

<http://www.archive.org/stream/historyofstudyof02brig#page/n5/mode/2up> . – 12.12. 2011.

⁸⁶Isto. – str. 5.

⁸⁷Libraries in the Medieval and Renaissance Periods / J.W.Clark . – Chicago : Argonaut, Inc. , 1968. – str. 16.

<http://www.gutenberg.org/ebooks/19415> . – 12.07.2011.

Vremenom, mnogi redovi uobičajili su da izdaju knjige i van manastirskih zidina, postajući donekle, na taj način, javne biblioteke lokalnih društvenih zajednica. U XIII veku dolazi do značajnog preokreta u crkvenom načinu razmišljanja kada 1212. sinod u Parizu izdaje dekret kojim promovira geslo koje najavljuje jedno novo vreme – da knjige nisu za čuvanje, nego za čitanje: *„Zabranjujemo onima koji pripadaju crkvenim redovima zavete protiv pozajmljivanja knjiga onima kojima su potrebne; znajući da je pozajmljivanje među glavnim delima milosrđa. Posle razmatranja neka se neke knjige ostave u kući za upotrebu braći; ali dajte da se, prema odluci opata, pozajme i drugima kojima su potrebne, prema pravilima kuće. U budućnosti nikakva kazna ili anatema da se ne povezuje sa otuđenjem knjige, ovim poništavamo sve anateme ove vrste.“*⁸⁸

U IX veku katedralne škole dobijaju na značaju – poznati centri učenja su Rems, Orlean, Lion, Torino. Luj I, sin Karla Velikog, dekretom iz 817. godine povukao je strogu liniju između manastirskih i biskupijskih (episkopskih) škola, gde je trebalo da se obrazuje dijecezansko sveštenstvo.⁸⁹

Kraj IX i X vek obeležili su brojni ratovi i pustošenja širom Evrope – između ostalog, stradali su manastiri St. Gal i Fulda, mnoge knjige su spaljene.

U XII veku monaška kultura doživljava novi procvat, osnivanjem prosjačkih redova (franjevaca u Asiziju 1210, dominikanaca u Tuluzu 1215. i drugih manjih redova), u Evropi se razvijaju gradovi kao novi centri društvene zajednice. U ovim centrima kulture i obrazovanja, nastaje i nova ustanova – univerzitet. Proučavanje teologije, koje je na Zapadu veoma živo u XI veku, omasovljava se u XII veku i svoj vrhunac dostiže u XIII veku.⁹⁰ Početkom XII veka razvija se živo interesovanje za studiranje prava, državnog i

⁸⁸Libraries / Herbert Thurston // Catholic encyclopedia : Vol. 9 . – New York : Robert Appleton Company, 1910. <http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm> . – 6.02.2012.

⁸⁹History of the Study of Theology / Charles Augustus Briggs ; prepared for publication by his daughter Emilie Grace Briggs . – New York : Charles Scribner's Sons, 1916. – str. 8. <http://www.archive.org/stream/historyofstudyof02brig#page/n5/mode/2up> . – 12.12. 2011.

⁹⁰Isto . – str. 40.

crkvenog, po čemu postaje poznat univerzitet u Bolonji. Univerzitet u Parizu izrasta iz katedralne škole. Krajem XII veka osnivaju se i univerziteti u Kembridžu i Oksfordu, u narednim vekovima (XIII –XVI) širom zapadne Evrope. Nema više manastirskih škola, kao u vreme razvoja benediktinske duhovnosti, prosjački redovi imaju svoje velike teološke mislioce, koji svoja učenja šire na univerzitetima.

Na hrišćanskom Istoku, u Vizantiji, postojali su brojni manastiri, ali oni nemaju ulogu vodećih i centralnih ustanova kulture i obrazovanja u vizantijskom društvu, kao što je bilo na Zapadu, jer je obrazovanje bilo mahom svetovno, po obrascu nasleđenom iz antike. Ipak, od ogromnog je značaja uloga istočnih manastira u prepisivanju i čuvanju rukopisa, kako piše srpski vizantolog Radivoj Radić „Premda vizantijski manastiri, za razliku od Zapada, nisu bili središta obrazovanja, osim za pripremu dece određene za monaški život, ipak su igrali važnu ulogu u intelektualnom i kulturnom životu Carstva. Carigradski manastiri Studion i Odigon imali su skriptorije gde su se prepisivali rukopisi. Prema nekim proračunima u X i XI stoleću, oko 50 posto pisara i prepisivača u Vizantiji, bili su monasi, dok je u XIV stoleću taj procenat iznosio 25 posto.“⁹¹ U VI veku vizantijski car Justinijan I osnovao je jedan od najznačajnijih manastira istočnog hrišćanstva sve do danas, manastir Svete Katarine na Sinaju. Ovaj manastir, za razliku od mnogih u Istočnom Carstvu, nikada nije pretrpeo velika ratna razaranja. Muslimani su ga poštovali zbog sirijskih i arapskih rukopisa koje je čuvala manastirska biblioteka, zajedno sa brojnim grčkim kodeksima. Kako piše Konstanstinos Staikos, autor obimne istorije biblioteka u zapadnoj civilizaciji, manastir Svete Katarine je simbolizovao multietnički karakter rane Vizantije, zahvaljujući svom geografskom položaju u delu Carstva gde se osećao jak uticaj arijanizma i zbog svoje odsečenosti od glavnog dela Carstva posle arapskog osvajanja Egipta, sredinom VII veka.⁹²Ovaj manastir je opstao do

⁹¹Vizantija : purpur i pergament / Radivoj Radić . – Beograd : Evoluta, 2008 . – str. 46.

⁹²The History of the Library in Western Civilization III : from Constantine the Great to cardinal Bessarion : Imperial, Monastic, School and Private Libraries in Byzantine World / Konstantinos

današnjih dana, nažalost ne postoje sigurni podaci o istoriji manastirske biblioteke ili skriptorijuma. Prva pisana svedočanstva o biblioteci i prvi poznati katalog potiču iz XVIII veka. Danas biblioteka sadrži 2000 svitaka, 3500 rukopisnih knjiga i oko 5000 inkunabula, sam manastir je pod zaštitom UNESCO-a, a ekipa međunarodnih stručnjaka angažovana je od 2009. godine na uređenju biblioteke i restauraciji knjižnog blaga.⁹³

Drugi značajan manastir koji je imao biblioteku i vekovima bio centar intelektualnog života u Vizantiji je manastir Svetog Save Osvećenog (ili Svetosavska lavra) u judejskoj pustinji. Lavra je osnovana u V veku, kao poseban oblik monaškog života gde su monasi živeli zasebno u skitovima i sastajali se subotom i nedeljom na službi u crkvi, poznatoj kao lavra. U lavri je postojala biblioteka, skriptorijum i monaška škola. *Typikon* ili manastirska pravila koja je izradio sv. Sava Osvećeni (439 – 532) uticao je na organizaciju života u mnogim manastirima širom pravoslavnog sveta, koji su na osnovu ovih pravila sačinjavali svoja. Kako zaključuje Konstantinos Staikos, VI vek je bio zlatno doba asketizma u ovoj lavri, a VIII vek zlatno doba intelektualne aktivnosti, kada je ovde živio i stvarao sv. Jovan Damaskin, teolog i crkveni učitelj.⁹⁴ Manastir Svetog Save imao je veoma aktivan skriptorijum i dve biblioteke koje su velikim delom stradale u požaru sredinom XVIII veka. “1887. kada su kodeksi prebačeni iz lavre u glavnu biblioteku Jerusalimske patrijaršije bilo ih je 706, kojima treba dodati 55 koji su ranije ukradeni iz biblioteke i sada krase različite biblioteke i muzeje širom sveta. Od ovih 761 kodeksa 129 je delo 36 prepisivača i kaligrafa iz Lavre od IX do XIX veka.”⁹⁵

Carigradski patrijarh Fotije (858 – 867, 877 – 886), autor čuvenog dela *Bibliotheca*, zbirke eseja o starogrčkim i ranohrišćanskim delima, od kojih su

Sp. Staikos ; translated by Timothy Cullen, David Hardy . – New Castle : Oak Knoll Press . – str. 110.

⁹³<http://beleske.wordpress.com/tag/manastir-sv-katarine/>. – 30.03. 2012.

⁹⁴The History of the Library in Western Civilization III : from Constantine the Great to cardinal Bessarion : Imperial, Monastic, School and Private Libraries in Byzantine World / Konstantinos Sp. Staikos ; translated by Timothy Cullen, David Hardy . – New Castle : Oak Knoll Press . – str. 125.

⁹⁵Isto. – str. 126.

mnoga izgubljena, pa se o njima danas zna samo na osnovu Fotijevih zapisa, bio je pasionirani bibliofil. Areta, episkop Kesarije i savremenik Fotijev, posedovao je ličnu biblioteku sa rukopisima koji su za njega prepisivani i sadrže zapise na marginama pisane Aretinom rukom. Oba prvaka pravoslavne crkve, i patrijarh Fotije i episkop Areta, predstavnici su tzv. vizantijske renesanse, koju je obeležilo veliko interesovanje za grčke klasike.

Planina Atos na grčkom ostrvu Halkidiki vekovima je najznačajniji centar pravoslavnog monaštva. Prvi tragovi monaškog života na Atosu datiraju najkasnije od IX veka, a od sredine X veka na Atosu se osnivaju veliki opštežiteljni manastiri. "Planina Atos sa brojnim bibliotekama u glavnim manastirima i njihovim i skitovima, kao i sa privatnim kolekcijama anahoreta, može se bez preterivanja opisati kao najveći centar hrišćanske knjige koji je ikada postojao: hrišćanski grad knjiga."⁹⁶ Nekim budućim istoričarima biblioteka ostalo je da napišu sveobuhvatnu studiju o svetogorskim manastirskim bibliotekama, što će biti značajan poduhvat zbog obima projekta i nedostatka podataka, posebno iz prvih vekova postojanja, zaključuje Konstantinos Staikos.⁹⁷ Ne zna se tačno koliki je ukupan broj rukopisa, štampanih knjiga, kao ni količina arhivskog materijala koji je do danas opstao u svetogorskim manastirima. Staikos pominje broj od približno 16.000 rukopisa,⁹⁸ na Web sajtu Kongresne biblioteke (koja poseduje zbirku mikrofilmovanog materijala iz atoskih manastirskih biblioteka) pominje se 11.000 rukopisa.⁹⁹ Mnogi rukopisi su završili u poznatim svetskim bibliotekama i privatnim kolekcijama, drugi su stradali od požara, nepažnje i neodgovarajućih uslova u kojima su čuvani.

Studitski manastir Svetog Jovana Krstitelja u Carigradu osnovan je u V veku. Od VIII veka u ovom manastiru se pominju biblioteka i skriptorijum,

⁹⁶The History of the Library in Western Civilization III : from Constantine the Great to cardinal Bessarion : Imperial, Monastic, School and Private Libraries in Byzantine World / Konstantinos Sp. Staikos ; translated by Timothy Cullen, David Hardy . – New Castle : Oak Knoll Press . – str. 241.

⁹⁷Isto. – str. 242.

⁹⁸Isto.

⁹⁹catdir.loc.gov/catdir/toc/becites/athos/athos.html . – 1.04.2012.

koji su vođeni po strogo propisanim pravilima manastirskog starešine Teodora (759 – 826). Pravila su obavezivala monahe da deo dana, osim obaveznog vremena posvećenog radu i molitvi, moraju posvetiti i čitanju knjiga. „Biblioteka je nosila naziv *mesto knjiga (topos biblion)*. Na velike praznike bibliotekar (*bibliophylax*) okupio bi bratstvo udarcima u sematron (drvena daska korišćena umesto zvona u pravoslavnim manastirima) i svakom uručio po knjigu: monasima je rečeno da čitaju knjige do večeri, kada bi se ponovo oglasio sematron i knjige su morale biti vraćene. Bile su istaknute kazne za monahe koji ne vode računa o knjigama koje su posudili, koji uzimaju knjige bez znanja bibliotekara ili ih kriju ispod dušeka umesto da ih vrate na večernjem okupljanju, kao i za bibliotekara ako zanemaruje svoju dužnost tako što ostavlja knjige na gomilama, ili ih ne razmešta kako bi trebalo, ili ne briše prašinu redovno.“¹⁰⁰ Stroga pravila su važila i u skriptorijumu, na čijem čelu je stajao glavni prepisivač (*protokalligraphos*) kome su bili odgovorni svi prepisivači, koji nisu smeli ostavljati svoje zabeleške u rukopisima na kojima su radili, morali su da brinu o originalu iz koga prepisuju, da vode računa o tačnosti i lepoti rukopisa itd. Monasi studitskog manastira Svetog Jovana Krstitelja odigrali su važnu ulogu u vreme ikonoboračke krize, pružajući otpor ikonoklastičarima, između ostalog i kao autori divno iluminiranih rukopisa.

Posle Svete Gore, grčki Meteori vekovima su druga važna monaška zajednica pravoslavnog sveta. Neverovatne kamene kule manastira Meteori ili „viseće stene“ nastale su povlačenjem mora pre 30 miliona godina. Prvi verski objekti na ovom mestu se javljaju u X ili XI veku. 1382. godine svetogorski monah Atanasios povlačeći se pred nadolazećim Turcima dolazi u Tesaliju i biva fasciniran lepotom stena uzdignutih ka nebu. Ubrzo osniva prvi manastir Veliki Meteori na visini od 623 metara, najviši manastir u celom kompleksu.

¹⁰⁰The History of the Library in Western Civilization III : from Constantine the Great to cardinal Bessarion : Imperial, Monastic, School and Private Libraries in Byzantine World / Konstantinos Sp. Staikos ; translated by Timothy Cullen, David Hardy . – New Castle : Oak Knoll Press . – str. 190.

Velika je tajna i nepoznanica kako su se prvi monasi popeli na tu visinu i počeli da grade manastir. Nedugo posle izgradnje prvog manastira grade se i ostali, kojih je nekada bilo ukupno 23. Do devetnaestog veka opstalo je svega šest manastira, koliko ih i danas ima. U prošlosti se do manastira moglo stići jedino u mreži koja je čekrkom spuštana i podizana. Početkom XX veka, za vreme obnove manastira, uklesana su stepeništa kako bi manastiri postali pristupačniji i materijal se lakše preneo.

U nekoliko meteorskih manastira vekovima su bile aktivne skriptorske radionice. Svi manastiri imali su svoje biblioteke, na žalost, iz različitih razloga, malo od tog knjižnog blaga ostalo je do danas u manastirskim bibliotekama. Kao i svetogorski manastiri, i manastiri na Meteorima od XV veka bili su žrtve prikupljača umetničkih i kulturnih dragocenosti. Kiparski monah Atanasije (Athanasius Rethor, 1571 – 1663) optužen je da je sredinom XVII veka mnogobrojne rukopise sa Meteora prokrijumčario u zapadnu Evropu. U XIX veku nekoliko naučnika je posetilo Meteore i ostavilo zapise o tome, među njima i Porfirije Uspenski, koji je sa sobom odneo veliki broj rukopisa, koji su posle njegove smrti pripali Carskoj biblioteci u Sankt Peterburgu. Kada je Tesalija pripala Grčkoj 1882. grčka vlada je odlučila da se najvredniji rukopisi smeste u Nacionalnu biblioteku.¹⁰¹

Novovekovne hrišćanske biblioteke. Novovekovne hrišćanske biblioteke su biblioteke bogoslovija, teoloških seminara na univerzitetima, manastirske biblioteke, kao i privatne biblioteke kardinala, biskupa itd... Manastirske biblioteke gube primat, koje su imale kroz čitav srednji vek. Fondovi biblioteka su raznovrsniji, nisu ograničeni samo na kanonska dela i dela crkvenih mislilaca. Izum štampe i razvoj literature na narodnim jezicima, stvorili su uslove za nastanak javnih biblioteka.

¹⁰¹The History of the Library in Western Civilization III : from Constantine the Great to cardinal Bessarion : Imperial, Monastic, School and Private Libraries in Byzantine World / Konstantinos Sp. Staikos ; translated by Timothy Cullen, David Hardy . – New Castle : Oak Knoll Press . – str. 376 – 377.

U XIII i XIV veku razvija se pokret humanizma i renesanse, koji se zalaže za proučavanje grčkih i latinskih klasika, vraćanje „na izvore“. Humanisti žele da reformišu katoličko teološko obrazovanje, u to vreme zasnovano na metodima sholastike. Firenca postaje centar obrazovanja i kulture, tu je 1439. godine sazvan sabor koji je želeo da ujedini istočno i zapadno hrišćanstvo, ističući zajedničke korene (Erazmo Roterdamski piše „Latinska erudicija, u svoj svojoj širini, hroma je i nesavršena bez grčke“¹⁰²). Godine 1453. Turci osvajaju Konstantinopolj, pa mnogi učenjaci beže u egzil u Italiju i druge države zapadne Evrope – među njima su Grci i Jevreji – što dovodi do proučavanja hebrejske Biblije, Talmuda i jevrejskih komentara Biblije. U Južnoj Italiji delovali su grčki manastiri, osnovani u XI i XII veku - manastir Grottaferata (ital. Grottaferata), Sveti Nikola u Kazoli, manastir Svete Bogorodice u Rosanu, Svetog Ilije u Karboneu. Ovi manastiri bili su važni centri grčke kulture, sa bibliotekama u kojima su se prepisivali antički rukopisi.

Prvaci renesanse – Medičijevi, kardinal Besarion, mađarski kralj Matija Korvin, francuski kralj Fransoa I, šalju svoje izaslanike i u svetogorske manastire, u potrazi za vrednim rukopisima, koji su bili u opasnosti od turskog haranja. Tako po nalogu Lorenca Medičija na Atos (1491– 1492) dolazi Janis Laskaris, koji je otkupio pedeset grčkih i ranohrišćanskih rukopisa iz različitih manastira. Slično ovom, kasnije su mnogi svetogorski rukopisi završili u Italiji, Francuskoj, Rusiji, Engleskoj.

Izum štampe pokretnim slogom utiče na širenje i demokratizaciju znanja, Aldus Manucijus (lat. Aldus Manutius) u Veneciji osniva Novu akademiju i u svojoj štampariji izdaje grčke i rimske klasike. On je promoter novog obrazovanja i spona među stvaraocima svoga doba. Humanisti su uspeli postepeno da uvedu promene na većini evropskih univerziteta i škola do

¹⁰²History of the Study of Theology / Charles Augustus Briggs ; prepared for publication by his daughter Emilie Grace Briggs . – New York : Charles Scribner’s Sons, 1916. – str. 86.
<http://www.archive.org/stream/historyofstudyof02brig#page/n5/mode/2up> . – 12.12. 2011.

početka XVI veka, sholastički metodi gubili su bitku, a cvetalo je proučavanje dela antike, grčke i latinske patristike.

Pojava pokreta reformacije donela je novu klimu, zaoštrene odnose među državama i verske ratove, donekle je podelila i humaniste („reformacija religije u pozadinu je gurnula reformaciju obrazovanja“¹⁰³). Posledice ratova bile su katastrofalne, stradali su i pojedini univerziteti, zajedno sa svojim bibliotekama, sa druge strane, Sveto pismo se čitalo u originalu, biblijske tekstove izdavali su i katolici i Jevreji i protestanti.

Masovno štampanje Luterove Biblije na narodnom jeziku (1534), skromno opremljenog, jeftinog izdanja, pomoglo je širenju protestantizma u Nemačkoj. Većina nemačkih univerziteta postaje protestantska, kao i univerzitet u Kopenhagenu u Danskoj i Upsali u Švedskoj. Luter se i sam zalaže za demokratizaciju znanja i razvoj biblioteka koje će biti dostupne svima, sa literaturom na narodnim jezicima.

Značajna figura pokreta protivreformacije u Rimokatoličkoj crkvi, Luterov savremenik, Ignasio de Lojola (Ignacio de Loyola, 1491 – 1556), osnivač Družbe Isusove, uveo je jezuitski sistem katoličkog obrazovanja. Jezuiti prvi put ujedinjuju teorijsko i praktično u teologiji – oni obučavaju najbolje teologe, ali takođe i najbolje propovednike i misionare, odlične pisce i govornike.¹⁰⁴ Sabor održan u Trentu 1563. doneo je preporuku o osnivanju dijecezanskih bogoslovija za obuku katoličkog sveštenstva. Ovu reformu vodili su jezuiti, a priključili su im se i drugi redovi. Stare manastirske škole su oživele i pretvorene u dijecezanske.

Iako njeni koreni sežu daleko u prve vekove razvoja zapadnog hrišćanstva, današnja Vatikanska biblioteka nastala je sredinom XV veka, u vreme pape Nikole V, bibliofila, koji je osnovao biblioteku od svoje lične zbirke i latinskih, hebrejskih i grčkih rukopisa koje je zatekao u Vatikanu. Nikola V je

¹⁰³History of the Study of Theology / Charles Augustus Briggs ; prepared for publication by his daughter Emilie Grace Briggs . – New York : Charles Scribner's Sons, 1916. – str 103.
<http://www.archive.org/stream/historyofstudyof02brig#page/n5/mode/2up> . – 12.12. 2011.

¹⁰⁴Isto. – str. 136.

značajno umnožio fond kupovinom i prepisivanjem rukopisa. Papa Sikst IV je biblioteci dodelio posebne prostorije i postavio bibliotekara Bartolomea Platina, koji je autor prvog kataloga Vatikanske biblioteke. Kasnije pape su dale svoj doprinos razvoju jedne od najznačajnijih religijskih biblioteka na svetu.

Mnoge značajne crkvene ličnosti imale su svoje biblioteke: godine 1609. kardinal Federiko Boromeo (Federico Borromeo, 1564 – 1631) u Milanu je osnovao Ambrozijanu (Biblioteca Ambrosiana),¹⁰⁵ (nazvanu prema sv. Ambroziju, zaštitniku grada); Mazarin (Jules Mazarin, 1602 – 1661), kardinal i prvi ministar Francuske, osnivač je prve francuske javne biblioteke, biblioteke Mazarine (1644), nastale iz njegove privatne kolekcije.

Razvoj protestantizma uticao je na širenje biblioteka, posebno u Nemačkoj i Engleskoj, kasnije u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Luter se u svojim spisima zalagao za osnivanje biblioteka i demokratizaciju znanja. Pravila o uređenju biblioteka pominju se u nemačkim evangeličkim crkvenim statutima XVI i XVII veka. Nemačke protestantske biblioteke često su opremane dobrovoljnim priložima vernika. Opšti pad nacionalne i crkvene samosvesti u Nemačkoj u drugoj polovini XVIII veka, uslovio je ne samo nemar i delimično propadanje velikih javnih arhiva i biblioteka, nego i rasturanje crkvenih biblioteka i arhiva.¹⁰⁶ Sa ponovo probuđenim crkvenim životom posle oslobodilačkog rata (1813 – 1815) ponovo je narastao interes za crkvene biblioteke koji se kasnije nije izgubio. U Americi je razvoj institucije zadužbinarstva uticao na osnivanje mnogih značajnih biblioteka protestantskih teoloških seminara i bogoslovija različitih denominacija. Protestantske teološke biblioteke u Americi javljaju se početkom XIX veka za potrebe obučavanja sveštenstva, uz bogoslovije. Prvi profesionalni seminar za učenje protestantske teologije osnovan je 1808. godine na univerzitetu

¹⁰⁵ O ovome pogledati: www.ambrosiana.it/ita/info_bstoria.asp

¹⁰⁶ Theological Libraries / T. O. Radlach // New Schaff Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge : Vol IX
<http://www.ccel.org/.../disp.php?authorID=schaff&bookID=encycl1>. – 1.04.2012.

Andover. Kasnije se osnivaju bogoslovije i na drugim protestantskim univerzitetima – Prinstonu, Harvardu, Jeju, Bangoru. Fondovi ovih prvih protestantskih biblioteka u Americi nisu popunjavani sistematično i planski. Kolekcije su bile usko profilisane, bez ozbiljnijeg razmatranja potreba nastave. Zaposleni u bibliotekama nisu imali odgovarajuće stručno obrazovanje.¹⁰⁷ Najznačajnija biblioteka ovog perioda je Biblioteka Union teološkog seminara (Union Theological), koja postaje model za sve protestantske biblioteke u Americi. Biblioteka Juniona je otkupila nekoliko značajnih evropskih kolekcija – Leander Van Ess kolekciju zabranjenih knjiga (*libri prohibiti*), koju je sakupio jedan benediktinski monah u vreme Napoleonovih ratova. Ona sadrži 14.000 primeraka štampanih knjiga, dokumenata i rukopisa, među kojima i rukopise Luterove Vulgate i nemačkih protestantskih prevoda Biblije. Druga značajna otkupljena kolekcija je biznismena MekAlpina (McAlpin) sa radovima iz oblasti britanske crkvene istorije i teologije. Biblioteka Juniona je prikupila značajan fond od 600.000 primeraka i postala jedan od najznačajnijih izvora teološke literature u svetu. Ova biblioteka je, osim po svom dragocenom fondu, poznata i po Union klasifikacionom sistemu (Union Classification System), koji su koristile mnoge teološke biblioteke u Americi do pojave MARC formata. Početkom XX veka osnovana je druga velika protestantska biblioteka Missionary Research Library u Njujorku. Osnivači su različite protestantske denominacije, pripadnici Svetske misijske konferencije (World Missionary Conference). Sadrži literaturu o misijama, dela iz oblasti kulturne antropologije i religije.

Do francuske buržoaske revolucije katolički teološki fakulteti bili su u sklopu univerziteta. „Teolozi su čak bili vođe, kritička svijest čitavoga sveučilišta. Tu je dakako bilo pravo, medicina, fakulteti lijepih umeća,

¹⁰⁷Theological libraries / Philip N. Dare // Encyclopedia of Library History / eds. Wayne A.Wiegand and Donald M.Davis . – New York : London : Garland, 1994. – str. 621 – 623.

književnosti i prirodnih znanosti, ali je teološki fakultet ravnao cjelinom.¹⁰⁸ Crkva je upravljala ekonomijom i finansijama univerziteta, primala je desetinu, i od toga isplaćivala sve univerzitetske profesore. Krajem XIX veka katoličko teološko obrazovanje se menja. Pod uticajem nemačke metodologije, darvinizma, istorijskog kriticizma, proliferacije učenih društava – fenomena koji su uticali na visoko obrazovanje, menja se i bogoslovsko obrazovanje. Biblioteke su odgovorile na izmenjene zahteve za potrebnom literaturom u novim uslovima. Sve više teološke obrazovne institucije poznate su po svojim bibliotekama i po nastavnim programima. Bibliotekari su se trudili da razvijaju univerzalne kolekcije, čak i kada kada su njihove matične institucije postajale isključive u svojim učenjima. U XIX veku katolički redovi iz Evrope osnovali su mnoge katoličke bogoslovije na severnoameričkom kontinentu i sa sobom doneli vredne inkunabule i rukopise iz evropskih katedralnih i manastirskih biblioteka. Poznate su Bogoslovija sv. Karla Boromejskog (St. Charles Borromeo) u Filadelfiji, osnovana 1832. koja sadrži arhivsku građu Američkog katoličkog istorijskog društva (American Catholic Historical Society) i Bogoslovija sv. Vinsenta (St. Vincent's Seminary) u Pensilvaniji, osnovana 1846. godine. Veoma značajne kolekcije teološke literature poseduju Katolički univerzitet Amerike (Catholic University of America) i Univerzitet Notr dam (University of Notre Dame). Vatikanska biblioteka je mikrofilmovanu građu iz svojih arhiva smestila u Vatikansku filmsku biblioteku (Vatican Film Library) na Sent Luis Univerzitetu (Saint Louis University).

¹⁰⁸Intelektualac u slobodi / J. Duquesne – M.D.Chenu . – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1979. – str. 8.

RAZVOJ BIBLIOTEKA U MUSLIMANSKOM SVETU

Islamska kultura počinje da se razvija od VII veka u Arabiji, odakle se u kasnijim vekovima širi na sve strane, dosežući do skoro svih kutaka tada poznatog sveta. Muslimani su svuda sa sobom nosili knjige i osnivali biblioteke – od Arabije do Mediterana, na sever do Rusije, na jug do podsaharske Afrike, na istok do centralne Azije, dospevši do Himalaja u XI veku i još dalje do južne i jugoistočne Azije u XIII veku. Svoj vrhunac islamska kultura dostiže u periodu od IX do XIV veka, kada su nastala mnoga značajna dostignuća islamskih naučnika i filozofa, ugrađena u temelje moderne nauke i kulture.

Razvoj džamijskih biblioteka, koje su bile u samim džamijama ili uz njih, značajan je fenomen islamske civilizacije. Islamski učenjaci, kalifi i sultani poklanjali su svoje privatne biblioteke džamijama, da bi knjige učinili dostupnim široj javnosti.

Već krajem VII veka, u vreme dinastije Omajada, počinje organizovano podučavanje arapske pismenosti u školama, koje su osnivane pri džamijama.¹⁰⁹ Osnovna znanja stiču se iz *Kurana*, koji se recituje na službi u džamiji, osim toga podučava se i arapska gramatika, istorija islama (posebno život proroka Muhameda), poezija, aritmetika. Više školstvo u islamskom svetu razvija se od vremena bagdaskog kalifa Mamuna (813 – 833), koji osniva tzv. Kuću mudrosti (*Bait al-Hikma*). U početku zamišljena kao centar za prevođenje, ova institucija je ubrzo izrasla u akademiju nauka sa raskošnom bibliotekom. Prema legendi kalif Mamun je “u snu video Aristotelov duh koji ga je ubedio da nema suprotnosti između religije i razuma. Tako oslobođen svih skrupula, Mamun je naredio da se sagradi *Kuća*

¹⁰⁹ „Prve takve škole nastale su u Basri i Kufi.“ Kultura i religija/ Juzef Keler ; s poljskog jezika prevela Gordana Jovanović . – Beograd : Radnička štampa, 1961 . – str. 429.

mudrosti”.¹¹⁰U biblioteku *Kuće mudrosti* sticale su se knjige iz celog sveta – grčka, latinska, persijska, indijska dela, prikupljana su i prevedena na arapski. Mnogi muslimanski naučnici koristili su ovu biblioteku i dalje razvijali ideje izložene u proučavanim delima.

Šiitski fatimidski kalif al-Hakim osnovao je u XI veku u Kairu drugu značajnu naučnu i kuturnu instituciju, Kuću znanja (*Dar al-Ilm*) sa bogatom bibliotekom i centrom za prepisivanje i prevođenje knjiga, koja je širila ideje ove druge grane islama.

Značajan izvor prihoda u muslimanskom svetu činila je trgovina knjigama i rukopisima, koja se razvijala u velikim gradovima „Već krajem IX veka u Bagdadu je postojala čitava ulica u kojoj se moglo nabaviti gotovo svako delo koje je bilo napisano na arapskom. Prodavci su istovremeno bili kaligrafi i prepisivači, a često su čak zapošljavali prepisivače pa su stoga bili u stanju da tržište snabdeju dovoljnom količinom potrebnih knjiga.“¹¹¹

U prvim vekovima razvoja islamske pismenosti koriste se papirus i pergament. Papirusi su često korišćeni više puta, tako što su stariji tekstovi brisani i preko njih pisani novi. Od IX veka muslimani počinju da proizvode hartiju, onako kako su to naučili od kineskih zarobljenika u Samarkandu. U Bagdadu se osniva prva fabrika hartije i već krajem IX veka u Bagdadu su zvanična kalifova pisma bila pisana na hartiji.¹¹²U ovo vreme na prostoru Sirije, Arapskom poluostrvu i Egiptu posluju brojne fabrike hartije.

Deseti vek je vreme procvata muslimanske kulture u Španiji pod dinastijom Omajada, čiji vladari su osnovali biblioteku, koja je za vladavine kalifa al-Hakama, narasla na 400.000 tomova. Knjige iz celog muslimanskog sveta pristizale su u biblioteku. „U to vreme opšti kulturni nivo u Andaluziji bio je

¹¹⁰Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. – Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009 (Singapur : Tien Wah Press). – str. 384 – 385.

¹¹¹Kultura i religija/ Juzef Keler ; s poljskog jezika prevela Gordana Jovanović . – Beograd : Radnička štampa, 1961 . – str. 432.

¹¹²Isto.

tako visok da savremeni istraživači istorije muslimanske Španije iznose tezu da je u muslimanskom kalifatu gotovo svaki čovek umeo da čita i piše.¹¹³

Posle proterivanja islama iz Španije, mnogi učeni muslimani emigrirali su u druge zemlje, gde su osnivali svoje biblioteke. Jedan od značajnih muslimanskih centara razvija se u srcu zapadne Afrike, u Timbuktu, gde je u XIV veku učeni sultan Malija, Mansa Musa (1312 – 1337) sagradio kraljevsku palatu i Veliku džamiju, uz koju je bila i bogata biblioteka. Sve do XVI veka Timbuktu i drugi zapadnoafrički gradovi čuveni su centri učenosti, poznati po vrednim zbirkama knjiga. Dopisnik Vatikana Leo Afrikanus godine 1520. dolazi u Timbuktu, o čemu izveštava papu Lava X (Giovanni de Medici). Grad je centar nauke, kulture i trgovine knjigama, poseduje univerzitet i medrese, biblioteku sa skriptorijumom u kojoj se čuvaju i grčki tekstovi.¹¹⁴ Vodeće porodice u gradu čuvale su u svom posedu više od 100.000 rukopisa, što se smatralo jednom od najvećih vrednosti Timbuktua – pisani uglavnom na arapskom, ovi rukopisi bili su osnovni izvori za obrazovanje iz oblasti religije, trgovine, astronomije, botanike i muzike. Godine 1591. sultan Maroka opkolio je Timbuktu i pogubio najviđenije plemiće. Tradicija čuvanja knjiga u Timbuktua ovim se nije okončala, mnoge porodice nastavile su da čuvaju stare knjige u sanducima i kutijama, krijući ih i ponekad po okolnim pećinama.

U XIII veku najezde Mongola iz centralne Azije devastirale su Persiju, zapadnu Aziju i istočnu Evropu, i u svojim osvajanjima stigle do Kine i južne Azije. Mongolski ratnici većinom su bili poštovaoci šamanizma i animizma, iako je među njima bilo i hrišćana i budista. Mongolski han Berke (umro 1266), prihvatio je islam. Bezuspešno je pokušao da spreči rivalske, hrišćanima predvođene mongolske snage da ruše Bagdad, prestonicu islama – osvajači su toliko knjiga pobacali u reku Tigar, da je godinu dana tekla voda

¹¹³Kultura i religija/ Juzef Keler ; s poljskog jezika prevela Gordana Jovanović . – Beograd : Radnička štampa, 1961 . – str. 433.

¹¹⁴The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr.; foreword by Nicholas A. Basbanes . – New York : Skyhorse publishing, 2009 . – str. 44.

crna od mastila. Uništavanje grada i muslimanskih spisa, među njima mnogih primeraka *Kurana*, razbesneli su hana, pa je protiv svojih sunarodnika potpisao ratni savez sa muslimanskim Memlucima da bi odbranio Levant, Palestinu i Egipat. Ovim su spašeni od razaranja sveti gradovi islama Jerusalim i Kairo.¹¹⁵

Osvajajući južne, jugoistočne i istočne predele Azije islam se u prvo vreme nadmetao sa tradicionalnim religijama ovih područja, sa hinduizmom, šintoizmom, daoizmom i konfučijanizmom. U centralnoj Aziji islam je istisnuo zoroastrizam, čiji poklonici su uglavnom emigrirali u Indiju. Biblioteke različitih verskih zajednica stradale su zavisno od ratne sreće, ali knjige poraženih često su i čuvane, čak i čitane. U vremenima primirja pripadnici različitih religija ponekad su imali živu razmenu - razmenjivali su znanje i knjige, pozajmljivali i kopirali, tako da su se mešale ideje i kulture. Pripadnici reda sufija, misionarski nastrojeni, često su organizovali debate o religijskim idejama i ritualima, komentarišući sličnosti i razlike u verovanju i praksi.¹¹⁶

Od XIII do XVI veka u Indiji je na vlasti dinastija Delhi sultanata – to je vreme razvoja nekoliko tipova islamskih biblioteka: sufijskih, dvorskih, akademskih, džamijskih i privatnih. Biblioteke džamija bile su javne, otvorene za sve zainteresovane. Kada je 1258. osvojen Bagdad mnogi islamski učenjaci, doktori, pisci i umetnici pohrlili su u Delhi, koji izrasta u centar tadašnje islamske kulture. Početkom XVI veka Delhi sultanat osvajaju ujedinjene tursko-mongolske snage, naklonjene razvoju biblioteka. Vladari iz ove dinastije poštujući tradiciju, nastavljaju sa negovanjem kulture knjige – Babur (1483-1531), autor memoara *Baburnama* (prve poznate islamske autobiografije) osnovao je Imperijalnu biblioteku u svojoj palati u Delhiju, koju nastavljaju da podržavaju njegovi naslednici. Osim ovoga, izgradio je i

¹¹⁵The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr.; foreword by Nicholas A. Basbanes . – New York : Skyhorse publishing, 2009 . – str. 48.

¹¹⁶Isto . – str. 50.

mnoge džamije, a uz njih i medrese i biblioteke. Najpoznatiji Baburov nasljednik je Akbar (1542 – 1605), poznat je po svom bavljenju Imperijalnom bibliotekom. Akbar je osnovao posebnu službu za katalogizaciju i lično sastavio klasifikacioni sistem, podjeljen u tri grupe (1. poezija, medicina, astrologija, muzika; 2. filologija, filozofija; 3. komentari Kurana, teologija, pravo), sličan drugim sistemima klasifikacije koji su se koristili u muslimanskim bibliotekama tog vremena. Akbar je proučavao i druge religije, posebno zoroastrizam i hrišćanstvo, i pozivao predstavnike različitih religija na debate u svoju palatu. Godine 1580. posetili su ga portugalski jezuiti, kojima nije pošlo za rukom da ga hristijanizuju svojim argumentima.

Otomanski Turci dolaze na istorijsku pozornicu u XIV veku i grade svoje carstvo na temeljima Vizantije. Na vrhuncu moći ova dinastija je u kasnom XVI i ranom XVII veku, kada je produktivna mešavina različitih kultura i ideja dovela do mnogih originalnih ostvarenja. Osnivane su mnoge džamije, škole i biblioteke, otvorene za javnost, u skladu sa islamskom politikom da svi verni muslimani treba da čitaju versku literaturu. Kolekcije knjiga su kontinuirano narastale, biblioteke su imale plaćene bibliotekare, bibliotekarske pomoćnike i knjigovesce. Značajna za osnivanje biblioteka je islamska tradicija vakufa – zadužbina, u kojoj su mnogi bogati pojedinci svom narodu zaveštavali institucije od javnog značaja: bolnice, škole, konake, pa i biblioteke.

U centralnoj Aziji u XVI veku sa prestonicom u Isfahanu dinastija Safavida kurdsko-azerbejdžanskog porekla obnovila je persijsku kulturu. Safavidi su gradili džamije, biblioteke i škole i negovali persijski jezik i kulturu.

Krajem XVIII i početkom XIX veka mnoge muslimanske države gube političku i privrednu nezavisnost, potpadajući pod uticaj evropskih država. Evropljani šire i svoj kulturni uticaj: prema svojim modelima modernizuju školstvo u islamskim državama, otvaraju štamparije (u Siriji, Libanu, Egiptu). Sa francuskom okupacijom Egipta između 1798. i 1801. godine počela je nova era u razvoju modernih biblioteka na Srednjem Istoku. Osnovan je

Egipatski institut (*Institut d’Egypte*), katolički redovi u Kairu i Damasku osnovali su svoje institute sa bibliotekama, koje su imale fondove veoma širokog spektra. Američke protestantske denominacije osnovale su Robert koledž (*Robert College*) 1863. u Istambulu i Sirijski protestantski koledž (*Syrian Protestant College*) 1866. u Bejrutu. Hrišćanski misionari su osnovali svoje univerzitete u Bejrutu 1881. i u Kairu 1919. Sve ove institucije imale su biblioteke u svom sastavu, a u Aleksandriji, Bagdadu, Bejrutu, Kairu, Damasku, Jerusalimu i Tunisu osnivane su posebne javne biblioteke.¹¹⁷

U isto vreme osnovani su mnogi arapski univerziteti i arapski zvaničnici osnivali su značajne javne i porodične biblioteke. Palestinac Rageb al Halidi (Ragheb al-Khalidi) i Egipćanin Ahmed Tajmur paša (Ahmad Taymur Pasha) bili su poznati po svojim naporima da sačuvaju kulturno nasleđe svojih zemalja kroz prikupljanje rukopisa. U XIX veku osnivaju se prve nacionalne biblioteke u arapskom svetu, koje u svojim kolekcijama čuvaju vredne islamske rukopise.

¹¹⁷Libraries and information in the Arab world : an annotated bibliography / Lokman I. Meho, Mona N. Nsouli . – Westport : Greenwood Publishing Group, 1999. – str. 5.

ISTORIJA JEVREJSKIH KNJIGA I BIBLIOTEKA

Judaizam je najstarija monoteistička religija – današnji rabinski judaizam smatra se direktnim baštinikom vere još iz vremena Mojsija. Iako jevrejski narod, kao i hrišćane i muslimane, sa pravom nazivaju narodom knjige, ne postoji mnogo podataka o istoriji jevrejskih biblioteka, ali se na osnovu nekoliko naučnih izvora može pretpostaviti da su biblioteke bile značajna institucija jevrejske zajednice – to su u prvom redu otkriće Kumranskih rukopisa ili tzv. „svitaka sa Mrtvog mora“ polovinom XX veka i otkriće Kairske genize krajem XIX veka.

Judaizam se razvija u Persiji, od VI veka p.n.e. Judejci u početku veruju da treba da postoji samo jedan jevrejski hram u kome će se okupljati i slaviti svoju veru, ali kasnije, zbog raseljavanja na širokom području, bilo je potrebno osnivati mesta na kojima će se zajednice okupljati – tako nastaju sinagoge. U helenističkom periodu judaizma uz sinagoge se nalaze biblioteke – „život običnog Jevrejina u područjima gde se govorio grčki bio je koncentrisan oko sinagoge. Tamo se obavljalo bogoslužjenje i rešavala su se praktična pitanja u vezi sa životom u zajednici. U sinagoge su se primali stranci na konak, u njima se pomagalo sirotinji, jačala disciplina, održavali javni skupovi i učila deca. Vlast se nalazila u rukama „vladara sinagoge“. Sa sinagogom je bila povezana „kuća učenja“. Tu se proučavala Biblija i tu se nalazila biblioteka za učene ljude.“¹¹⁸

U srednjem veku Jevreji su, iako progonjeni, ostali dosledni svojoj veri. Svoju kulturu širili su u područjima gde su se naseljavali, često zajedno sa Arapima. Kulturnu i naučnu delatnost razvijali su u Španiji, kao i u Bagdadu,

¹¹⁸Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. – Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009. – str. 277.

Kairu, Kordobi. Jevrejske knjige često su bile zabranjivane, konfiskovane, ponekad i javno spaljivane. Rimokatolička crkva je vršila strog nadzor nad korišćenjem i distribuiranjem, kasnije i štampanjem jevrejske literature. Posle javnog spaljivanja Talmuda 1553. godine u Rimu, Crkva je zauzela posebno rigorozan stav zabranjujući upotrebu Talmuda, kao i talmudskih glosa, kompendijuma, komentara i ostale prateće literature. Stav katoličke cenzure kroz istoriju se menjao i cenzorska pravila nisu jednako sprovedena u svim krajevima gde su živeli Jevreji. Jevrejske knjige su cenzurisane i u carskoj Rusiji u XVIII i XIX veku.¹¹⁹

Zanimljiva je institucija genize, koja postoji u jevrejstvu, a kojoj možemo da zahvalimo što su do danas sačuvani brojni jevrejski rukopisi iz različitih perioda života jevrejske zajednice. Genizah (ili geniza; hebrejski גניזה skladište u množini: genizot, osnovno značenje korena g-n-z je kriti, skrivati, odložiti) je prostor za skladištenje u sinagogi ili na groblju, namenjen za pohabane hebrejske knjige i rukopise, uglavnom religijske sadržine, koje nisu više u upotrebi. Knjige se skladište u genizi pre nego što budu, dostojno, prema običajima, sahranjene na groblju. Jevrejska religijska pravila zabranjivala su bacanje svih pisanih dela u kojima se spominje božje ime. U praksi u genize su odlagana i dela sekularne sadržine, koja su počinjala invokacijom božjeg imena (to je mogla biti i personalna prepiska, kao i pravni dokumenti). U srednjem veku delovi rukopisa koji su smeštani u genize nazivani su *shemot*, što znači “imena” jer je njihova svetost i potreba za čuvanjem u genizi zavisila od toga da li sadrže ime božje. Po običaju periodično je prikupljan sadržaj iz više geniza i “sahranjivan” na groblju. Jerusalimske sinagoge sahranjivale su knjige iz svojih geniza svakih sedam godina, kao i u godini suše, jer su verovali da će tako prizvati kišu. Danas najpoznatija je Kairska geniza, otkrivena 1864. godine, u staroj sinagogi u

¹¹⁹Više o cenzuri nad jevrejskim knjigama pogledaj na str. 92 – 94.

Fostat, u blizini Kaira, koja je zainteresovala zapadne naučnike zbog svoje veličine i neverovatnog sadržaja.

Od 1947. do 1956. godine u pećinama u blizini mesta Kibret Kumran (Khibret Qumran) na obali Mrtvog mora pronađene su hiljade fragmenata biblijskih i ranojevrejskih tekstova.¹²⁰ Ovo otkriće, koje je i dalje predmet brojnih naučnih polemika, dovelo je do revolucije u razumevanju načina na koji je Biblija prenošena i osvetlilo opšte kulturno i religijsko okruženje drevne Palestine, iz koje su izrasli rabinski judaizam i hrišćanstvo. Oko 800 rukopisa datiranih od 200 g. p.n.e. do 68 g. n.e. predstavlja rane prepise biblijskih knjiga na hebrejskom i aramejskom, molitvenike, tekstove u kojima su predstavljana verovanja "kumranske zajednice."¹²¹ Pre 1968. godine većina poznatih spisa i fragmenata bili su smešteni u Rokfelerovom muzeju (koji se ranije zvao Palestinski arheološki muzej) u Jerusalimu. Posle Šestodnevnog rata spisi su premešteni u Hram knjiga kod Nacionalnog muzeja. Osim u Izraelu, neki svici se nalaze na Orijentalnom institutu Čikaškog univerziteta, na Prinstonu, kao i kod privatnih kolekcionara. Godine 2008. započet je projekat digitalizacije teksta sa svitaka koji se nalaze u Izraelu. Svici su prvi put fotografisani pedesetih godina i od tada se čuvaju u posebnim uslovima, pri čemu samo četiri ovlašćena kustosa imaju pravo pristupa u prostorije u kojima se čuvaju. Planira se da svi fragmenti budu dostupni onlajn, pripremljeni za naučno istraživanje, sa transkripcijom, prevodima, naučnim objašnjenjima i bibliografijom.¹²²

Najstariji datiran hebrejski rukopis, osim Kumranskih rukopisa, nastao je 895. godine u Tiberijadi i sadrži delove Biblije. Moguće je da su određeni fragmenti ovog rukopisa iz starijeg perioda, ali bez obzira na ovo, čudno je da su protekli vekovi od vremena svitaka sa Mrtvog mora do najranijih

¹²⁰Oxford University Press je objavio kao *editio princeps* štampano izdanje rukopisa sa svitaka u 39 tomova pod naslovom Discoveries in the Judaean Desert

¹²¹Preovlađujuće naučno mišljenje „kumransku zajednicu“ povezuje sa esenima zbog sličnosti u verovanjima, ali postoje i drugačija mišljenja. O ovome pogledati: www.uhl.ac/articles

¹²²From papyrus to cyberspace : Israel to make Dead Sea Scrolls available online / Rory McCarthy U: Guardian 27 august 2008 dostupno na: www.guardian.co.uk/world/2008/aug/27/israel

srednjovekovnih hebrejskih rukopisa. Ovaj ogroman vremenski jaz može samo delom biti objašnjen rabinskim protivljenjem da se zapisuju rabinski i liturgijski tekstovi, što ne objašnjava nepostojanje primeraka hebrejske Biblije iz tog perioda.¹²³ I posle IX veka malo je hebrejskih rukopisa – “od 2700 rukopisa datiranih do 1540. godine, 6 kodeksa su iz X veka, 8 iz XI veka, 22 iz XII veka. Ovi podaci su posebno čudni kada se uporede sa brojem grčkih i latinskih rukopisa od V veka naovamo.”¹²⁴ Rukopisi pronađeni u Kairskoj genizi još nisu sasvim proučeni i možda će detaljno istraživanje 200.000 fragmenata tamo pronađenih uneti novo svetlo u proučavanje hebrejskih rukopisa. U listovima iz Kairske genize predstavljena je literarna, ekonomska, društvena i religijska aktivnost jevrejske zajednice koja je obitavala nekoliko vekova u oblasti Mediterana. Ovi listovi sada su rasuti po svetskim bibliotekama, a najveći deo zbirke se nalazi u Univerzitetskoj biblioteci u Kembridžu.

Izraelska nacionalna biblioteka osnovana je 1892. godine u Jerusalimu, od 1925. godine sa osnivanjem Hebrejskog univerziteta (Hebrew University of Jerusalem) menja ime u Jevrejska nacionalna i univerzitetska biblioteka, da bi 2008. godine ponovo bio vraćen naziv Nacionalna biblioteka Izraela (National Library of Israel). Osnovni cilj biblioteke je prikupljanje, obrada i čuvanje literature o judaizmu i dela čiji su autori Jevreji.

Danas su pojedine biblioteke judaizma značajni centri teološkog istraživanja u Americi. Jevrejski Junion koledž (Union College), Jevrejski institut za religiju u Sinsinatiju jedna je od prvih rabinskih škola u Americi, osnovana 1875. godine. Centar konzervativnog judaizma od 1886. godine je Jevrejski teološki seminar (Jewish Theological Seminary) u Njujorku, do 1990. biblioteka ove bogoslovije, koja je povezana sa Izraelom, razvila je jednu od najvećih kolekcija jevrejske literature.

¹²³ An Introduction to Hebrew manuscripts / Joseph Gutmann, Evelyn M. Cohen, Menahem Schmelzer, Malachi Beit-Arie . - www.fathom.com/course/72810016. – 6. 4.2012.

¹²⁴Isto.

ISTORIJA BIBLIOTEKA ISTOČNIH RELIGIJA

Istočna i jugoistočna Azija značajan su rasadnik religijske kulture različitih religija. Kao dve moćne civilizacije, dva kulturna i religijska centra, u ovom delu sveta izdvajaju se Kina i Indija, u kojima su nastajali i širili se religijski pokreti. Kultura knjige i pisanja tesno je povezana sa razvojem religije u ovim područjima.

U Indiji nastaju budizam, džainizam, hinduizam, sikizam. U Kini konfučijanizam i daoizam. Vredni kineski prevodioci i prepisivači mnogo su učinili na prevođenju i redigovanju budističkih tekstova, sa kojima su se prvo susreli u indijskim manastirskim bibliotekama. U samoj Kini kasnije se razvijaju različite škole budizma. Posetioци sa Tibeta, takođe dolaze u Indiju, radi posuđivanja i prepisivanja budističkih tekstova, koji su osnova kasnijeg razvoja posebnog oblika budizma, tibetanskog lamaizma.

Monaški pokret u Indiji zaslužan je za razvoj obrazovanja, koje se vekovima razvijalo u monaškim centrima budizma i džainizma. Manastirske biblioteke su centralni i vitalni delovi manastirskih kompleksa istočnih religija. One ne sadrže samo ili pretežno religijsku literaturu kao hrišćanske manastirske biblioteke, one su centri za prikupljanje svih dostupnih znanja i monasi su bili vekovima vodeća intelektualna sila u istočnoj Aziji.

U Kini, u kojoj je moć careva bila neprikosnovena, religija se razvija pod budnim okom državnog aparata. Careve odluke, i one vezane za religiju, sprovode se precizno i dosledno, tako da je rad na prepisivanju i prevođenju budističkih tekstova posao visokog ranga, gde su se često kineski prevodi pokazali kao savršeniji i precizniji od indijskih originala.

BIBLIOTEKE ISTOČNIH RELIGIJA U INDIJI

Indija je kroz svoju dugu istoriju bila kolevka nekoliko svetskih religija, a u različitim etapama svog razvoja bila je i centar različitih kultura i religija, zbog silnih osvajanja koja je pretrpela, kao i zbog kontakata sa drugim narodima Istoka. U najranijem vedskom periodu pisani izvori čuvani su u ašramima¹²⁵ i gurukulima. Gurukuli su u početku bili na usamljenim mestima, najčešće u šumama, a kasnije se osnivaju i u gradovima. Od V veka p.n.e u Indiji se osnivaju manastirske budističke, kasnije i džainističke biblioteke, kao i hinduističke biblioteke. U XVII veku u Indiji se razvija sikizam, koji je uz svaki verski hram, imao i biblioteku.

U vreme džainističkog i budističkog perioda u Indiji se razvija obrazovanje pod vođstvom monaškog pokreta. Taksila (Taxila) je bila obrazovni centar u koji su dolazili studenti iz svih krajeva države. Varanasi je manastir koji se izdvajao po velikom broju gurukula. Budistički i džainistički manastiri imali su ulogu repozitorijuma znanja, za literaturu religijske sadržine, ali i iz svih poznatih oblasti nauke, kao i književnosti. Manastirske biblioteke zvale su se vihare. Tokom perioda vihare su se razvile u centre višeg obrazovanja. Nekoliko vihara zajedno je činilo instituciju mahavire. Nalanda univerzitet najpoznatiji je staroindijski univerzitet. Evropski arheolozi nazvali su ga riznicom znanja. Informacije koje su tamo pronađene pomogle su da se

¹²⁵Reč ašram prema vedskoj tradiciji znači mesto gde ste dobrodošli (**a**-dobrodošli **šram**-raditi) da radite nešto za sebe i za druge. Ašram označava mesto gde se radi na sebi u duhovnom smislu. Ašrami često uz sebe imaju i gurukule, škole u kojima učenici stanuju i, osim usvajanja svetovnih znanja, praktikuju i duhovne vežbe. Više o ovom pogledaj na: <http://www.sanatankultura.com/ascaronram-i-satsang.html>

lociraju nekadašnji budistički hramovi u Indiji.¹²⁶ Veruje se da je kralj Kumara Gupta (415 – 455 p.n.e.) u V veku pre nove ere ovde osnovao prvi manastir za obuku budističkih monaha. O ovome se zna iz zapisa kineskih putopisaca iz VII veka, koji su posetili brojne indijske manastire. Kasnijim proširenjima manastir je izrastao u univerzitet, u vreme kraljeva koji su vladali u narednim vekovima (V vek p.n.e – V vek n.e). Univerzitet je imao tri bogate biblioteke koje su posedovale značajne zbirke knjiga na istočnoazijskim jezicima iz različitih područja nauke, medicine, astrologije, umetnosti, književnosti. Univerzitet Valabi (Valabhi) osnovan u V veku, uništili su arapski osvajači u XII veku. Odantapuri univerzitet, koji je osnovao kralj Gopala (660 – 705), u svojoj biblioteci imao je bogatu zbirku bramanističkih i budističkih zapisa. I ovaj monaški univerzitet, zajedno sa njegovom bibliotekom, uništili su muslimanski osvajači. Manastir Vikramasila, koji je osnovao kralj Darmapala (Dharmapala 775 – 800) imao je biblioteku sa literaturom iz oblasti budističkih učenja, rituala, metafizike, tantre, logike, gramatike. Manastirska biblioteka je bila otvorena i za strance, kojima je obezbeđivala kopije rukopisa, posebno posetiocima sa Tibeta. Biblioteka monaškog univerziteta Jagaddala, koju je osnovao kralj Ramapala (1077 – 1129) bila je poznata po bogatoj kolekciji dela tantrickog budizma.

Nastao u VI veku p.n.e, džainizam je bio jedna od glavnih religija Indije, zajedno sa islamom, budizmom i hinduizmom. Svete knjige džainizma nastale su do I veka p.n.e, džainisti su osnovali i prve azijske biblioteke. Ove kolekcije, koje su se prvo čuvale u hramovima, a kasnije se nazivale „džainistički magazini znanja“, do srednjeg veka čuvale su stotine hiljada

¹²⁶Growth and Development of Oriental Libraries in India / Sumeer Gul, Samina Kan // Library Philosophy and Practice . – ISSN 1522-0222 . – (april 2008).
<http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/gul-khan.pdf>. – 12.2.2012.

rukopisa o indijskom društvu, teologiji, filozofiji i umetnosti. Kao i u Evropi, monasi su prepisivali rukopise, poznate po bogatim iluminacijama. Do desetog veka korpus džainističke literature narastao je nekoliko puta i džainistički monasi dali su svoj doprinos mnogim oblastima nauke koja se razvijala u to vreme u Indiji. Džajendra (Jayendra) manastir u Kašmiru posedovao je bogatu biblioteku, u kojoj je kineski putopisac Hiuen-Tsang proveo dve godine prepisujući rukopise. On izveštava i o drugom džainističkom manastiru, Činapatiju (Chinapati), gde je boravio četrnaest meseci.¹²⁷

Nekoliko hinduističkih kraljeva, koji su i sami bili učenici i bavili se naukom, od X do XII veka osnovalo je i podržavalo razvoj biblioteka. Uopšteno južnoazijska hindu kultura imala je manje knjiga i biblioteka od islama u XVI i XVII veku, ali je elita imala mnoge privatne biblioteke. Većina hinduističkih, džainističkih i budističkih biblioteka bile su uz manastire i hramove. U mnogim slučajevima sveštenici su prodavali ili spaljivali knjige drugih religija. Zbog kastinskog sistema hindu biblioteke nisu bile otvorene za sve.¹²⁸

Sikizam se razvio u Južnoj Aziji u kasnom XVII veku, najbrojniji sledbenici su iz severozapadne pokrajine Pandžab. U sičkim hramovima, gurdvarama, vernici se okupljaju da slušaju pesme iz svetih knjiga i nudi se besplatna kuhinja svim pridošlicama, bez obzira na rasnu i versku pripadnost. Gurdvare uvek u svom sastavu imaju i biblioteku, otvorenu za sve.

¹²⁷Growth and Development of Oriental Libraries in India / Sumeer Gul, Samina Kan // Library Philosophy and Practice . – ISSN 1522-0222 . – (april 2008).
<http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/gul-khan.pdf>. – 12.2.2012.

¹²⁸The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr. ; foreword by Nicholas A. Basbanes . – New York : Skyhorse publishing, 2009 . – str. 44.

BIBLIOTEKE ISTOČNIH RELIGIJA U KINI

U južnoj i istočnoj Aziji pisanje i knjige razvijali su se zajedno sa širenjem religije i filozofije. Kineski carevi zdušno su podržavali kopiranje konfučijanskih tekstova. Do kasnog srednjeg veka kineska štampa i proizvodnja papira, mnogo naprednija nego na Zapadu, uzdigla je kulturu knjige u istočnoj Aziji. Azijski religijski i filozofski pokreti: budizam, konfučijanizam, daoizam i džainizam, podsticali su učenje, štampanje i prikupljanje knjiga. Prevođenje budističkih spisa u Kini bio je monumentalni poduhvat, započet u I veku n.e. i nastavljen još hiljadu godina do XI veka. Tokom ovog perioda ogroman broj budističkih sutri, pravila i teorija, usvojeno je u kineskom budizmu i tako postalo važan deo kineske kulturne baštine.¹²⁹U XV veku glavni budistički kanon Tripitaka izdat je u 5000 primeraka, pri čemu je za štampu korišćeno 130.000 drvenih formi.¹³⁰

Svaki kineski car sastavljao je svoj zvanični pisani arhiv – carevi su lično proglašavali koji filozofski tekstovi, istorijska tumačenja, verski rituali, poezija i literatura su dozvoljeni pod njegovom vladavinom. Prvi car iz dinastije Ćin (Qin) borio se da iskoreni konfučijanizam, u njegovo vreme mnogi konfučijanski učenjaci (oko 500) su živi sahranjeni, a njihova dela spaljena. Ovo „spaljivanje knjiga i sahranjivanje naučnika“ je legenda, koja je bila deo tradicije u kineskim hronikama kasnijih vladara, njihova verzija istorije prethodnika. U Han eri, koja je nastupila posle Ćina, konfučijanizam je bio državna religija. Kada je konfučijanizam došao u koliziju sa narastajućim uticajem budizma u vreme ove dinastije (u prvim vekovima n.e), carevi su se

¹²⁹Buddhism: Rituals and Monastic Life / Zheng Lixin, translated by Ling Yuan . – Beijing : Foreign Languages Press . – str. 166.

¹³⁰The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr. ; foreword by Nicholas A. Basbanes . – New York : Skyhorse publishing, 2009 . – str. 46.

protivili izdavanju budističkih tekstova bez imperijalne dozvole. Kao i na Zapadu, važni religijski traktati kopirani su u svim manastirima, u ovom slučaju budističkim, i skrivani u vremenima progona. Konfučijanska i budistička dela preneti su iz Kine u Koreju i Japan već krajem VI veka, ova kulturna razmena dovela je do daljeg razvoja izdavaštva istočne Azije i osnivanja biblioteka. Neki konfučijanski kineski carevi bili su otvoreni i za uticaje budizma i daoizma – kao rezultat ovog stava konfučijanska doktrina mogla je da se menja od cara do cara. Učenje i savlađivanje konfučijanskih učenja bilo je neophodno svakom ko je imao želju da se zaposli u carskoj službi. Veoma značajna institucija državnog ispita u Kini, bila je način na koji je vlada pronalazila intelektualce pogodne za državnu službu – kako se doktrina menjala, menjao se i sadržaj ispita.

Jedna od najimpresivnijih azijskih biblioteka bila je vekovima skrivena u zapadnoj Kini u Mogao pećinama, poznatim kao „pećine hiljadu Buda“.¹³¹ Ove pećine zapadni arheolozi otkrili su početkom XX veka – u kompleksu od skoro 500 hramova sačuvano je oko 15000 knjiga i 1100 svežanja sa tucetima svitaka. Biblioteka je zapečaćena u XI veku, verovatno da bi se zbirka zaštitila od najezde osvajača ili moguće zato što su knjige bile otpisane posle kopiranja i ponovnog izdavanja. U pećinama su, između ostalog, nađene verzije *Starog zaveta* na hebrejskom, različiti budistički tekstovi, među njima tibetanski svici i dela na sanskritu. Ovde je pronađena najstarija poznata štampana knjiga na svetu iz IX veka. Pretpostavlja se da su kaluđeri vekovima skupljali ovo blago koje je dolazilo iz svih krajeva tada poznatog sveta, a zadatak im je bio olakšan blizinom poznatog trgovačkog Puta svile.

¹³¹ Buddhism in China / Ling Haicheng ; [translated by Jin Shaoqing]. – Beijing : China International Press, 2004. – str. 205.

PROFESIONALNA UDRUŽENJA BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

ISTORIJA INSTITUCIONALNOG ORGANIZOVANJA BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

Saradnja bibliotekara na međunarodnom nivou započinje krajem XIX veka – osnivanjem Međunarodnog bibliografskog instituta¹³² 1885. i kasnije Međunarodne federacije bibliotekarskih udruženja (IFLA) 1927. godine. Sličan razvoj pratile su i religijske biblioteke. Krajem XIX veka u okviru Američkog udruženja bibliotekara (ALA)¹³³ jedan bibliotekar je predstavnik teoloških biblioteka¹³⁴ – što je najraniji pokušaj institucionalnog organizovanja bibliotekara teoloških seminara. Godine 1916. u okviru ALA-e prvi put je organizovan okrugli sto na kome su učestvovali predstavnici dvadeset i jedne teološke biblioteke. Od tada, ova grupa se sastajala svake godine, pod imenom *ALA Religious Books Round Table*. Ovi vidovi saradnje teoloških biblioteka u okviru ALA-e predistorija su stvaranja prvog strukovnog udruženja.

Istorija institucionalnog organizovanja biblioteka verskih zajednica i institucija tesno je povezana sa razvojem teološkog obrazovanja. Biblioteke teoloških seminara tj. bogoslovija po pravilu su prednjačile u organizaciji i

¹³²Institut International de Bibliographie nastao je zalaganjem Henrija la Fontena (Henry la Fontaine) i Pola Otlea (Paul Otlet)

¹³³American Library Association

¹³⁴„As early as 1884 Ernest Cushing Richardson, assistant librarian at Hartford Theological Seminary, was ALA reporter representing theological libraries“ Citirano prema: From Volunteerism to Corporate Professionalism : A Historical Sketch of the American Theological Library Association / Elmer J. and Betty A. O'Brien // The American Library Association : essays in celebration of the first fifty years / edited by M. Patrick Graham, Valerie R. Hotchkiss and Kenneth E. Rowe . – Evanston , Ill. : American Theological Library Association, 1996. – str. 5.

primenjenim sistemima rada, kada se uporede sa drugim tipovima religijskih biblioteka. Stvaranju bibliotekarskog udruženja prethodilo je osnivanje značajne institucije teološkog obrazovanja – nacionalnog udruženja američkih bogoslovija 1918. godine, i njeno prerastanje 1936. godine u Američku asocijaciju teoloških škola (AATS),¹³⁵ koja je ujedinila teološke seminare i koledže SAD i Kanade. Ova organizacija sponzorirala je osnivanje Američkog udruženja teoloških bibliotekara (ATLA) 1946. godine.¹³⁶ Više od jedne decenije udruženje je uključivalo isključivo protestantske biblioteke. Od 1960. godine se pridružuju i bibliotekari rimokatoličkih biblioteka.¹³⁷

U Evropi prvo nastaju nacionalna udruženja religijskih biblioteka – tako 1947. “suočeni sa potrebom obnove posle Drugog svetskog rata privatni univerziteti, bogoslovije, opatije i religijski redovi u (tada Zapadnoj) Nemačkoj osnivaju Asocijaciju katoličkih crkvenih biblioteka: *Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Theologischer Bibliotheken* (AKThB).”¹³⁸ Samo nekoliko meseci kasnije u Holandiji je osnovano udruženje bogoslovskih i manastirskih biblioteka *Vereniging voor Seminarie- en Kloosterbibliotheken* (VSKB).¹³⁹

Iako ambiciozno zamišljen, pokušaj UNESKO-a da osnuje međunarodno udruženje teoloških biblioteka, bio je kratkog daha. Godine 1954. Svetski savet crkava sazvaio je sastanak u Ženevi radi osnivanja Međunarodne asocijacije teoloških biblioteka (IATL).¹⁴⁰ Okupili su se bibliotekari iz Amerike (ATLA) i Evrope (učestvovali su i bibliotekari iz Velike Britanije koji su dve godine kasnije osnovali svoje nacionalno udruženje).¹⁴¹ Sredstva

¹³⁵American Association of Theological Schools

¹³⁶American Theological Library Association

¹³⁷From Volunteerism to Corporate Professionalism : A Historical Sketch of the American Theological Library Association / Elmer J. and Betty A. O'Brien // The American Library Association : essays in celebration of the first fifty years / edited by M. Patrick Graham, Valerie R. Hotchkiss and Kenneth E. Rowe . – Evanston , Ill. : ATLA, 1996. – str. 5.

¹³⁸Theological libraries – an overview on history and present activities of the International Council of Associations of Theological Libraries / by Andre J. Geuns and Barbara Wolf-Dahm // INSPEL. – ISSN 0019-0217.– Vol. 32 (1998), No. 3, str. 139.

¹³⁹Ovo udruženje 1974. godine menja ime u Vereniging voor het Theologisch Bilbiothecariaat

¹⁴⁰International Association of Theological Libraries

¹⁴¹Association of British Theological and Philosophical Libraries (ABTALP)

koja su preliminarno odobrena od UNESCO-a za finansiranje međunarodnog časopisa posvećenog religijskoj bibliografiji nisu dobijena i IATL je prestao sa radom 1961.¹⁴²

Evropski katolički bibliotekari okupljeni oko ovog projekta nastavili su neformalno da se sastaju, što je dovelo do osnivanja Međunarodnog komiteta za koordinaciju udruženja katoličkih teoloških biblioteka (CIC).¹⁴³ Ovaj komitet je nastavio da deluje u skladu sa ciljevima postavljenim u okviru IATL-a, koordinirajući rad nacionalnih udruženja i ohrabrujući međunarodnu saradnju i zajedničke projekte, među kojima su bili : SCRIPTA REDENTER EDITA: izdavanje internacionalnog bibliografskog biltena za teologiju; BIBLIOGRAPHIA AD USUM SEMIONARIORUM: izrada anotiranih tematskih bibliografija iz oblasti liturgije, ekumenizma, crkvene muzike; osnivanje međunarodne knjižare gde bi svi članovi imali posebne pogodnosti pri kupovini knjiga; TEOL: program razmene starijih izdanja koja se više ne štampaju; mikrofilmovanje starih rukopisa benediktinskog manastira Slangenburg u Holandiji. Samo poslednja dva projekta su realizovana.

Sedamdesete godine donele su značajne promene u radu teoloških biblioteka - Drugi vatikanski koncil, ekumenski orijentisan, uticao je na novo, šire, usmerenje asocijacije - na mnogim mestima bibliotekari, koji su do tada bili uglavnom samo sveštena lica, zamenjeni su laicima, profesionalcima. Komitetu su se pridružile i javne biblioteke koje su imale značajne kolekcije crkvene i teološke literature u svojim fondovima. Članovi CIC-a odlučili su da se redovnije sastaju, da unaprede saradnju među svojim članicama i da uspostave jasniju strukturu organizacije.¹⁴⁴ Ime organizacije je promenjeno u

¹⁴² Theological libraries – an overview on history and present activities of the International Council of Associations of Theological Libraries / by Andre J. Geuns and Barbara Wolf-Dahm // INSPEL. – ISSN 0019-0217.– Vol. 32 (1998), No. 3, str. 141.

¹⁴³ Comité International de Coordination des Associations de Bibliothèques de Théologie Catholique (CIC)

¹⁴⁴ Theological libraries – an overview on history and present activities of the International Council of Associations of Theological Libraries / by Andre J. Geuns and Barbara Wolf-Dahm // INSPEL. – ISSN 0019-0217. – Vol. 32(1998), No. 3, str. 143.

Međunarodni savet udruženja teoloških biblioteka,¹⁴⁵ sa sedištem u Holandiji. Od 1971. godine održavaju se generalne skupštine, svake godine u drugoj državi. Broj članova narastao je naročito posle devedesetih, nakon političkih promena u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Godine 1999. ponovo je promenjen naziv udruženja u Evropske teološke biblioteke (BETH)¹⁴⁶ “da bi se naglasio evropski sastav asocijacije”.¹⁴⁷

Pored američke ATLA-e i evropskog BETH-a, u svetu deluje još jedno značajno međunarodno udruženje – australijsko-novozelandska ANZTLA.¹⁴⁸ Osnovana je 1985. godine na inicijativu ANZATS-a, asocijacije teoloških škola, kao udruženje biblioteka i pojedinaca koji se bave teološkim bibliotekarstvom. Članstvo u ANZTLA-i otvoreno je za sve veroispovesti. Zbog ogromne teritorije na kojoj deluje podeljena je na lokalne podružnice, koje obezbeđuju forume za regionalnu saradnju. Udruženje ima oko 150 članova i održava godišnje konferencije.

U svetu postoje i druga manja međunarodna udruženja hrišćanskih biblioteka nastala u poslednjoj deceniji dvadesetog veka u manje razvijenim područjima Azije i Latinske Amerike.

U Latinskoj Americi deluje **Latinoamerička mreža teoloških informacija**,¹⁴⁹ osnovana 1994. godine, čija je misija “diseminacija teoloških informacija i doprinos boljem korišćenju ljudskih i materijalnih resursa u razvoju akademske i bibliotečke delatnosti i teoloških istraživanja u latinoameričkoj regiji”,¹⁵⁰ kako je navedeno u statutu organizacije. Ovo udruženje okuplja teološke biblioteke različitih verskih zajednica judeo-hrišćanske tradicije. Osnovni cilj udruženja je integrisanje napora u cilju obrade i diseminacije teoloških informacija u Latinskoj Americi kroz:

¹⁴⁵ Conseil International des Associations de Bibliothèques de Théologie, nem. Internationaler Rat der Vereinigungen theologischer Bibliotheken, engl. International Council of Theological Library Associations

¹⁴⁶ Engl. European Theological Libraries.

¹⁴⁷ http://theo.kuleuven.be/beth/assets/file/intervention_BETH_090824_English.pdf. - 15.12.2011.

¹⁴⁸ Australian and New Zealand Theological Library Association

¹⁴⁹ Red Latinoamericana de Informacion Teologica

¹⁵⁰ www.ibiblio.org/rilit/docs/.../EstatutoRLIT.doc. - 19.12.2011.

promovisanje standardizacije u obradi informacija, analizu i diseminaciju latinoameričke teološke misli, promovisanje međubibliotečke saradnje u oblasti teologije u Latinskoj Americi, podsticanje istraživanja u cilju unapređenja latinoameričkog teološkog bibliotekarstva, isticanje uloge biblioteka i bibliotekara u latinoameričkom teološkom okruženju.¹⁵¹

Forum azijskih bibliotekara osnovan je 1991. na osnivačkoj konferenciji, na kojoj su prisustvovali predstavnici iz 8 azijskih zemalja. Posle ovog prvog susreta teološki bibliotekari Azije sastavi su se još nekoliko puta, svaki put u drugoj državi. Ciljevi udruženja su: olakšavanje razvoja i razmene izvora iz oblasti teologije kroz nacionalne teološke asocijacije ili mreže, nacionalne depozite hrišćanske literature, izradu direktorijuma azijskih teoloških biblioteka, izradu indeksa, smernica, bibliografija itd, promovisanje saradnje i obrazovanja teoloških bibliotekara kroz organizovanje kurseva i radionica.¹⁵²

Udruženje jevrejskih biblioteka je međunarodna organizacija, osnovana 1966. godine, nastala udruživanjem Udruženja jevrejskih bibliotekara (Jewish Librarians Association) i Jevrejskog bibliotekarskog udruženja (Jewish Library Association). Asocijacija “promoviše jevrejsku pismenost kroz unapređivanje biblioteka i bibliotečkih izvora i kroz liderstvo zaposlenih u judaičkom bibliotekarstvu. Udruženje podstiče pristup informacijama, učenju, poučavanju i istraživanju vezanom za Jevreje, judaizam, jevrejsko iskustvo i Izrael”.¹⁵³ U okviru udruženja deluju dve sekcije: sekcija za istraživačke biblioteke, arhive i specijalne kolekcije i sekcija za biblioteke jevrejskih škola, sinagoga i jevrejskih centara. Iako pretežno severnoameričko, udruženje ima članice i iz Kine, Češke, Holandije, Izraela, Italije, Južne Afrike, Švajcarske, Velike Britanije. Ovo udruženje omogućava jevrejskim bibliotekama da deluju u istinski internacionalnom okruženju, kako je istaknuto na portalu Biblioteke latinoameričkog rabinskog seminara (koja je, u isto vreme i članica Latinoameričke mreže teoloških informacija), učlanjenje u Udruženje

¹⁵¹www.ibiblio.org/rlit/docs/.../EstatutoRLIT.doc . – 19.12.2011.

¹⁵²www.foratl.org . – 19.12.2011.

¹⁵³www.jewishlibraries.org . – 2.07.2011.

jevrejskih biblioteka 1995. godine omogućilo im je šire domete rada – “zahvaljujući ovom međunarodnom prepoznavanju poslednjih godina mnogi istraživači i studenti sa američkih, nemačkih i francuskih univerziteta dolaze da istražuju jevrejske teme”.¹⁵⁴

¹⁵⁴<http://www.seminariorabinico.org.ar/nuevoSite/website/contenido.asp?sys=1&id=45>. – 5.08.2011.

AMERIČKO UDRUŽENJE TEOLOŠKIH BIBLIOTEKA

Američko udruženje teoloških biblioteka (American Theological Library Association, ATLA) osnovano je na konferenciji u Prezbiterijskom seminaru u Luizvilu (Louisville Presbyterian Seminary) u junu 1947. godine. Istorijat ovog udruženja značajan je segment razvoja teološkog bibliotekarstva u Americi.

U prvim godinama ATLA je imala veoma skroman budžet, vodili su je bibliotekari volonteri. Problemi sa kojima su se suočavali njeni članovi bili su: nedostatak finansijskih sredstava za obučavanje i pridobijanje novog stručnog kadra, tri različita klasifikaciona sistema u upotrebi (Djujijev klasifikacioni sistem, Klasifikacioni sistem Kongresne biblioteke i Sistem Union teološkog seminara),¹⁵⁵ nedostatak standarda za teološke biblioteke. »Idealizam članova, herojski naponi i voluntarizam«,¹⁵⁶ nisu bili dovoljni da se reše navedeni problemi, da se sistematski reši problem prezervacije teoloških materijala, kao i da se teološka literatura stavi pod bibliografsku kontrolu.

Sredinom pedesetih ATLA dobija značajne donacije za programe izrade mikrokopija i indeksiranje, kao i za obrazovanje teoloških bibliotekara. Kadar u američkim teološkim bibliotekama podmlađen je bibliotekarima obučanim menadžerskim veštinama, bibliotekarstvu i teologiji. Do dolaska sedamdesetih godina stariji kadar, koji nije imao nikakvo bibliotekarsko obrazovanje i nedovoljno ili uopšte nije imao teološkog obrazovanja zamenio

¹⁵⁵O ovim sistemima će biti više reči u odeljku o klasifikaciji

¹⁵⁶From Volunteerism to Corporate Professionalism : A Historical Sketch of the American Theological Library Association / Elmer J. and Betty A. O'Brien // The American Library Association : essays in celebration of the first fifty years / edited by M. Patrick Graham, Valerie R. Hotchkiss and Kenneth E. Rowe . – Evanston , Ill. : American Theological Library Association, 1996. – str. 8.

je kadar sa boljim i adekvatnijim obrazovanjem. Teološke biblioteke su preko ATLA-e dobijale i donacije za nabavku novih izdanja.

Do kasnih šezdesetih godina ATLA ostaje protestantsko udruženje. Šezdesete i sedamdesete godine bile su godine krupnih promena i događaja u svetu teologije, bibliotekarstva (OCLC osniva mrežu biblioteka čiji katalogi su dostupni na udaljenim lokacijama, preko terminala) i šire – ovo je vreme pokreta za građanska prava, pokreta za oslobođenje žena (od 1972. do 1983. broj žena zaposlenih u američkim teološkim školama se utrostručio),¹⁵⁷ rata u Vijetnamu, Drugog vatikanskog koncila (koji je doneo brojne promene u skladu sa savremenim kretanjima u svetu, među njima ekumensko usmerenje Rimokatoličke crkve). Godine 1964. počinje da se realizuje program *Ekumenske razmene periodike* (Ecumenical Periodical Exchange) u kom je učestvovalo 15 rimokatoličkih biblioteka i 21 članica ATLA-e. Do 1970. Biblioteke katoličkih bogoslovija uključile su se u udruženje i organizovan je susret predstavnika ATLA-e i *Komiteta za indeksiranje katoličke periodike i literature* (Catholic Periodical and Literature Index) .

Osamdesetih godina ATLA uvodi ozbiljno strateško planiranje u svoj rad i nekoliko puta prilagođava strukturu organizacije. Sprovedena su i dva važna projekta: *Projekat prezervacije* (Preservation Project): program prezervacije knjiga štampanih između 1860 i 1929. godine, *Projekat 2000* (Project 2000), izradu studije koja analizira teološke biblioteke i njihovu ulogu u teološkom obrazovanju.¹⁵⁸

Devedesetih ATLA se internacionalizuje, tako je jedan predstavnik ATLA-e 1993. posetio devet teoloških škola i tri univerziteta u Portoriku, Kostariki i na Jamajci, radi razmatranja mogućnosti o budućoj saradnji. Narednih godina

¹⁵⁷Fact Book on Theological Education 1983-84 / ed. By Marvin J. Taylor . – Vandalia : Association of Theological Schools in US, 1985. – str. 10.

¹⁵⁸ Rezultati studije objavljeni su u časopisu *Theological Education : Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report* / Stephen L. Peterson // *Theological Education* . – ISSN 0040-5620. - Vol. XX , No.3 (1984).

realizovana je saradnja sa različitim institucijama teološkog obrazovanja i bibliografskim servisima u Južnoj Americi, Africi i Evropi.

Danas je ATLA najveće svetsko udruženje teoloških biblioteka koje ima više od 1000 članova, predstavnika mnogih religijskih tradicija i denominacija. Bavi se profesionalnom obukom kroz organizovanje radionica i kurseva, organizuje godišnje konferencije, izdaje stručne publikacije (kvartalno *ATLA Newsletter*, *Theology Cataloging Bulletin*, godišnje *Summary of Proceedings*, *Annual Report*), izrađuje bibliografske indekse u oblasti teologije i religije i mikrofilmuje monografske i serijske publikacije iz tih oblasti. Od 2000. godine ATLA u saradnji sa OCLC-jem,¹⁵⁹ kao deo World Collection Set-a, izrađuje MARC zapise odabranih Web sajtova vezanih za oblasti religije i teologije, koji su dostupni kroz lokalne onlajn kataloge. Projekat je ograničen na besplatne sajtove i ne uključuje baze elektronskih časopisa i elektronske knjige koji se plaćaju.¹⁶⁰

Misija ATLA-e je unapređivanje proučavanja teologije i religije podržavanjem razvoja teoloških i religijskih biblioteka i bibliotekarstva.¹⁶¹ U cilju ostvarivanja svoje misije ATLA:

- unapređuje profesionalni razvoj svojih članova i njihove sposobnosti da služe u svojim ustanovama kao rukovodioci i bibliotekari;
- unapređuje profesiju teološkog bibliotekarstva i pomaže teološkim bibliotekarima u definisanju i ostvarivanju uloge i funkcije biblioteka i teološkog obrazovanja;
- promovise kvalitetne bibliotečke i informacione usluge kao podršku podučavanju, učenju i istraživanju u teologiji, religiji i srodnim disciplinama i izrađuje priručna sredstva (uključujući publikacije) koja mogu pomoći u ostvarivanju ovih ciljeva;

¹⁵⁹OCLC (Online Computer Library Center) je bibliografski servis, osnovan 1967. godine, koji omogućava pristup brojnim servisima i bazama podataka, uključujući WorldCat. Njegove usluge danas koristi više od 53 hiljade biblioteka u 96 zemalja sveta.

[http : //www.oclc.org/about/default.htm](http://www.oclc.org/about/default.htm). – 20.04.2012.

¹⁶⁰<http://www.atla.com/tsig/ATSRW/projectdescription.html>. – 15.11.2011.

¹⁶¹<http://www.atla.com>

- stimuliše svrsishodnu saradnju među bibliotekarima teoloških biblioteka i stimuliše proučavanje religijskih kolekcija; razvija programska rešenja problema vezanih za bibliotekare i kolekcije;

ATLA ima razvijenu mrežu podružnica među kojima su: njujorška NYATLA (The New York Area Theological Library Association) čikaška CATLA (The Chicago Area Theological Library Association), TTLA (Tennessee Area Theological Library Association) u državi Tenesi.

Američko udruženje teoloških bibliotekara najaktivnije je udruženje koje deluje u svetu, sa najrazvijenijom internacionalnom saradnjom, redovnim konferencijama na kojima se odvija naučna razmena bitna za razvoj teorije teološkog i religijskog bibliotekarstva.

EVROPSKE TEOLOŠKE BIBLIOTEKE

Evropske teološke biblioteke (*Bibliothèques européennes de théologie*, BETH) ¹⁶² je asocijacija nacionalnih udruženja religijskih biblioteka, ekumenski orijentisana, koja prima u svoje članstvo i pojedine religijske biblioteke koje su od posebnog značaja zbog svojih ciljeva ili uticaja u međunarodnoj sferi. Ovo udruženje vodi poreklo od Međunarodne asocijacije teoloških biblioteka (*International Association of Theological Libraries*) osnovane 1954. godine pod okriljem UNESCO-a, posle susreta Svetskog saveta crkava. Asocijacija nije zaživela, ali je pokazala da postoji potreba za saradnjom i razmenom informacija između teoloških i crkvenih biblioteka.¹⁶³ Sedam godina kasnije, predstavnici udruženja teoloških biblioteka iz Nemačke, Holandije i Francuske, oformili su Međunarodno veće za saradnju teoloških katoličkih biblioteka (*Comité international de Coordination des Associations de Bibliothèques de Théologie catholique*), koje je iniciralo osnivanje šireg, ekumenski zasnovanog, Međunarodnog saveta asocijacija teoloških biblioteka (*Conseil International des Associations de Bibliothèques de Théologie*) 1970. godine. Ovo novo ekumensko usmerenje rezultat je promena koje je doneo Drugi vatikanski koncil, održan šezdesetih godina. Koncil je doneo i druge promene u bibliotekama: zapošljavanje profesionalno obučениh bibliotekara laika umesto posvećenih osoba, uključivanje crkvenih biblioteka u rad nacionalnih udruženja.

U želji da istakne evropsko određenje asocijacije, generalna skupština je 1999. godine izglasala da se ime Saveta promeni u BETH, što je skraćenica od Evropske teološke biblioteke (*Bibliothèques Européennes de Théologie*).

¹⁶²<http://www.theo.kuleuven.ac.be/beth> . –7.05.2005

¹⁶³ Ovde se pod pojmom teološka biblioteka (theological library) podrazumeva biblioteka teološkog seminara, a pod pojmom crkvena biblioteka (church library) biblioteka pod okriljem crkve.

Danas BETH okuplja 12 udruženja teoloških biblioteka i 11 specijalnih teoloških biblioteka. Iako pretenduje da bude evropsko, ovo udruženje okuplja uglavnom članove iz Zapadne Evrope. Iz Istočne Evrope u radu udruženja za sada učestvuju samo Poljska i Mađarska, a sa Slovenijom i Rusijom su ostvareni prvi kontakti.

Misija BETH-a je:

- Promovisanje saradnje između teoloških i crkvenih biblioteka u Evropi
- Podsticanje razvoja teoloških biblioteka kroz razmenu znanja i iskustava i kroz obuku teoloških bibliotekara
- Služenje interesima evropskih teoloških biblioteka u naučnoj/akademskoj sferi i na međunarodnom nivou
- Čuvanje bogatog kulturnog nasleđa koje se nalazi u teološkim i crkvenim bibliotekama Evrope

U okviru BETH-a deluju:

Udruženje britanskih teoloških i filozofskih biblioteka (Association of British Theological and Philosophical Libraries, ABTALP) osnovano je u Velikoj Britaniji 1954. godine da, kroz razmenu informacija i iskustava, pomaže zaposlenima u bibliotekama koje sadrže građu iz oblasti teologije, filozofije i srodnih oblasti. ABTALP obezbeđuje svojim članovima neformalnu mrežu za konsultacije, savete i podršku u rešavanju profesionalnih problema. Osnovan je kao britanski predstavnik u *Međunarodnoj asocijaciji teoloških biblioteka*, koja je bila kratkog daha, ali mnoge od njenih ciljeva sprovodi *Bibliothèques Européennes de Théologie (BETH)*, čiji je ABTALP član.

Udruženje crkvenih bibliotekara Italije (L'Associazione del bibliotecari ecclesiastici italiani, ABEI), sa sedištem u Rimu, osnovano je 1978. godine, a od 1990. zvanično je priznato od Italijanske biskupske konferencije. Udruženje okuplja bibliotekare Rimokatoličke crkve. U okviru svojih delatnosti sprovodi različite programe i aktivnosti: organizuje instruktivne kurseve za bibliotekare, izdaje godišnjak (*l'Annuario delle biblioteche*

ecclesiastiche italiane), izrađuje tezauruse za oblast religije koji obuhvataju različite realnosti Katoličke crkve (npr. Biblija, pape, Rimska kurija, religiozni redovi), izdaje informativni bilten (*Bollettino di informazione*).

Globalna međunarodna saradnja još uvek je u povoju. Za sada su načinjeni prvi koraci ka zbližavanju između tri najveća međunarodna udruženja (ATLA, ANZTLA, BETH). Sudeći prema kretanjima u međunarodnoj sferi, uspostavljanju novih odnosa između verskih zajednica, vreme koje dolazi nosi i veće interesovanje za religijske biblioteke i jasniju svest o potrebi zajedničkog delovanja.

BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA U DRUŠTVU

MESTO I ULOGA RELIGIJSKIH BIBLIOTEKA U OKVIRU VERSKE I ŠIRE DRUŠTVENE ZAJEDNICE

Biblioteke verskih zajednica i institucija deluju u okruženju verskih zajednica koje su organizovane kroz mnoštvo lokalnih, regionalnih i nacionalnih kancelarija, organizacija i osoba, koje pripadaju sveštenstvu i laicima. Verske zajednice obavljaju svoju delatnost preko centralnih kancelarija koje nadgledaju rad sveštenstva u lokalnim verskim središtima: crkvama, sinagogama, džamijama, hramovima itd, nadgledaju rad verskih škola, bogoslovija i univerziteta (koje verska zajednica direktno finansira ili su blisko povezani sa njom). Osim ovoga, centralna ili regionalna kancelarija jedne verske zajednice nadgleda ili utiče na rad različitih humanitarnih organizacija, bolnica, centara za zbrinjavanje, dobrotvornih društava i drugih socijalnih ustanova, kao i misija u svetu.¹⁶⁴

Neke verske zajednice organizovane su strogo hijerarhijski kao Rimokatolička crkva, pravoslavne hrišćanske crkve, mormoni, sajentolozi, episkopalci/anglikanci itd. Organizacija verske zajednice može biti manje ili više centralizovana (centralizovana, decentralizovana ili u formi kongregacije). Širi religijski svet sastoji se prvenstveno od individualnih bogoslužbenih objekata, od kojih većina ima određeni stepen nezavisnosti u okviru lokalne, regionalne, nacionalne ili svetske verske organizacije. Veći deo prihoda verske zajednice dolazi od individualnih verskih bogoslužbenih objekata. Crkveni autoritet se u većini zajednica prostire od vrha (npr. u

¹⁶⁴Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 5.

Rimokatoličkoj i pravoslavnim crkvama sa regionalnog ili nacionalnog nivoa episkopije/dijeceze ili arhiepiskopije/arhidijeceze, gde predsedu episkop/biskup ili arhiepiskop/nadbiskup).

Važan deo religijskog sveta čine grupe od, nekada više nekada manje, formalno obrazovanih sveštenika, pastora, rabina, mula, imama i drugih sveštenih zvanja. Oni su dalje podeljeni prema rangovima koji pokazuju hijerarhijsku, konzervativnu i tradicionalnu prirodu religijskog sveta. Pojedine verske zajednice nemaju formalno sveštenstvo (kao bahai, mormoni, sajentolozi). Malo je laika koji mogu značajno uticati na donošenje odluka u većini verskih zajednica, posebno u oblastima doktrine i teologije.¹⁶⁵ Stalno zaposleno profesionalno sveštenstvo najuticajniji je faktor u lokalnim religijskim pitanjima. Sveštenici se redovno sastaju da razmatraju važna poslovna pitanja svoje zajednice, da bi popravili status svojih organizacija, kao i da razgovaraju o praktičnim pitanjima kao što su zidanje građevina, prikupljanje sredstava, budžet itd. Sveštenici štite interese institucionalizovane religije, oni su i pokrovitelji biblioteka verskih zajednica i institucija.

Biblioteke verskih zajednica i institucija deluju u različitim okruženjima, nekada su više zatvorene i služe uskom krugu korisnika (npr. savremene manastirske hrišćanske ili budističke biblioteke), ponekad su integralni deo obrazovne ustanove (teološke biblioteke na teološkim fakultetima, bogoslovijama, seminarima), ili služe lokalnoj društvenoj zajednici i mogu biti manje ili više otvorenog tipa, kada se približavaju javnoj pozajmnoj biblioteci (parohijske biblioteke, biblioteke verskih kulturnih centara, čitaonice Hrišćanske nauke). Ono što je zajedničko svim ovim bibliotekama i njihovo specifično distinktivno obeležje u odnosu na druge biblioteke je promovisanje sistema vrednosti jedne verske zajednice “Širi religijski svet shvata svoja teološka verovanja, praksu, arhitekturu, ceremonije, sakramente i

¹⁶⁵ Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 6.

počasti veoma ozbiljno, kao što mora i bibliotekar koji je tu zaposlen.”¹⁶⁶ Ovo je veoma važna tačka, jer govori o dva sistema vrednosti koja se poštuju u bibliotekama verskih zajednica i institucija: jedan je sistem religijskih verovanja i vrednosti, a drugi se odnosi na etički i profesionalni kodeks bibliotekarstva.¹⁶⁷

Bez obzira na veliki broj biblioteka verskih zajednica u svetu, u većini zemalja one čine mali i ne tako značajan deo nacionalnog bibliotečko-informacionog sistema, posebno ako se uzmu u obzir budžet, brojnost osoblja i veličina kolekcije. U većini biblioteka verskih zajednica zaposlen je jedan ili dva bibliotekara, a u bibliotekama pri lokalnim zajednicama vernika to su često volonteri.

O društvenim ulogama biblioteka verskih zajednica nije se često diskutovalo ni pisalo, Stiven Piterson naglašava da se često važne odluke vezane za teološke biblioteke (a ovo opažanje, može se primeniti i na ostale tipove biblioteka verskih zajednica), donose na osnovu neposredno vidljivih i lako merljivih parametara, koji ne bi smeli da budu presudni činioци razvoja biblioteke, jer ne govore ništa o pravoj svrsi njenog postojanja i o njenoj ulozi u društvu i zajednici u kojoj deluje “teološke biblioteke moraju se razmatrati, planirati, razvijati i evaluirati na osnovu uloga koje ispunjavaju u našim školama, u crkvama, kao i u društvu, a ne, na prvom mestu, na osnovu sredstava i materijala pomoću kojih ispunjavaju ove uloge.”¹⁶⁸

Zajedničko svim tipovima biblioteka verskih zajednica je da služe duhovnom i moralnom razvoju pripadnika verske i društvene zajednice. Ovo je primarna uloga ovih biblioteka. Osim ovoga, religijske biblioteke često su podrška laičkom i sveštениčkom obrazovanju, one su nosioci kulture svoje verske zajednice, značajni izvori za proučavanje istorije, religije, filozofije i

¹⁶⁶Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 3.

¹⁶⁷ O ovome će biti više reči u odeljku *Etičke i profesionalne vrednosti religijskog bibliotekarstva*

¹⁶⁸Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984). – str. 12.

doprinosu “opštem kulturnom razumevanju.”¹⁶⁹ Godine 1994. Papska komisija za kulturna dobra (koje se bavi radom rimokatoličkih crkvenih arhiva, muzeja i biblioteka) izdala je dokument *Crkvene biblioteke u misiji crkve*¹⁷⁰ u kom se ističe uloga biblioteka kao kulturnih središta društvene zajednice. Kroz crkvene biblioteke se upoznaje i “istorija, umetnost i nauke čovečanstva od kojih polazimo i kojima se i danas bogatimo”, u njima se kulture “susreću i saraduju”, to su mesta “u kojima se odvija istinski dijalog, u kojima je na delu opšta ljudska potraga za istinom”.¹⁷¹

Stiven Piterson ističe 4 osnovne uloge teoloških biblioteka:

- Teološke biblioteke predstavljaju istorijsko bogatstvo teološke misli i religijske prakse za dobrobit savremene nauke i obrazovanje sveštenstva – teologija je u biti reflektivna nauka, uvek okrenuta prošlosti. U svakoj teološkoj biblioteci predstavljena je teološka tradicija jedne verske zajednice. Na sačuvane tekstove i komentare, nastavlja se savremeni teološki diskurs.
- Teološke biblioteke čuvaju intelektualnu raznovrsnost teološke misli u sadašnjosti i prošlosti – za svaku teološku biblioteku značajno je da podržava intelektualni i kulturni pluralizam mišljenja, da poseduju raznovrstan fond koji oslikava različita mišljenja koja su se javljala kroz istoriju.
- Teološke biblioteke su podrška i produžetak nastavnog programa bogoslovija – Piterson upozorava na usko gledanje na biblioteku samo kao podršku nastavnom programu bogoslovije: “poslednjih godina uloga biblioteke da podržava nastavni program je na neki način sužena i restriktivna”.¹⁷² Fokus takve biblioteke nije na tradiciji

¹⁶⁹Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // *Theological Education* . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984)

¹⁷⁰ Le biblioteche ecclesiastiche nella missione della Chiesa (lettera circolare) / Pontificia Commissione per I Beni Culturali della Chiesa . – Prot. N. 179/91/35 (19.03.1994)

¹⁷¹Isto.

¹⁷²Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // *Theological Education* . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984), str 25.

teološke misli ili na predstavljanju različitih pravaca istraživanja u teologiji i srodnim disciplinama, nego na jednostavnom i neposrednom dokumentovanju nastavnog programa. Biblioteke treba da dvojako podržava nastavni program teološke ustanove: obezbeđujući osnovnu literaturu za proučavanje teologije, ali u isto vreme proširujući i produbljujući programske domete. Bitan vid podrške i proširenja nastavnog programa je i obučavanje studenata da koriste izvore dostupne u biblioteci. Biblioteke mogu da poduče korisnike korisnim metodama istraživanja. Mnogi seminari nude studentima i osoblju instruktivne kurseve za efikasnije korišćenje usluga biblioteke.

Teološke biblioteke neguju istraživanje i savremeno razumevanje religijske misli i prakse. Dok je veći deo bibliografske obuke fokusiran prvenstveno na pomoć studentima u učenju, kompletna obuka za korišćenje biblioteke treba da se koncentriše na informacione i naučne potrebe osobe uključene u profesionalnu praksu.

Biblioteke mogu imati vodeću ulogu u uvođenju novih metoda učenja u teološko obrazovanje – u promovisanju doživotnog usavršavanja i širenju svesti o novim generacijama studenata, koji uče i percepiraju znanje na drugačiji način (generaciju tzv. “digitalnih imigranata” zamenila je generacija “digitalnih urođenika”). Uloga bibliotekara u kreiranju i osavremenjavanju nastavnih programa na bogoslovijama mora biti aktivnija -“veliki deo predavanja na bogosloviji izvodi se na osnovu čitanja propisanih tekstova, ali sigurno da ovo ne treba da bude način kako se odvija studiranje i učenje u sveštiničkoj službi. Biblioteka treba da utiče na nastavni program da se uvedu metodi, tehnike i modeli za samostalno doživotno obrazovanje. Naglasak mora da bude na samostalnosti i kontinuitetu.”¹⁷³

¹⁷³Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. - Vol. XX , No.3 (1984), str 27.

Da bi u potpunosti ispunjavale svoju ulogu u društvu, biblioteke verskih zajednica i institucija moraju da ulažu napore u zajedničku saradnju. Ova saradnja može biti raznovrsna: mogu saradivati među sobom biblioteke različitih tipova u okviru jedne verske zajednice, mogu saradivati biblioteke istog tipa koje pripadaju različitim verskim zajednicama (npr. biblioteke bogoslovija različitih konfesija), takođe mogu saradivati biblioteke svih verskih zajednica na jednom geografskom području (npr. biblioteke verskih zajednica jednog grada, regije ili države). Kao što piše S. Peterson “Važnost ovih kolektivnih uloga postaće dominantni faktor u razvoju biblioteka u naredne dve decenije”¹⁷⁴ Biblioteke sve više deluju kroz različite vrste konzorcijuma – kreirajući uzajamne Web kataloge, elektronske baze, ostvarujući objedinjenu nabavku, međubibliotečku pozajmicu i druge vrste usluga. Spremnost na saradnju uglavnom zavisi od odgovornih u verskim zajednicama. Saradnja podrazumeva i veću otvorenost i transparentnost, što ponekad može biti problem zbog krutog stava odgovornih u verskim zajednicama. Mnoge biblioteke verskih zajednica pridružuju se regionalnim konzorcijumima koji uključuju različite tipove biblioteke, sa druge strane neki bibliotečki konzorcijumi su organizovani pod okriljem jedne verske zajednice (dobar primer je Konzorcijum crkvenih biblioteka i arhiva mormonske zajednice koji se bavi objedinjenom nabavkom).

Imperativ za plodan razvoj biblioteka verskih zajednica i institucija je međunarodna saradnja. Za sada ovo je otvoreno polje koje nosi puno potencijala za različite vidove saradnje, od kojih najizazovnije deluje ostvarivanje saradnje među bibliotekama različitih verskih zajednica koje su nosioci različitih etosa i tradicija. Majkl Brama (Michael Bramah), nekadašnji predsednik Američkog udruženja teoloških bibliotekara, zalaže se za širenje različitih vidova saradnje “Hrišćanstvo u zemljama u razvoju je bujno i živo ima puno toga da nam ponudi, u teološkom i pastoralnom smislu. Druga mogućnost je dopreti do institucija koje su svakako teološke, ali nisu

¹⁷⁴Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984), str. 30.

hrišćanske i jevrejske. Moderna Severna Amerika i Evropa nisu više monolitna, judeo-hrišćanska društva od pre pedeset godina. Ona su prigrlila i treba da izraze svoju dobrodošlicu islamskim, budističkim, hindu i drugim teološkim učenjima i verovanjima. Na Zapadu mi koegzistiramo u sekularnom svetu koji ima premalo ili nema uopšte interesovanja za religiju ili teologiju. Ovi nejudeohrišćanski profesionalci i njihove institucije širom sveta sigurno dele naše interesovanja za teologiju i služenje vernicima. Partnerstvo sa njima bi trebalo istražiti i ohrabriti.”¹⁷⁵

Bramino vizionarsko viđenje saradnje za sada uglavnom ostaje na nivou smernica za buduće bibliotekare. Ono što je ostvareno to je sporadična saradnja dva najveća bibliotekarska udruženja američke ATLA-e i evropskog BETH-a, osim toga ATLA je proširila svoje članstvo sa područja Severne Amerike i na pojedine biblioteke sa Kariba i Centralne Amerike. Saradnja se uglavnom odvija među hrišćanskim i jevrejskim institucijama. Kako još piše Brama: “Ono što se nadam da će se razviti su veze sa hrišćanskim i jevrejskim institucijama iz Afrike, Azije i Južne Amerike, vrsta teološkog ekvivalenta IFLA-i.”¹⁷⁶ Šira saradnja na svetskom nivou, koja bi uključila sve tradicionalne verske zajednice i njihove biblioteke sa umrežavanjem, širenjem digitalne kulture i Interneta dostižan je ideal, koji traži konkretno angažovanje sa različitih strana.

¹⁷⁵Introduction / Michael Bramah // A broadening conversation : classic readings in theological librarianship / edited by Melody Layton McMahon, David R. Stewart . – Lanham : Scarecrow Press, 2006. – str. 178.

¹⁷⁶Isto . – str. 179.

VERSKA CENZURA NEKAD I SAD

Pitanje intelektualne slobode i cenzure kao druge strane novčića veoma je složeno i značajno za sve tipove biblioteka, a na poseban način za biblioteke verskih zajednica. Najjednostavniji i “najprirodniji” oblik cenzure je spaljivanje knjiga koje se događalo toliko puta u istoriji, u skoro svim delovima civilizovanog sveta, često upravo iz tzv. verskih razloga: Dioklecijanovi progoni hrišćana, spaljivanje jeretičkih spisa od strane Inkvizicije, ratna haranja inovernih osvajača u raznim delovima sveta. Starozavetni prorok Zaharija govori o uništavanju spisa koji su protiv vladajuće religije i morala. Posle propovedi apostola Pavla u Efesu, preobraćenici činom spaljivanja paganskih knjiga iskazuju naklonjenost novoj religiji.¹⁷⁷ Poznati su indeksi zabranjenih knjiga koje je vekovima izdavala Rimokatolička crkva, kao najpoznatiji oblik verske cenzure. U novije vreme Homeinijevo anatemisanje *Satanskih stihova* Salmana Rušdija u Iranu primer je verske cenzure u muslimanskom svetu. Sa druge strane, pitanje intelektualne slobode je osetljivo i kompleksno, i iako su bibliotekari svesni osnovne vrednosti ideje da su pozvani da obezbede slobodan pristup informacijama,¹⁷⁸ njeno sprovođenje u praksi nije jednostavno. Postoji cenzura i autocenzura, od strane javnosti, odgovornih za biblioteke, šireg i užeg kruga korisnika, kao i samih bibliotekara. Cenzura se javlja u različitim oblicima i svim procesima rada u biblioteci.¹⁷⁹ Verska cenzura nastoji da

¹⁷⁷ “Od onih pak koji su se bavili vraćanjem priličan broj donese svoje knjige na gomilu, pa ih spališe pred svima; proračunaše njihovu vrednost i našoše da vrede pedeset hiljada srebnika” (Dap 19:19) Citirano prema Novi zavet online : srpski prevod / Emilijan Čarnić <http://www.yu.com/web/44del019.htm> . – 3.02.2012.

¹⁷⁸“Librarians are taught and culturated to avoid consideration; their only task is to provide information regardless of consequences“ Citirano prema: *Ethics and librarianship* / Robert Hauptman; foreword by Peter Herson .– Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – str. 2.

¹⁷⁹ “U radu biblioteka se kriju zamke narušavanja intelektualne slobode u svim procesima. Od praćenja izdavačke produkcije i selekcije publikacija, preko izrade kataloga i plasiranja

potisne stavove suprotne doktrini organizovane religije. Osuđuju se dela koja se vide kao jeretička, praznoverice ili nevernička, opscena, suprotna dogmi ili kao napad na verska osećanja i stavove.

Institucija cenzure negovana pod okriljem države ili verske zajednice smatrala se potrebnom i neophodnom, jer “postoji štivo koje može uništiti vjeru i moral u njihovih čitatelja.”¹⁸⁰Sve do druge polovine XX veka ovo gledište je preovlađujuće. Cenzura ima dugu istoriju u razvoju hrišćanstva, posebno Rimokatoličke crkve. U prvim vekovima hrišćanstva za vernike je najstrože zabranjivano čitanje apokrifa kao *libri non recipiendi*. O ovome svedoče dva izvora iz II i IV veka – Muratorijev kanon¹⁸¹ i Apostolske konstitucije.¹⁸²Na prvom ekumenskom saboru u Nikeji osuđen je Arije i strogo zabranjeno njegovo delo *Thalia*, prema Konstantinovoj odluci naređeno je da se spisi Arija i njegovih prostalica spaljuju, gde god se pronadu, a za njihovo skrivanje sledila je kazna smrti. Prvi rimski indeks zabranjenih knjiga pojavljuje se u dekretu pape Gelasija I, rimskog biskupa 492-496 (*Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*)¹⁸³U ovim prvim vekovima informacije o nepoželjnim knjigama šalju se u Rim i sa Istoka i sa Zapada, gde se donosi konačna odluka o sudbini knjige.

informacija preko bibliografija i referativnih biltena, promocije književno-umetničkih i naučnih sadržaja, oblikovanja čitalačke svesti i navika, uskraćivanja tražene i samoinicijativnog pružanja druge informacije ili publikacije, vođenja bibliotečke statistike.” Citirano prema : Cenzura i biblioteke /Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković // Glasnik NBS . – ISSN 1450-8195 (e-izdanje). - No.1 (2008).

<http://nb.rs/publications/publicationitem.php?id=18672>

¹⁸⁰Indeks zabranjenih knjiga / Josip Gunčević . – Mostar : Uprava savremenih pitanja, 1924. – str. 1.

¹⁸¹Muratorijev kanon ili Muratorijev fragment dobio je naziv po milanskom izdavaču Muratoriju, koji ga je objavio 1740. godine i predstavlja najstariji poznati kanon Novog zaveta. Rukopis koji sadrži kanon pripadao je manastiru Bobio, a danas se čuva u Ambrozijani u Milanu. Sačuvani latinski prepis je iz 8.veka. Pretpostavlja se da je grčki original nastao krajem 2. veka u Rimu.

¹⁸² Apostolske konstitucije su pseudo-apostolska zbirka od osam knjiga o hrišćanskoj doktrini i kultu, napisana kao priručnik za sveštenstvo, donekle i za vernike.

¹⁸³ Iako se pripisuje papi Gelasiju I, ovaj dekret je verovatno iz VI veka, iako nekoliko fragmenata vode do pape Damasusa i reflektuju rimsku tradiciju. Drugi deo dokumenta čini popis 27 kanonskih knjiga Novog zaveta, a u petom delu su pobrojani apokrifi i zabranjeni spisi. Celokupan prevod dekreta dostupan je na: www.tertullian.org/decretum_eng.htm

U srednjem veku zabrane knjiga su mnogo češće – pape, sinodi, biskupi, smatraju svojom svetom dužnošću da budno nadgledaju ispravnost izdatih dela. Zabranjuju su dela Arija, Eunomijanija, montanista, Origena, Nestorija, Mesalijanija, manihejaca, Berengara iz Tursa, Abelara, Skotusa Erigene, Marsilija i Đovanija iz Padove, Džona Viklifa, Jana Husa itd. ”zatim sve knjige: demonskog misticizma, vraćanja, nekromantije, zazivanja duhova i svakovrsnog praznoverja, napokon čitanje Talmuda i čitanje Biblije za svjetovnjake radi zloraba sa strane Albigenza i Waldenza. To su pojedinačne osude za pojedina djela ili krivoverja.”¹⁸⁴ Zabrana čitanja Biblije odnosila se na izdanja na narodnim jezicima, generalna zabrana čitanja (zvaničnog latinskog prevoda) nikada nije postojala. U ovo vreme prepisivačke delatnosti ukupni broj knjiga koje su u opticaju nije veliki, opasnost od “loših uticaja” prete uglavnom učenima i nije postojala potreba za tzv. preventivnom cenzurom.¹⁸⁵ Ova vrsta cenzure pojavljuje se sa nastankom crkvenih univerziteta u XIII i XIV veku, naime profesori nisu mogli da daju u štampu svoja predavanja pre nego što ih pregledaju teolozi.

Značajno je napomenuti da nisu sva zabranjena dela uništavana, ponekad je postojala svest o tome da ih treba sačuvati za buduća pokoljenja, kao u slučaju kada je u VIII veku Rimski sinod naredio da se spale dela ocenjena kao praznoverje, papa Zaharije naređuje da se čuvaju u papskom arhivu (745).¹⁸⁶ U XIII veku sinod crkvene provincije Pariza strogo zabranjuje arapska izdanja određenih dela Aristotela, a papa Grgur IX (1231) donosi odluku o privremenoj zabrani čitanja ovih dela dok se detaljno ne prouče i očiste od delova sumnjive sadržine.

¹⁸⁴Indeks zabranjenih knjiga / Josip Gunčević . – Mostar : Uprava savremenih pitanja, 1924. – str. 13.

¹⁸⁵ Dve su osnovne vrste cenzure : preventivna (**censura prævia**)”pregledanje dela pre nego što izađe u štampu” i represivna (**censura repressiva**)”zabrana distribucije dela posle štampanja”
Censorship of books / J. Hilgers // Catholic Encyclopedia . Vol. 3. – New York : Robert Appleton Company, 1908.

dostupno na:<http://www.newadvent.org/cathen/04670a.htm>

¹⁸⁶Isto.

Pronalaskom štampe nastaje novi period u razvoju verske cenzure. Ona se prvo razvija u Nemačkoj : 1479. papa Sikst IV piše univerzitetu u Kelnu da garantuje da će obezbediti neophodnu cenzuru, 1482. godine virčburški biskup donosi zakon o cenzuri za svoju dijecezu, za njegovim primerom to čini i nadbiskup Majnca 1486. godine za svoju crkvenu provinciju. Sve ovo je dovelo do proglašenja bule pape Inoćentija VIII 1487. godine koja je svim katoličkim biskupima poverila zadatak da cenzurišu knjige u svojim biskupijama. Ova bula nije imala značajnijeg odjeka i njene odredbe nejednako su se sprovodile u različitim biskupijama. Nekoliko decenija kasnije, na Lateranskom koncilu 1515. godine, papa Leon X objavio je bulu *Inter sollicitudines*. To je prva papska bula o cenzuri koja je prihvaćena u celoj Rimokatoličkoj crkvi. Sva objavljena dela, bez izuzetka, podlagala su cenzuri. Pregledanje knjiga povereno je biskupima ili cenzorima koje oni izaberu, kao i inkvizitorima. U Vatikanu ovu dužnost je obavljao kardinal-vikar i *magister sacri palatii*.¹⁸⁷ Štampari koji su se oglašivali o cenzuru rizikovali su kaznu ekskomunikacije, plaćanje kazne i spaljivanje odštampanih izdanja. Posle ispitivanja sadržaja knjige su dobijale dozvolu za štampu. Pojavom reformacije, posebno u Nemačkoj, još više se pridaje značaja cenzuri u Rimokatoličkoj crkvi. Papa Leon X 1520. godine izdaje bulu *Exsurge Domine* kojom zabranjuje sva dela Lutera, čak i ona koja još nisu objavljena.

Godine 1542. Papa Pavle III reorganizuje inkviziciju, koja dobija zadatak da nagleda izdavanje knjiga, uglavnom u Italiji. Inkvizicija izdaje prvi sistematski formalni indeks 1559. godine koji sadrži “a) knjige notornih krivovjeraca čija su sva djela bez razlike sadržaja zabranjena čitati; b) knjige onih pisaca koji su samo u nekim knjigama širili krivovjerje, praznovjerje ili nemoral, pak su samo te knjige zabranjene c) pogubne knjige bezimernih

¹⁸⁷ Magister sacri palatii je titula koja se dodeljuje u Rimskoj kuriji fratru propovedniku, pripadniku dominikanskog reda i mogla bi se opisati kao zvanje papskog teologa.

pisaca.”¹⁸⁸ Na Tridentinskom saboru 1546. insistiralo se na posebno na cenzuri knjiga koje se bave religijskom tematikom (*de rebus sacris*). Za pripadnike verskih redova koji bi želeli da objave svoja dela propisano je da pre opšte crkvene cenzure, moraju proći i cenzuru svojih poglavara. Godine 1564. izdat je Tridentinski indeks (*Index Tridentinus*), koji je sadržavao set od deset tzv. tridentinskih pravila kojima se detaljno propisuje na koji način se obavlja cenzura, koji su razlozi za zabranu i koje kazne sleduju.¹⁸⁹ Posle ovog sabora formirano je posebno kardinalsko telo za pitanja cenzure – Kongregacija za indekse zabranjenih knjiga (*Congregatio Indicis Librorum Prohibitorum*). Izdato je nekoliko dekreta o zabrani knjiga, ali sve do 1664. nije izašao novi zvanični Indeks. U reformisanom Indeksu Benedikta XIV ispravljene su mnoge štamparske greške i netačnosti koje su se javljale u prethodnim izdanjima. Raniji indeksi pratili su samo alfabetski poredak, u ovom, knjige su svrstane prema spornim pitanjima (npr. bezgrešno začće, teorija milosti, Malabar¹⁹⁰ i kineski obredi). Uz indeks je izdata i papska bula *Sollicita ac Provida* 1753. koja je donela smernice za rad Kongregacije za inkviziciju, kao i Kongregacije za indeks i jedinstveno propisala metod obavljanja cenzure. Vremenom je opšta cenzura svega što je objavljeno prerasla u cenzuru dela teološke i religijske sadržine. Papa Pije IX je 1869. godine izdao bulu *Apostolicæ Sedis* kojom je ukinuo kaznu ekskomunikacije koja je važila (u Tridentinskom 1564. godine, kao i u Indeksu iz 1596) za štampanje i autore koji ne dostavljaju svoja dela na cenzuru.

Početak XX veka doneo je konstituciju Lava XIII *Officiorem ac Munerum* (1897) i reformu Indeksa (1900), kojima su ukinuti prethodno važeći

¹⁸⁸Indeks zabranjenih knjiga / Josip Gunčević . – Mostar : Uprava savremenih pitanja, 1924. – str. 14.

¹⁸⁹ O ovome detaljnije pogledaj : *Censorship of books* / J. Hilgers // *Catholic Encyclopedia* : Vol. 3. – New York : Robert Appleton Company, 1908.

dostupno na: <http://www.newadvent.org/cathen/04670a.htm>

¹⁹⁰Malabarski obredi se odnose na običaje i praksu katolika poreklom iz južne Indije, gde su jezuitski misionari dozvolili praktikovanje nekih originalno hindu obreda u katoličkoj liturgiji, koje je Vatikan kasnije zabranio (naziv potiče od Malabarske obale na jugozapadu Indije). Slično kineski obredi su sadržavali elemente kineske religije daoizma i kasnije su zabranjeni, kao i malabarski.

dokumenti i detaljno uređena nova pravila o cenzuri. Uz ova pravila izdat je i alfabetski popis knjiga koje su zabranjivane pojedinačnim dekretima od 1600. godine. Papa Pije X izdao je pravila u vezi sa štampanjem i objavljivanjem liturgijskih pesama i melodija u enciklici *Pascendi dominici gregis* (1907). Poslednji Indeks zabranjenih knjiga izdat je 1948. godine, a ukinuo ga je 1966. papa Pavle VI. Iako se više ne izrađuju indeksi ostala je moralna obaveza o kojoj brine Kongregacija za doktrinu vere. Zakonik kanonskog prava izdat 1983. ističe obavezu i pravo biskupa da pregledaju publikacije koje se bave verom i moralom pre njihovog objavljivanja.¹⁹¹ Devedesetih godina Vatikan je arhive u kojima se čuvaju i zabranjene knjige učinio dostupne istraživačima.

Protestantska cenzura razvijala se od XVI veka slično katoličkoj, sa jednom bitnom razlikom – većina protestantskih vođa prihvatila je državni autoritet nad crkvom, pa je država postala glavni cenzor, u Engleskoj npr. kraljevska vlast definisala je jeres, izdavala propise o cenzuri i postavljala svoje ljude na mesto cenzora.¹⁹²

U pravoslavnim crkvama na Istoku postojali su indeksi zabranjenih knjiga, posebno vezani za pitanje kanona i problem slovenskih apokrifnih knjiga. Poznat je indeks Nikona Crnogorca, iz XI veka objavljen u njegovom delu *Taktikon*,¹⁹³ koji je poslužio kao polazna osnova svih slovensko-ruskih

¹⁹¹“Kan. 823 - § 1. Da bi se očuvala cjelovitost istina vjere i ćudoređa, dužnost je i pravo crkvenih pastira paziti da se pisanjem ili upotrebom sredstava društvenog priopćivanja ne bi nanosila šteta vjeri ili ćudoređu vjernika; isto tako, zahtijevati da se spisi koje izdaju vjernici a tiču se vjere i ćudoređa podlože njihovu sudu, a i odbaciti spise koji štete pravoj vjeri ili ćudoređu.

§ 2. Dužnost i pravo o kojima se govori u § 1 pripadaju biskupima, i kao pojedincima i sabranima na krajevnim saborima ili na biskupskim konferencijama, s obzirom na vjernike koji su povjereni njihovoj brizi, a vrhovnoj crkvenoj vlasti s obzirom na sav Božji narod.”

Citirano prema: Zakonik kanonskog prava (Codex Iuris canonici) proglašen vlašću pape Ivana Pavla II (25. Siječnja 1983) . – Zagreb : Glas Koncila, 1996

dostupno na: www.miljenko.info/religiozno/visitLink/3214 . – 2.05.2012.

¹⁹²Banned in the USA : a reference guide to book censorship in schools and public libraries / Herbert N. Foerstel . – Westport : Greenwood Press, 2002. – str. III.

¹⁹³ Josip Gunčević u knjizi *Indeks zabranjenih knjiga* navodi pogrešan naziv (Tactilon umesto Taktikon) i pogrešno datira ovaj spis, smještajući ga u 998. godinu, to ne može biti dostupni izvori jasno govore da je Nikon Crnogorac živeo u XI veku (1025 – između 1100 i 1110). O svom

izdanja, u originalu napisan na grčkom, kasnije je preveden na bugarski, ruski i konačno srpski (XVI vek). U pravoslavnim crkvama posebno su strogo zabranjivani spisi popa Bogumila, vođe bogumilske crkve, osuđene kao jeres. U Nemanjićkoj Srbiji u progonima bogumila na lomači stradali su mnogi slovenski apokrifi, koji su predstavljali najstarije spomenike slovenske i raške škole. Godine 1219. Sveti Sava je u Nomokanonu (Zakonopravilu, Krmčiji) naveo popis kanonskih knjiga, kako bi sprečio upotrebu apokrifnih spisa. Tvorci i prepisivači apokrifa bili su pismeni sveštenici i monasi i ova delatnost nikada nije potpuno ugušena, jer često crkvene naredbe nisu stizale do udaljenih manastira. I kasnije u obnovljenoj Srbiji od četrdesetih godina XIX veka postoji državna cenzura, koja je u isto vreme i verska, zbog bliskosti Srpske pravoslavne crkve i srpske države. "Dužnosti cenzora, jednog određenog od strane države, a drugog od strane mitropolita, bile su jasno definisane i obuhvatale su čuvanje pravoslavnog hrišćanskog, političkog i etičkog obraza."¹⁹⁴

Kroz istoriju judaizma mnoge knjige su cenzurisane ili zabranjivane – od strane nejevrejskih autoriteta, kao i zbog autocenzure autora ili izdavača zbog straha od javne reakcije. Stav cenzure Rimokatoličke crkve prema jevrejskim knjigama menjao se kroz istoriju. Često su jevrejski preobraćenici u hrišćanstvo, koji nisu bili zvanični cenzori, zbog poznavanja jezika, dobijali zadatak da pregledaju jevrejske tekstove. Kako cenzurisanje jevrejskih knjiga nije imalo autoritativni karakter, dešavalo se da Inkvizicija ili druga crkvena instanca traži ponovno pregledanje već pregledanih i odobrenih izdanja, zbog sumnje da su Jevreji čuvaju zabranjene knjige, kao što su npr. bili komentari Talmuda. Krajem XVI veku nastao je *Index Expurgatorius*, napisan na

životu on piše u svom delu Pandectae. Više o ovom pogledaj na: http://www.doaks.org/publications/doaks_online_publications/typikaPDF/typ028.pdf.

¹⁹⁴Cenzura i biblioteke /Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković // Glasnik NBS . – ISSN 1450-8195 (e-izdanje). - No.1 (2008).

<http://nb.rs/publications/publicationitem.php?id=18672> . – 10.10.2011.

hebrejskom, koji je sadržavao listu od nekoliko stotina jevrejskih knjiga i, iako je postojao dogovor o metodima za reviziju knjiga, u praksi su revizori davali sebi više slobode, tako da se dešavalo da su različite kopije iste knjige na jednom mestu pretrpele značajne izmene revizora, a na drugom knjige nisu ni taknute. Godine 1553. u Rimu je javno spaljen Talmud. Osam meseci posle ovog događaja papskom bulom (u maju 1554) naređeno je da Jevreji u roku od 4 meseca predaju knjige koje vređaju hrišćanstvo, ali im je bilo dozvoljeno da zadrže knjige bez spornih citata. Prvi zvanični Indeks zabranjenih knjiga Rimokatoličke crkve izdat 1559. godine sadržavao je Talmud sa svim njegovim kompendijumima, glosama, beleškama i interpretacijama. Tridentiski indeks Pija IV iz 1564. godine dozvolio je Jevrejima da koriste hebrejske, čak i talmudske knjige, ali sa opaskom da budu štampane bez reči “Talmud” i očišćene od delova koji ističu nehrišćanske stavove. Mnogi primeri pokazuju da je stav Rimokatoličke crkve prema ispravnosti i vrednosti revidiranih jevrejskih knjiga bio nekonzistentan i neprestano se menjao ne samo promenom papske stolice, već nekada i u vreme istog pape. Papa Grgur XIII odobrio je cenzurisano izdanje Vavilonskog Talmuda koji se pojavio u Bazelu 1578 – 1581. sa mnogim delovima izmenjenim do neprepoznavanja, ali čak i ovako izmenjen Talmud teško je tolerisan od crkvenih vlasti. Papa Sikst V 1540. godine naredio je reviziju Talmuda sa formulisanim pravilima za reviziju, ali godinu dana posle njegove smrti Inkvizicija je napisala da je sprovedena revizija bila besmislena i beskorisna. Godine 1592. Inkvizicija je objavila, u skladu sa željama pape Klementa VIII, da Jevreji ne smeju da čuvaju nikakve jevrejske knjige, osim Biblije i gramatike. Nekoliko godina kasnije bulom istog pape zabrana je ograničena na nekoliko talmudskih i kabalističkih knjiga, zajedno sa nekoliko drugih, ranije zabranjenih hebrejskih knjiga i rukopisa. Biskupi i lokalni inkvizitori zbunjeni kontradikcijama i promenama stavova, često su donosili odluke prema ličnom nahođenju. Godine 1588. različite jevrejske zajednice zatražile su od Inkvizicije da pregleda knjige koje poseduju i očisti ih od grešaka i jeresi. Inkvizicija je

insistirala na stavu da nije dužnost Crkve da se meša u prepravljane jevrejskih knjiga, već u najgorem slučaju da kazni Jevreje koji poseduju necenzurisana izdanja. Kontradiktoran stav Rima ponavlja se i tokom XVII i XVIII veka, papa Grgur XV postavlja posebno ovlašćene cenzore za jevrejsku literaturu, a posle njegove smrti ponovo se donosi odluka da sami Jevreji cenzurišu svoja izdanja. U narednim decenijama nekoliko puta se menjaju pravila o cenzuri jevrejskih knjiga.

Jevrejske knjige cenzurisane su i zabranjivane u carskoj Rusiji XVIII i XIX veka, Godine 1790. doneta je odluka o zabrani uvoza jevrejskih knjiga iz Poljske. Dozvoljeno je bilo isključivo štampanje u ruskim štamparijama koje nisu imale dovoljne kapacitete, Jevreji su se žalili, pa im je 1796. godine dozvoljen uvoz knjiga. Iste godine postavljeni su i posebni cenzori za jevrejske knjige – za uvezene i za štampane u Rusiji. U XIX veku jevrejske knjige su cenzurisane na ruskim univerzitetima, a kasnije su ovu dužnost preuzeli rabini koji su bili posebno strogi, zbog straha od vlasti. Jevrejska periodika je kontrolisana, neki listovi su zabranjeni.

Verska cenzura je i danas na snazi, sa više ili manje uticaja, u mnogim delovima sveta, različiti verski i državni činovi pokušavaju da zabranama zaštite svoj verski autoritet, tako u islamskim teokratskim državama postoji institucija fatve (verske presude). U Iranu i Saudijskoj Arabiji zbog pogubnog uticaja zabranjene su moderne muzičke grupe sa Zapada, televizijski programi i filmovi (posebno se polemisalo o zabranjenom filmu Mela Gibsona *Stradanje Isusovo*). Osim ovoga savremeni primeri verske cenzure su zabrana štampanja knjige *The Power and the Glory: The Cult of Manalo* od strane Crkve Hristove (Iglesia di Cristo) na Filipinima. Sajentološka crkva zatražila je od američkog suda da zabrani prikazivanje filma *The Profit* iz 2001. godine, iako autor tvrdi da film ne govori o sajentologiji. O tome koliko je verska cenzura i danas aktuelno pitanje govori i studija Američke fondacije *People for the American Way* (PFAW)¹⁹⁵ koja se bavi građanskim slobodama.

¹⁹⁵Više o fondaciji pogledaj na : www.pfau.org

Studija sprovedena 1991/92 pokazala je da je među tri glavna razloga za cenzuru nastavnih materijala u školama prvi taj što su materijali “antihrišćanski, satanistički, *New Age* ili uopšte protiv religijskih pogleda.”¹⁹⁶

¹⁹⁶Banned in the USA : a reference guide to book censorship in schools and public libraries / Herbert N. Foerstel . – Westport : Greenwood Press, 2002. – str. XX.

INTELEKTUALNA SLOBODA I CENZURA U BIBLIOTEKAMA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

Savremena profesija bibliotekara podrazumeva svest o značaju intelektualne slobode, ali u praksi odnos bibliotekara prema ovom pitanju je ambivalentan, i ova ambivalentnost “delom može biti zasnovana na istorijskim korenima profesije.”¹⁹⁷ Od bibliotekara se doskora očekivalo, a često se i dalje očekuje, da ograniči pristup pojedinim izvorima informacija “nepodobnim” iz različitih razloga, kao i da selektivno nabavlja građu, odbijajući da nabavlja materijale za koje je procenjeno da mogu imati loš uticaj na korisnike. Nekada su nadređeni oni koji očekuju da biblioteka prema određenim kriterijumima cenzuriše fond, a nekada cenzura potiče od samih zaposlenih (ovaj vid je u praksi najproblematičniji jer je bibliotekar taj koji donosi krajnju odluku o dostupnosti publikacije). Bibliotekar mora biti svestan svoje ogromne odgovornosti prema sadašnjim i budućim generacijama, jer njegovi potezi mogu imati dalekosežne posledice. “Obavljajući selekciju uz pridržavanje pravila vladajuće partije, ili crkve, ili neke druge društveno snažne ili uticajne organizacije, biblioteke narušavaju osnovne principe intelektualne slobode. Ako se u tom procesu selekcije prethodnima još priključe kriterijumi etičnosti sadržaja, estetskog i književnog kvaliteta, validnosti poruka, procenjivani iz opšteg ili ličnog ugla, fond biblioteke može biti značajno redigovan i ne samo da neće odgovoriti zahtevima korisnika, već neće svedočiti o stvaralaštvu jedne epohe i jednog regiona.”¹⁹⁸

¹⁹⁷Foundations of Library and Information Science / Richard E. Rubin . – New York : Neal-Schuman Publishers , Inc., 2004. – str.190.

¹⁹⁸Cenzura i biblioteke /Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković // Glasnik NBS . – ISSN 1450-8195 (e-izdanje). – No.1 (2008).

<http://nb.rs/publications/publicationitem.php?id=18672>

Sa pojavom Interneta pitanje intelektualne slobode i cenzure se usložnjava. Cenzura na Internetu se sprovodi ugrađivanjem filtera koji blokiraju nepoželjne sajtove ili blokiraju reči ili ključne reči sadržaja Web strane koje se porede sa listom neodobrenih reči ili fraza. Do 2010. godine postojala je nezavisna organizacija koja se bavila rangiranjem sadržaja sajtova *Internet Content Rating Association* (ICRA). Organizacija je kreatorima Web sajtova slala upitnike o prisustvu ili odsustvu seksualnih sadržaja, nasilja, kockanja, droge, alkohola i na osnovu odgovora generisala oznake sadržaja (content labels). Ove oznake mogli su koristiti bibliotekari, roditelji ili drugi odgovorni pri podešavanju svojih pretraživača da prihvate ili odbiju pristup izvesnim sajtovima. Filtriranje Web sadržaja izazvalo je polemiku, glavne primedbe ovom načinu cenzurisanja su: preterano ili preslabo odmereno blokiranje, subjektivna i diskriminišuća selekcija sadržaja, pitanje privatnosti itd.

U bibliotekama verskih zajednica očekivanja nadređenih i briga za “pogodnost literature” je izraženija nego u drugim tipovima biblioteka. Od bibliotekara se očekuje da promovise poglede, stavove i ideje verske zajednice u kojoj je zaposlen. Profesionalna znanja i veštine bibliotekara u bibliotekama verskih zajednica i institucija često su daleko manje važna od procene njegovih verskih ubeđenja i moralnih stavova. Ipak, čini se da se situacija menja i da širi društveni i aktuelni religijski tokovi menjaju i biblioteke verskih zajednica, utiču na njihovu otvorenost prema drugom i drugačijem, da se menja sistem vrednosti, da verska isključivost biva zamenjena novim pogledima na zajedničku stvarnost u kojoj koegzistiramo. Zbližavanjem i živom razmenom među verskim zajednicama, zajedničkim nastupanjem različitih verskih zajednica u cilju borbe za bolji status u društvenoj zajednici, razvojem ekumenizma i međuverskog dijaloga i za biblioteke postaje sve više važno imati fond koji odslikava različite religijske ideje i poglede na svet. U ovome prednjače, u svemu najsavremenije, teološke

biblioteke tj. biblioteke pri teološkim obrazovnim institucijama, jer se proširuju i menjaju bogoslovska znanja i edukacija. Publikacije druge verske zajednice nekada ranije viđene kao “neprijateljske” ili barem “neprijatne” sada postaju redovan i neophodan deo fonda. U mnogim bogoslovijama i verskim školama proučavaju se druge religije, mogućnosti dijaloga, zajednički hrišćanski koreni, uticaji istočnjačkih religija itd. U manjim bibliotekama pri lokalnim zajednicama i hramovima gde je zaposlen jedan bibliotekar, često volonter, i gde nije u prvom planu obrazovanje i novo znanje, već verski, duhovni i meditativni život pripadnika zajednice, ovi ekumenski i međuverski uticaji su slabiji. Ovde je bibliotekar ključna osoba koja odlučuje o stepenu cenzure koju će primeniti u odabiru fonda i šta će učiniti dostupnim svojim korisnicima. Zanimljiva je opaska Ričarda Rubina (Richard Rubin) da “bibliotekari najviše podržavaju vrednosti intelektualne slobode kada imaju visok stepen pouzdanja u svoje sposobnosti”.¹⁹⁹

Svaka biblioteka je pozvana da bude mesto gde se sučeljava širok spektar gledišta i ideja o određenim predmetima, koje mogu nositi određene kontroverze i pokrenuti pitanje opravdanosti cenzure ili autocenzure, sa druge strane, profesionalna etika poziva na opštu dostupnost informacija. Uz svu kompleksnost problema i nejasnoće koje bibliotekarima nameću pitanja cenzure i odbrana intelektualne slobode, neophodna je svest da biblioteke verskih zajednica, kao i sve ostale biblioteke, postoje da obezbede informaciju i da je deo njihove funkcije da kreiraju što jasniju informacionu politiku, u oblastima selekcije, organizacije i diseminacije informacija.²⁰⁰

¹⁹⁹Foundations of Library and Information Science / Richard E. Rubin . – New York : Neal-Schuman Publishers , Inc., 2004. – str. 191.

²⁰⁰ Isto . – str. 213.

ETIČKE I PROFESIONALNE VREDNOSTI RELIGIJSKOG BIBLIOTEKARSTVA

*“Dve glavne vrline koje krase bibliotekara trebalo bi da budu tolerantnost i entuzijazam...Kao čovek, van biblioteke može imati svoja uverenja, ukus, svoje osobenosti i svoje ortodoksije i heterodoksije. Može biti baptista od roditelja kveкера, sa temperamentom episkopalca, može osećati duboki prezir prema starim majstorima, ne videti ništa u Šekspiru i ne poznavati Kanta, kao bibliotekar o tome se glasno ne izjašnjava. Kao bibliotekar on je i Grk i varvarin, Jevrejin i neznabožac, realista i romantičar, aristokrata i demokrata, teozof, sekularista, ortodoksista, liberal, populist i patricij...**On voli sve ideje – čak i kada ih prezire ili ne veruje u njih – jer on zna da fermenti hemijske reakcije ideja čuvaju stari svet od buđi i dekadencije. Neka dostigne apsolutnu intelektualnu gostoprimljivost – ako je u stanju...**Ako je čovek u svojoj biti tolerantan poseduje prvi rekvizit bibliotekarstva. Spreman je da stane na dovratku na ulazu u biblioteku i poželi dobrodošlicu svim svojim gostima sa jednakim osmehom.”²⁰¹*

Citat potiče iz stručnog rada Sama Voltera Fosa koji piše o osnovnim principima bibliotekarske profesije. Poznatiji kao nadahnuti pesnik nego kao bibliotekar, Fos ne potiče iz okruženja religijskog bibliotekarstva, gde se uglavnom može čuti bitno drugačije mišljenje o ulozi bibliotekara u biblioteci verske zajednice ili institucije, o izražavanju njegovih ličnih verskih i etičkih stavova.

U zbirci eseja *Hrišćansko bibliotekarstvo : eseji o integraciji vere i profesije*²⁰² nekoliko bibliotekara, uglavnom hrišćanske protestantske provenijencije izražava međusobno komplementarne stavove o tzv.

²⁰¹ Some cardinal principles of librarian's work / Sam Walter Foss // Public Libraries . – Vol. 14(1909), str.77.

<http://www.atla.com/sources/PDFs/foss.pdf> . – 10.06.2011.

²⁰²Christian Librarianship : essays on the integration of faith and profession / edited by Gregory A. Smith ; foreword by Donald G. Davis, Jr. – Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – 231 str.

„hrišćanskom bibliotekarstvu”. Autori se zalažu za ozbiljnije promišljanje sistema vrednosti, etičkih principa, filozofskih pogleda i verskih stavova zaposlenih u bibliotekama. Ova knjiga je značajna po pitanjima koja postavlja, ali su zaključci autora diskutabilni. Kako ističe Donald Dejvis (Donald G. Davis 1944 –) hrišćanski bibliotekar u sebi nosi dva poziva – profesionalni i duhovni, koji se mogu odnositi jedan prema drugom „provokativno, produktivno i uzajamno korisno.”²⁰³ Pitanje je da li se može govoriti o hrišćanskom (ili npr. islamskom ili budističkom) bibliotekarstvu kao bitnom određenju profesije, kako insistiraju autori. Bibliotekarstvo kao profesija je entitet za sebe i odrednica kao „hrišćansko“ gde autori ukazuju na „holističku prirodu hrišćanskog učenja,”²⁰⁴ na integraciju vere i nauke, na sveobuhvatni i sveprožimajući hrišćanski teološki pogled na različite nauke, pa i na bibliotekarstvo i informatiku, u savremenom svetu deluje preterano.

Za očekivati je da u hrišćanskoj biblioteci radi bibliotekar hrišćanin, koji poštuje etička i verska načela svoje religije. Značajno pitanje da li ovaj bibliotekar treba da bude misionar na svom radnom mestu. Donald Dejvis ukazuje na tri moguća scenarija koja opisuju ponašanje hrišćanskog bibliotekara:

- Prvi je tzv. „linija manjeg otpora“ gde bibliotekar ostavlja svoje versko angažovanje ispred vrata biblioteke. Kako kritički piše Dejvis „može se voditi dvostruki život, crkvena identifikacija je rezervisana za nedeljna služenja i specijalne povode; ali kada dodje ponedeljak ujutru zauzima se stav profesionalca i ignorišu se pitanja duhovnosti.”²⁰⁵
- Drugu vrstu ponašanja karakteriše izražavanje nečije verske angažovanosti kroz odličnost na radnom mestu. U ovom modelu, produktivnost i rad služe kao dokaz nečijih unutrašnjih ubeđenja.

²⁰³Christian Librarianship : essays on the integration of faith and profession / edited by Gregory A. Smith ; foreword by Donald G. Davis, Jr. – Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – str. 1.

²⁰⁴Isto. – str. 17.

²⁰⁵Isto . – str. 1-2.

- Treća opcija je „živeti, Božjom milošću, autentičan i transparentan hrišćanski život u profesionalnoj realnosti, odlučno svedočeći Blagu vest i pokazujući uverljivost u odnosima i radnim zadacima.“²⁰⁶

Čini se da su ovde na delu dve različite vrste upitanosti – lična i profesionalna. Stručnost i duhovnost su poželjne osobine bibliotekara verske zajednice. Jasno je da osoba ne treba da se plaši da izrazi svoja verska ubeđenja, ali ona spadaju u domen ličnog, a ne profesionalnog ponašanja. „Pitanja duhovnosti“ o kojima piše Dejvis sve dok se odnose na duhovni profil bibliotekara neumitno će uticati na interpersonalnu komunikaciju, odnos sa korisnicima kao i sve druge poslove koje obavlja bibliotekar, do nivoa do kog lično zadire u profesionalno (u hrišćanskoj ili bilo kojoj drugoj biblioteci).

Urednik zbirke *Hrišćansko bibliotekarstvo* Gregori Smit (Gregory Smith) na jednom mestu je pokušao da se ogradi „Ja ne zastupam gledište da je hrišćanska vera bliža bibliotekama nego konkurentske religije i filozofije. Možda bi dodatno istraživanje moglo produbiti ovu temu, evaluirajući relativni doprinos hrišćanstva i drugih gledišta razvoju biblioteka.“²⁰⁷ Problematično je gledanje Smita na druge religije kao na „konkurentske“ a ne recimo koegzistirajuće. Čini se da je ipak stav koji razdvaja i rasčlanjuje teoriju i praksu bibliotekarstva verskih zajednica i institucija na hrišćansko, islamsko itd. neodrživ, jer su ove razlike kulturološke, filozofske, istorijske i ne zadiru u suštinu profesije.

²⁰⁶Christian Librarianship : essays on the integration of faith and profession / edited by Gregory A. Smith ; foreword by Donald G. Davis, Jr. – Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – str. 2.

²⁰⁷ Isto . – str. 17.

OSOBNOSTI PRAKSE U BIBLIOTEKAMA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

OBRAZOVNI I PROFESIONALNI PROFIL TEOLOŠKOG BIBLIOTEKARA

Posao bibliotekara u biblioteci verske zajednice, posebno u teološkoj biblioteci zahteva stručno osoblje, koje odlikuju dve vrste znanja: poznavanje religije i teologije i teorije i prakse bibliotekarstva i informatike. Opisujući religijske bibliotekare Severne Amerike u svojoj studiji Džon Harvi kaže da njihov obrazovni profil u većini slučajeva nije sasvim odgovarajući – ogromna većina ovih bibliotekara ima humanističko obrazovanje, tako da “oni mogu biti kvalifikovani za rad u religijskoj biblioteci, ali njihovo poznavanje menadžmenta je slabije i pred kompjuterom se osećaju manje sigurni nego profesionalno obučeni bibliotekari. Takođe, većina nema teološko obrazovanje, a nekima nedostaju i stručna znanja iz bibliotekarstva”.²⁰⁸ Situacija u drugim delovima sveta je u najboljem slučaju slična severnoameričkoj, i to u bibliotekama teoloških seminara. U manjim bibliotekama pri lokalnim hramovima često su angažovani revnosni vernici, ponekad su to posvećena lica, ponekad laici, spremni da volontiraju za svoju versku zajednicu, bez obzira na obrazovanje i stručna znanja koja poseduju.

Istina je da nema mnogo obrazovnih institucija koje pripremaju ovaj profil bibliotekara, iako su biblioteke verskih zajednica brojne u svim delovima sveta. U Severnoj Americi u Školi za bibliotekarstvo i informatiku

²⁰⁸Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 15.

Univerziteta Illinois u Urbani Šampein (*Urbana-Champaign*) svake jeseni se organizuje Kurs teološkog bibliotekarstva (*Theological Librarianship Course*) u saradnji sa Američkim udruženjem teoloških bibliotekara. Kurs je na nivou diplomskog obrazovanja i traje četiri meseca. Osim za studente Univerziteta, kurs je otvoren za članove ATLA-e, kao i za ostale zainteresovane. Na interaktivnom kursu polaznici imaju priliku da čuju iskustva i uče od brojnih teoloških bibliotekara. Na kursu se daje pregled teološkog bibliotekarstva, opisuju njegovi različiti aspekti da bi studenti shvatili kontekst, materijale, usluge i osnovna pitanja i trendove koji karakterišu teološko bibliotekarstvo.²⁰⁹ *Kontekst* teološkog bibliotekarstva u programu kursa podrazumeva predavanja o istoriji, profesionalnim udruženjima, teološkom diskursu i tekstovima, predstavljanje različitih profesionalnih karijera u teološkom bibliotekarstvu – akademskih i u bibliotekama, razumevanje obrazovne uloge bibliotekara u saradnji sa nastavnim osobljem u teološkom obrazovanju. *Materijali* teološkog bibliotekarstva koji se predstavljaju na kursu su: bibliografije teoloških izvora, nabavka teološke literature, izdavači i edicije, razvoj i selekcija fonda, arhivske kolekcije u teološkim bibliotekama. *Usluge* o kojima se uči na kursu su: organizovanje teoloških materijala, obezbeđivanje referensnih usluga, pretraživanje onlajn i drugih baza teološke literature (sa posebnim naglaskom na pretraživanju Biblije) i evaluacija dostupnih izvora na Webu. *Zadaci i trendovi* sa kojima se susreću teološke biblioteke danas, a o kojima se raspravlja na kursu su globalizacija, religijska osetljivost i kontroverze, uloga bibliotekara u obrazovanju za upotrebu novih tehnologija u podučavanju i studiranju, kao i digitalna budućnost.²¹⁰

Pri Vatikanskoj biblioteci deluje čuvena Vatikanska škola bibliotekarstva (*Scuola de biblioteconomia*), koju je 1934. osnovao papa Pije XI, kada je održan i prvi kurs. Ovome je prethodilo izdavanje čuvenih Vatikanskih pravila za katalogizaciju 1931. godine (*Norme per il catalogo degli stampati*),

²⁰⁹ <http://www.atla.com/Members/development/Pages/UIUC.aspx>. - 2.5.2011.

²¹⁰ Isto.

koje su rezultat rada internacionalne grupe crkvenih bibliotekara, koja je bila inspirisana sistemom anglo-američkih pravila. U izradi Pravila posebna pažnja je posvećena oblastima religije i teologije. Škola je nastala kao moderna naučna institucija sa prvobitnim zadatkom da školuje katalogizatore za obimnu Vatikansku biblioteku, koji će, između ostalog, biti osposobljeni da primenjuju novonastala Pravila (do tada glavna preokupacija vatikanskih bibliotekara bila je briga za rukopisnu građu). Danas ova škola nudi dvosemestralni kurs za diplomirane studente i namenjena je uglavnom katoličkim bibliotekarima. Predmeti koji se izučavaju na kursu su: bibliografija i dokumentacija, bibliologija, digitalna biblioteka, antičke srednjovekovne i moderne rukopisne knjige, organizacija i pružanje usluga u biblioteci, principi i metodi konzervacije i restauracije knjiga, istorija biblioteka, teorija i tehnike katalogizacije i klasifikacije. Nastava u školi se izvodi na italijanskom jeziku.²¹¹

U praksi posao bibliotekara verske zajednice je kompleksan. Pišući o svojoj profesiji teološki bibliotekari ističu mnogobrojne zadatke sa kojima se svakodnevno susreću. Pristupanje radu sa religijskom i teološkom literaturom zahteva puno znanja, prvenstveno zbog njenog širokog opsega – nije lak posao izvršiti selekciju, odvojiti bitno od manje bitnog, jer je mnogo toga zastarelog i neujednačenog značaja.²¹² Poseban problem je literatura na različitim jezicima. U nekim bibliotekama neophodan je i određen nivo znanja jezika na kojima su nastali najstariji izvori, koji često više nisu u upotrebi (latinski, starogrčki, hebrejski, sanskrit itd...). Stručna obrada traži inteligentnu organizaciju vremena, uz napor da se pruži što kvalitetnija usluga korisniku. Nijedan radni dan nije tipičan, ono što im je zajedničko je “da su

²¹¹Više o ovom pogledaj na: <http://www.vaticanlibrary.va>.

²¹²„O kakva moć i odgovornost! Nadgledati teološku zbirku čija širina može odvesti čitaoce izvan njihove verske pripadnosti ili teoloških ubeđenja, nacionalne i društvene pripadnosti. Izabrali knjige koje neko smatra pretećim ili čak jerećkim, ali čije ideje zaslužuju da budu pročitane, analizirane i kritikovane. Kakva odgovornost u sposobnosti presude koje ideje su vredne, a koje jedva trivijalne ili nedosledne.“ Citirano prema : Power and Responsibility : reflections on theological librarianship / Sharon Taylor // A broadening conversation : classic readings in theological librarianship / edited by Melody Layton McMahon, David R. Stewart . – Lanham : Scarecrow Press, 2006. – str. 46.

pretrpani poslom, nepredvidljivi, različiti i zahtevni. Potrebna je fleksibilnost, znanje, sposobnost dubljeg uvida, fizička i psihička stabilnost da se bude bibliotekar. Mi ne sedimo u svojim kancelarijama, u atmosferi reda i mira, neometani, kontemplirajući. Ako radimo svoj posao duboko smo uronjeni na istinski fundamentalan način u život institucije i aktuelna dešavanja, sa svim kompleksnostima i tenzijama. Uvek radimo pod određenim pritiskom.”²¹³Osim ovoga posvećeni bibliotekar verske zajednice ne ostavlja sav posao na radnom stolu, potrebno je kontinuirano usavršavanje, sticanje novih znanja vezanih za nadolazeće tehnologije, praćenje trendova u razvoju bibliotekarske struke, konstruktivno čitanje kod kuće radi dubljeg razumevanja teološke misli i idejnih tokova religije i teologije.²¹⁴

Rad sa ljudima nosi posebnu odgovornost. Za razliku od drugih tipova biblioteka svrha ovih biblioteka nije samo intelektualni, već i duhovni razvoj pojedinca, u skladu sa verskim i etičkim načelima religijske zajednice. Bibliotekar mora da ima svest o ovom ne samo u radu sa korisnicima, već i u svim drugim procesima rada u biblioteci – od nabavke i selekcije do stručne obrade građe. “Imamo posla sa rastom razumevanja, izoštravanjem gledišta, životnim i razvojnim filozofijama, sa oblikovanjem savesti, etičke i moralne percepcije.”²¹⁵

Pojedini teološki bibliotekari ukazuju na važnu ulogu biblioteke u širenju kulture tzv. religijskog čitanja (*religious reading*), koje uključuje dublje razumevanje i razmatranje pročitano, koje stoji naspram konzumentskom čitanju, danas toliko prisutnom. Kako ističe Milton Džo Koulter (Milton Joe Coalter), nekadašnji predsednik ATLA-e, religijsko čitanje je duhovna

²¹³Theological Librarianship as a Ministry / Raymond Morris // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 10.

²¹⁴„Iako su vidovi kontinuiranog obrazovanja dostupni preko Weba većina nas i dalje se obrazuje kroz čitanje stručne literature, prisustvo na konferencijama i pohađanjem tradicionalnih kurseva“. Citirano prema: Theological librarians and Internet : implications for practice / Mark Stover, editor . – Binghamton : Haworth Information Press, 2001. – str 2.

²¹⁵Theological Librarianship as a Ministry / Raymond Morris // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 13.

disciplina, koja “crpi snagu iz specifičnosti prirode teksta koji se čita”²¹⁶ u čijoj suštini je traženje istine. Srednjevekovni mislioci zamišljali su čitanje kao dvostepeni proces: *lectio* je egzegeza literarnog dela uz korišćenje oruđa kao što su gramatika, retorika i istorija, *lectio* priprema čitaoca za *meditatio* u kome je suština religijskog čitanja (“*meditatio* predstavlja poseban nutritivni čin primanja i apsorbovanja istine iz teksta u memoriju, kao i ponovno razmatranje dubljih značenja koje tekst nosi, kroz medijum memorije, dok čitalac potpuno ne apsorbuje njegov nektar”²¹⁷). Jedan od bitnih ciljeva teološkog bibliotekara treba da bude zalaganje za *meditatio*, za meditiranje nad teološkom i religijskom literaturom, koja je nosilac mnogih značenja, u cilju intelektualnog i duhovnog razvoja studenata teologije, kao i drugih korisnika teoloških biblioteka.

Činjenica koja često otežava rad bibliotekara u verskim zajednicama je nepoznavanje i nepriznavanje njihovog rada, nedovoljna svest nadređenih o kompleksnosti zadataka koje treba da ispunjavaju i problemima sa kojima se svakodnevno susreću. Čini se da su i sami bibliotekari odgovorni za ovakvu situaciju jer nisu dovoljno borbeni i istrajni u borbi za priznanje svoje profesije. Bibliotekare verskih zajednica, više nego ostale, odlikuje i određena zatvorenost i neaktivnost u širim bibliotekarskim krugovima i udruženjima. O ovome piše Džon Harvi “Čak i profesionalni religijski bibliotekari izgleda da su usmereni prvenstveno na svoj kutak u širem svetu bibliotekarstva i informatike. Oni se mnogo ne mešaju sa drugim tipovima bibliotekara. Lideri religijskih biblioteka retko dolaze do visokih pozicija u nacionalnim asocijacijama, osim u nacionalnim asocijacijama religijskih biblioteka.”²¹⁸ Činjenica je i da mnogi bibliotekari javnih religijskih biblioteka rade sa skraćenim radnim vremenom, to su volonteri neprofesionalci kojima

²¹⁶ On spiritual reading and religious reading in peril : president`s address / Milton J. Coalter // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 40.

²¹⁷ Isto . – str. 36.

²¹⁸ Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 14.

nedostaje dovoljno vremena ili interesovanja (ponekad i finansijskih sredstava) da učestvuju na konferencijama, gde se, inače, retko diskutuje o pitanjima religijskih biblioteka.

KATALOGIZACIJA I KLASIFIKACIJA U BIBLIOTEKAMA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

Literatura u oblasti religije i teologije je specifična po obimu i starosti građe. Prirodi teološkog proučavanja imanentno je da se bavi prošlošću, da se odnosi prema tradiciji, prema prethodnicima. Teologiju odlikuje i bogatstvo izraza, gledišta i neujednačenost vrednosti literature. Kako piše Helen Uhrich (Helen B. Uhrich) “nova knjiga nije uvek i najbolja knjiga.”²¹⁹ U teologiji je na delu proces, pokret, konstantna obnova, koja poseduje kreativni i dinamički kvalitet. Katalogizator je tako stalno suočen sa “nečim starim i nečim novim” od čega nijedno nije samo po sebi u prednosti, niti isključuje ono drugo.

Rut Ajzenhart (Ruth Eisenhart) ističe da klasifikator u teološkoj biblioteci mora imati na umu 2 osnovne činjenice: prvo, teološka biblioteka mora biti pripremljena da pokrije sve oblasti znanja i njena specijalizovana klasifikacija mora da bude operativna u okvirima opšte klasifikacije, drugo, religijska literatura od značaja nastajala je u različitim periodima istorije u različitim delovima sveta i odlikuje je geografska rasprostranjenost, hronološka dubina i veliki obim građe.²²⁰ U hrišćanskoj teologiji uobičajena je stručna podela na 4 osnovne grupe: egzegetska, istorijska, sistematska i praktična teologija.

U severnoameričkim hrišćanskim bibliotekama koriste se uglavnom 3 klasifikaciona sistema od kojih je jedan potekao iz teološke ustanove. To su Djujjev klasifikacioni sistem, klasifikacioni sistem Kongresne biblioteke i

²¹⁹The cataloger and instruction / Helen B. Uhrich // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 60.

²²⁰The Classification of Theological Books / Ruth C. Eisenhart // Library trends . – ISSN 0024-2594. – Vol. IX (1960), No. 2, str. 196.

Junion klasifikacija koja je nastala na Junion teološkom seminaru u Njujorku (Union Theological Seminary) i kreirana specijalno prema potrebama protestantskih teoloških seminara. Ova klasifikacija nastala je 1939. godine, a i danas se koristi u nekim protestantskim seminarima u Severnoj Americi i misijskim zemljama. Sastoji se od 19 glavnih grupa:

1. Bibliografija
2. Enciklopedijska i referensna dela
3. Filologija (gramatike, rečnici, konkordancije i tekstovi na hebrejskom, grčkom i latinskom)
4. Biblija
5. Hrišćanska literatura (patristika itd.)
6. Crkvena istorija
7. Komparativna religija
8. Filozofija religije
9. Filozofska etika, hrišćanska etika, katolička moralna teologija
10. Sistematska hrišćanska teologija – izlaganje i odbrana hrišćanske vere
11. Sociologija
12. Obrazovanje
13. Crkva, organizacija, redovi, sveštenstvo
14. Crkveno pravo
15. Crkvena služba (sakramenti, liturgika)
16. Himnologija
17. Praktični crkveni rad (evangelizacija, misije, pastoralna teologija, propovedanje)
18. Individualni religiozni i moralni život vernika, pobožna literatura i praktična etika
19. Crkvene umetnosti (hrišćanska arheologija, umetnost, arhitektura)

Severnoamerički jevrejski bibliotekari razvili su svoje klasifikacione sisteme od kojih su najviše u upotrebi dva: Klasifikaciona shema za biblioteke judaike Me Vejn (*Weine Classification Scheme for Judaica*

Libraries) i Klasifikacioni sistem Daniela Elazara za biblioteke judaike (Daniel Elazar's *Classification System for Libraries of Judaica*).²²¹ Krajem četrdesetih i početkom pedesetih Me Vejn (Mae Weine) razvila je svoj sistem zasnovan na Djuijevoj klasifikaciji, koji ima decimalnu strukturu i deset klasa kao Djui, ali su dalje podele prilagođene potrebama biblioteka judaike. Tako u ovoj klasifikaciji broj 200 ne označava hrišćanstvo već judaizam, a 296 koji u Djuijevoj klasifikaciji predstavlja judaizam ovde označava hrišćanstvo. Slično ovom polje 900 koje u Djuiju označava istoriju, u ovoj shemi predstavlja jevrejsku istoriju. Daniel Elazar kreirao je svoj sistem 1962. godine. Ovaj sistem je decimalni, ali ne koristi poznate podele (DDK, UDK), kreiran je za zbirke judaike.

000 Biblija i biblijske studije

100 Klasična judaika

200 Jevrejski običaji i praksa

300 Jevrejsko obrazovanje

400 Hebrejski, jevrejski jezik i nauke

500 Jevrejska literature

600 Jevrejska zajednica: društvo i umetnosti

800 Izrael i cionizam

900 Opšta dela

Rad na katalogizaciji i klasifikaciji u teološkoj biblioteci zahteva posebne sposobnosti, sklonosti i kvalitete, kao i temeljnu tehničku obuku, veštine zasnovane na usvojenim tehnikama udružene sa profesionalnom

²²¹Postoje i drugi specifični klasifikacioni sistemi za judaiku. O ovome pogledaj: http://www.jewishlibraries.org/ajlweb/publications/proceedings/proceedings2006/wasserman_cataloging.pdf

zainteresovanošću, mentalnom radoznalošću, imaginacijom, fleksibilnošću, usmerenošću i smislom za knjigu koji Vilijam Verner Bišop opisuje kao “sposobnost da se kreće brzo i lako kroz štampani tekst sa instinktivnim poštovanjem vrednosti.”²²² Čak i katalogizator koji poseduje uglavnom tehnička znanja i ograničenih je sposobnosti, mora imati vizionarski odnos prema svom radu da bi znao koji aspekti tehničkog programa su neophodni za određeni zadatak u biblioteci, a koji se mogu zaobići ili odložiti bez velikog gubitka. Katalogizatoru su potrebne sve jezičke sposobnosti koje je u stanju da savlada ako želi da napreduje dalje od osnovnog nivoa katalogizacije u oblasti religije i teologije, kao i bibliografska znanja najvišeg reda ako želi da se kreće slobodno i lako kroz ovu literaturu i da se njom inteligentno bavi u svim nijansama kompleksnosti i različitosti. Katalogizator koji treba da uslužuje naučnike, mora imati naučničke sklonosti.²²³

U biblioteci teološkog seminara katalogizacija je posao koji se obavlja između nabavke knjiga i krajnje usluge korisnicima – katalogizator treba da razume i interpretira sve što se dešava između ova dva radna procesa: sve implikacije nastavnog programa, nove kurseve koji se uvode, promene u nastavnom osoblju, veličinu studentskog tela itd. Sve programske promene i novi planovi obrazovne ustanove uticaće na korišćenje biblioteke i katalogizator mora unapred da razmisli kako će se to odraziti na njegov posao. Svojim radom on treba da naglašava i podržava obrazovne ciljeve institucije i da se identifikuje sa njima. U svakoj biblioteci verske zajednice katalogizator treba da poznaje dobro instituciju kojoj biblioteka pripada, njenu istoriju i tradiciju, njene programe, filozofiju i ciljeve, da bi svoje radne zadatke organizovao, determinisao i modifikovao u skladu sa dubljom svrhom i programom institucije. U biblioteci teološkog seminara organizovanje izvora biblioteke za efikasnu upotrebu jedan je od osnovnih postulata za uspešan rad

²²²The cataloger and instruction / Helen B. Ulrich // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 62.

²²³Isto.

biblioteke i njenu integraciju sa predavačkim i istraživačkim programima škole. Katalogizator veoma brzo dobija značajnu ulogu u obrazovnom programu institucije. Faktori koji vode katalogizatora u organizaciji i interpretaciji zbirke jednaki su onima koji treba da odrede ciljeve i razvoj obrazovnog programa. Poznavanje i razumevanje situacije u kojoj će biblioteka funkcionisati, usluga koju treba da obezbedi, trenutnog i očekivanog korišćenja fonda, neophodni su, ako katalogizator želi da efikasno organizuje svoj posao prema razvoju zbirke. Katalogizator koji ne vodi računa o odnosu njegovog rada prema instituciji i ne razmišlja o tome kako da joj najadekvatnije služi ne izvršava svoj zadatak koristeći sve svoje sposobnosti i pune potencijale.²²⁴

Za klasifikatora biblioteke teološkog seminara bitno je znanje o knjigama koje klasifikuje, jer treba da ih postavi u određeni odnos prema programu čiji je cilj teološko obrazovanje studenata. On mora da temeljno poznaje materiju da bi bio sposoban da klasifikuje jedinice građe tako da one pomažu, a ne unazađuju obrazovni proces. Ako je u biblioteci usvojen stručni smeštaj, literatura mora biti smeštena prema usvojenim podelama u teologiji i smeštaj treba da deluje logično onima koji vladaju ovom oblašću. Korisnost klasifikacije u velikoj meri određuje saglasnost između korisnika i smeštaja knjiga. Klasifikacija ne sme biti usiljena ili veštačka, mora se naći prava mera i izbeći zamka preklasifikovanja ili, suprotno ovom, nedovoljno detaljnog klasifikovanja.

Mnogo toga u teološkoj literaturi je u isto vreme novo i veoma staro. Klasifikator mora da bude sposoban da prepozna nove trendove i razvoj i da ih postavi u pravi odnos prema prošlosti, takođe mora biti svestan starih doktrina obučenih u novo ruho. Da bi ovo prepoznao mora da se udubi u značenja i shvati značaj literature koju klasifikuje.

²²⁴The cataloger and instruction / Helen B. Uhrich // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 63-66.

Najznačajnije oruđe biblioteke, katalog u elektronskom ili starijem tradicionalom obliku, dobar je ili loš u meri u kojoj su izvori biblioteke adekvatno i potpuno identifikovani, predstavljeni u kataloškim zapisima i učinjeni dostupnim, i u meri u kojoj izlazi u susret potrebama institucije i korisnika koje uslužuje. Katalog mora poštovati načela tačnosti, doslednosti i predvidljivosti. Ovo važi za svaku biblioteku, u manjim bibliotekama pri lokalnim hramovima koje poseduju skromne kolekcije veoma je bitna dobra i detaljna katalogizacija radi što bolje iskorišćenosti fonda. U teološkim akademskim bibliotekama različite su vrste korisnika koje koriste katalog – od početnika koji postavljaju opšte upite do visoko obučениh i iskusnih korisnika čiji upiti su detaljni i specifični – katalog mora da bude kreiran tako da obezbedi informacije na različitim nivoima.

Katalogizator mora da pronađe pravu meru, koliko će detaljno katalogizovati knjigu, jer svaka knjiga ne mora da bude katalogizovana kao stara i retka knjiga. Kao što postoje različiti nivoi usluge korisnicima, tako postoje i različiti nivoi katalogizacije za različite vrste građe. Istorijski, u bibliotekarskim krugovima težilo se “tradiciji retke knjige”²²⁵ pod uticajem istraživačkih naučnih zbirki i zbog poštovanja opšte važećih standarda za katalogizaciju, koji su u mnogim segmentima preopširni i previše detaljni. Katalog teološke biblioteke može biti jednostavno osmišljen i ne suviše složen u početku, ali bez izuzetka on veoma brzo postaje kompleksan zbog same prirode religijske i teološke građe. U hrišćanskoj teologiji, recimo, mnogo je činilaca koji usložnjavaju katalog : odrednice koje se odnose na Sveto pismo su brojne i njihov međusobni odnos je kompleksan, delovi Svetog pisma i komentari se javljaju u različitim kompozicionim varijantama itd. Korporativne odrednice koje predstavljaju organe verskih zajednica, udruženja, institucije, publikacije, predstavljaju poseban problem. Brojni su problem vezani uz autore voluminoznih izdanja kao što su Toma Akvinski ili

²²⁵The cataloger and instruction / Helen B. Ulrich // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 69.

Aurelije Avgustin, ili dvostruke oblike imena antičkih i srednjovekovnih autora – na narodnom i klasičnom grčkom ili latinskom. Katalogizacija i klasifikacija u hrišćanskim teološkim bibliotekama uslovljene su donekle i širim društvenim promenama, novim religijskim kretanjima, naučnim otkrićima, kao i razvojem novih tehnologija. U XX veku dolazi do intelektualne revolucije, menja se teorija i praksa verskog obrazovanja, razvijaju se bihevioralne nauke, psihijatrija, sve ovo, i još više, potreba informisanja o nehrišćanskim civilizacijama u hrišćanskom okruženju, dovele su do drastičnih promena u teoriji i praksi misijskog rada. Razvijeni kriticizam sa kraja XIX veka doveo je do fundamentalnih promena u biblijskim studijama, što se odrazilo i na religijsku literaturu. Vatikanski koncil održan šezdesetih godina sa svim svojim dokumentima i obimnom izdavačkom produkcijom koja je kasnije proistekla iz osnovnih ideja Koncila, uticao je na rad katoličkih biblioteka. Razvoj ekumenskog pokreta otvorio je nova polja proučavanja, doneo nove ideje i dublje interesovanje za religijski drugog.

Katalogizacija religijske literature mnogih drugih verskih zajednica jednako je složena. Za katalogizovanje hinduističke literature bitno je poznavanja sanskrita, kao i narodnih jezika Indije i razumevanje odnosa različitih spisa nastalih u okviru hinduizma. Hinduizam predstavlja veoma razuđen skup verovanja i uključuje različite škole. U korpus svetih knjiga hinduizma²²⁶ ulazi obilje tekstova od kojih su mnogi u složenim međusobnim odnosima(nastajalih od 1300. g. p.n.e. do modernih vremena), većina je nastala na sanskritu, klasičnom indijskom jeziku. Osim ovoga na narodnim jezicima Indije razvila se religiozna hinduistička književnost i nastale su varijante svetih spisa.

²²⁶ “Današnje shvatanje hinduizma kao svetske religije pojavljuje se tek u XIX veku, kada su hinduistički reformatori i zapadnjački orijentalisti počeli da govore o različitim verovanjima i praksama karakterističnim za religiozni život južne Azije kao hinduizmu. Hinduizam nema jednog istorijskog osnivača, jedinstven sistem verovanja, jedinstveno učenje o spasenju, niti centralizovanu vlast. U tom smislu razlikuje se od drugih “svetskih religija”. Citirano prema: Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. - Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009. – str. 134.

Posebni problemi vezani za katalogizovanje budističke literature su postojanje različitih kanona i različitih škola, kao i sveti spisi, apokrifi i egzegetske rasprave nastale na različitim azijskim jezicima. U budizmu je postojala jaka tradicija usmenog prenošenja sa učitelja na učenika, pa je prošlo više od pet vekova pre nego što su zapisani prvi sveti spisi (u I veku n.e.) na jeziku pali “postoji predanje da je Buda posebno preporučio očuvanje i prenošenje svojih učenja na lokalne jezike pre nego na sanskrit, sveindijski jezik obrazovanih slojeva. Otuda su od samog početka budistički sveti spisi objavljivani na više jezika, a uz to su i prevedeni.”²²⁷Vremenom su neke budističke škole počele da čuvaju svete spise na sanskritu, pa se za većinu budističkih spisa i termina danas koriste dva oblika : sanskritski i palijski. Osim nekoliko verzija kanona, u budizmu opstaje i veliki broj apokrifnih dela nastalih na mnogim jezicima naroda koji su prihvatili budizam. Treća vrsta religijske literature karakteristične za budizam su egzegetske rasprave, pisane na različitim jezicima i veoma značajne za proučavanje istorije budističkih škola.

Arapski jezik je jedan od ujedinjujućih faktora muslimanskog sveta. Devedeset procenata muslimana u svetu ne govore arapski kao maternji, ali ga koriste u dnevnim molitvama i pri čitanju Kurana.²²⁸Od katalogizatora u islamskoj biblioteci zahteva se poznavanje arapskog jezika, koji je liturgijski. Za muslimane Kuran predstavlja pisanu formu Božjeg otkrovenja. Odnos Kurana i arapskog jezika je složen, Kuran je prva knjiga nastala na arapskom jeziku. Islam i širenje učenja iz Kurana uticali su na status i strukturu arapskog jezika.²²⁹U tri (od četiri) sunitske pravne škole u liturgijskoj službi koristi se original na arapskom. “Samo je hanafitska škola pokazala fleksibilnost, čiji osnivač Abu Hanifa dozvoljava vernicima da kazuju početnu

²²⁷Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. - Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009 . – str. 196.

²²⁸<http://islam.about.com/od/arabiclanguage/a/arabic.htm> . - 12.02.2012.

²²⁹O ovome pogledaj : Islam, the Qur'an and the Arabic literature / Elsayed M.H Omran // Al-Serat Vol XIV, No1, Spring 1988
dostupno na: <http://www.al-islam.org/al-serat/arabic.htm>

suru na persijskom. To pravo kasnije je prošireno na govornike drugih jezika.”²³⁰U dvadesetom veku islam se modernizuje u mnogim državama, kao u Egiptu i Turskoj, gde se koriste prevodi Kurana na narodne jezike, “koji se smatraju komentarima Kurana, a ne samim Kuranom”.²³¹

Od poslednjih decenija XX veka katalogizacija i klasifikacija se odvijaju u elektronskom okruženju, gde preovlađuje tzv. kopi-katalogizacija (copy cataloguing) tj. preuzimanje gotovih kataloških zapisa iz nekog elektronskog izvora u zajedničkom sistemu za katalogizaciju. Osnovna pretpostavka za mogućnost ovakvog katalogizovanja je postojanje međunarodnih standarda i kataloških pravila koji su opšte usvojeni. I pored ovoga, i dalje u svakoj biblioteci ima mesta za ozbiljan rad katalogizatora, jer se u praksi javljaju različiti primeri koje je teško ukalupiti u standarde i svaka biblioteka treba da razmišlja o svojoj misiji, ciljevima i profilu korisnika. Houp Olson (Hope Olson), dekan škole za bibliotekarstvo i informatiku na Univerzitetu Viskonsin u Sjedinjenim Američkim Državama, kritički se izjašnjava o krutom poštovanju standarda i zaključuje da zavisi od stava bibliotekara koliko će biti fleksibilan i opšta pravila i standarde prilagoditi situaciji u svojoj biblioteci.²³²

Značajno je pitanje da li biblioteke verskih zajednica i institucija sa svojim specifičnim fondovima treba da učestvuju u opštim bibliografskim mrežama tj. kooperativnim kataloškim sistemima. U ovom trenutku tehnološkog i

²³⁰Religije sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. - Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009. – str. 371.

²³¹ Isto.

²³² „ Iz iskustva bih rekla da evropske biblioteke nisu toliko stroge u primenjivanju bibliotekskih standarda i spremnije su za promene, za razliku od biblioteka u Kanadi i SAD. Jedno od polja kojima se bavim je polje katalogizacije i ono što zapažam jeste da često razmišljam i radim u okvirima katalogizacije Kongresne biblioteke i UDK sistema, bez obzira da li ti sistemi u potpunosti odgovaraju opisu bibliotečke građe, ali mogu reći da je u evropskim bibliotekama drugačije i da, ako njima to ne odgovara, oni to promene i prilagode.“

Biblioteke imaju svetlu budućnost : intervju sa Gven Aleksander i Houp Olson / Željko Dimitrijević u Pančevačko čitalište : dodatak publikaciji Čitalište, godina X, broj 18 (maj 2011), str. 4

ekonomskog razvoja, posmatrajući prednosti uniformnosti i opšte dostupnosti koju pružaju ovi sistemi kao i trenutno stanje u bibliotekama verskih zajednica (koje su često manje moderne, manje prilagođene sadašnjem trenutku i teško hvataju korak sa novim tehnologijama u odnosu na druge tipove biblioteka) čini se da je članstvo u ovim sistemima dobro rešenje. Budućnost će možda doneti promene, zavisno od toga koliko se biblioteke verskih zajednica izbore za značajniju ulogu u društvu, lokalnoj društvenoj i svojoj verskoj zajednici. Moguća su dva scenarija – da će biblioteke verskih zajednica graditi svoje mreže (u okviru jedne verske zajednice ili još jedan korak napred – sve biblioteke verskih zajednica na određenoj teritoriji) ili će današnji opšti kooperativni sistemi za katalogizaciju postajati sve sofisticiraniji i fleksibilniji i prilagođeni potrebama različitih tipova biblioteka, pa i specifičnim oblastima religije i teologije.

Savremeni opšti klasifikacioni sistemi, gde su tri najvažnija i u najopštijoj upotrebi: Univerzalna decimalna klasifikacija, Klasifikacioni sistem Kongresne biblioteke i Djujiev decimalni sistem oslikavaju jednu dvojnost sadašnjeg trenutka, vezanu za odnos hrišćanstva i drugih religija. Donedavno svi ovi sistemi su bili tzv. hristocentrični tj. podele u oblastima religije i teologije su uglavnom pojmovno i terminološki odgovarale hrišćanskom teološkom sistemu. Od 2000. godine, kada je održana 66. generalna konferencija IFLA-e, grupa 2 sistema Univerzalne decimalne klasifikacije (Religija. Teologija) potpuno je izmenjena u želji da se usvoji široko posmatran pojam religije kao „sistema koji sadrži izvesno priznanje duhovne ili natprirodne dimenzije u svom pogledu na svet.“²³³ Ovako shvaćena religioznost odgovara trendovima u okviru savremene sociologije religije.²³⁴ U isto vreme Djujiev sistem i Sistem Kongresne biblioteke ostali su neizmenjeni.

²³³ A new classification for the literature of religion / Vanda Broughton
<http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/034-130e.htm>. – 20.7.2011.

²³⁴ “New Age, verovanje u leteće tanjire, radikalni pokreti za zaštitu prirodne sredine, ekofeminizam, grupacije za ostvarivanje ljudskih potencijala, holističke terapije – sve su to primeri rastuće raznolikosti religijskih verovanja koja su po karakteru sasvim različita od organizovane i

U ranijim UDK tablicama veliki deo grupe 2 odnosio se na hrišćanstvo 23/28, a sve ostale religije potpadale su pod 29 nehrišćanske religije. U novoj podeli pošlo se od unapred postavljenih kriterijuma tj. poštovan je hronološki red pojavljivanja ili nastanka religije, kombinovan sa osnovnim idejama koje stoje u temelju religije:²³⁵

- 21 Praistorijske i primitivne religije
- 22 Religije Dalekog istoka
- 23 Religije indijskog podkontinenta
- 24 Budizam
- 25 Religije antike. Manji kultovi i religije
- 26 Judaizam
- 27 Hrišćanstvo
- 28 Islam
- 29 Moderni religijski pokreti

Ova izmenjena grupa UDK pokušaj je da se religijski sistemi prikažu preko zajedničkih imenitelja tj. pomoćnih oznaka ili faseta. Osnovne pomoćne oznake primenjive na podgrupe u grupi 2 su:

- 1 Teorija i filozofija religije. Priroda religije. Fenomen religije
- 2 Dokazi religije
- 3 Ličnosti u religiji
- 4 Verske delatnosti. Ispovedanje vere
- 5 Obožavanje u širem smislu. Kult. Obredi i ceremonije
- 6 Procesi u religiji
- 7 Verska organizacija i administracija
- 8 Religije prema različitim svojstvima
- 9 Istorija vere, religije, sekte ili crkve

ekskluzivne religioznosti crkve, veroispovesti i sekte” Citirano prema : Sociologija religije / Malkom Hamilton . – Beograd : Clio, 2003 . – str. 6.

²³⁵ Sociološki tj. demografski pristup, oslanjanje na statističku evidenciju o broju vernika pojedinih konfesija, smatra se nepromerenim za oblast religije, jer podaci mogu biti nepouzdati i kriterijum nekonzistentno primenjen.

U poređenju sa prethodnim tablicama, globalno gledano, ove su objektivnije i više teže univerzalnosti. Njihova trenutna upotrebljivost u bibliotekama verskih zajednica i institucija je drugo pitanje. Subjektivni problemi sa kojima se susreću kreatori klasifikacionih sistema, još više su problemi klasifikatora u religijskim bibliotekama, koji ne kreću od premise univerzalnosti koju su sebi postavili kreatori novih tablica. Tako na izgled tablica i strukturu grupe mogu uticati lični verski stavovi autora „autorova realna ili prividna predubeđenja mogu se odraziti na: nelogičan redosled, raspored ili notaciju, pri čemu se čini da je jedan religijski sistem dominantan u odnosu na drugi; upotrebu rečnika koji je karakterističan za samo jedan religijski sistem; nedovoljno detaljno predstavljanje određenih religija.“²³⁶

Uvođenje novih tablica može značajno usložniti posao klasifikatora u biblioteci verske zajednice i primorati ga da donese brojne odluke. Tako, ako je biblioteka deo kooperativnog kataloškog onlajn sistema, koji koristi UDK oznake, ove izmene UDK automatski se uvode na nivou celog sistema (jer sistem uvek mora da bude ažuriran). Administratori uzajamne kataloške baze uglavnom nisu spremni da detaljno razmotre sve pojedinačne primedbe, jer njihov posao je da omoguće funkcionisanje sistema u celini, za šta on mora da bude uniformno ustrojen. Klasifikator (pretpostavimo da radi u biblioteci koja pripada hrišćanskoj verskoj zajednici) može da zaključi da su stare tablice bile više odgovarajuće, jer su bliže načinu razmišljanja korisnika biblioteke i na logičniji način odslikavaju fond biblioteke. Posebno pitanje je stručni smeštaj fonda na policama. Novi smeštaj prema usvojenim grupama UDK ne izgleda koristan i upotrebljiv, a zadržavanje starih podela prema UDK na policama, sa istovremenim unošenjem novih UDK oznaka u elektronsku bazu, stvara konfuziju. Dva moguća rešenja za stručni smeštaj su: za smeštaj na policama

²³⁶ Izmene u grupi 2 sistema Univerzalne decimalne klasifikacije / Nevena Tomić
// Javne biblioteke. – ISSN 1452-1253. – God.3, br. 5/6 (2007), str. 184.

koristiti (i dalje „hristocentrične“) oznake Djuijeve decimalne klasifikacije ili Klasifikacije Kongresne biblioteke ili kreirati sopstvene interne oznake, što zahteva dodatna znanja i angažovanje bibliotekara.

Iz izloženih primera vidi se da je posao katalogizatora i klasifikatora u biblioteci verske zajednice kompleksan i uslovljen mnogim činocima i da je teško doneti ispravne odluke. Uvođenje novih UDK tablica za religiju i teologiju pokazalo je da postoji veliki raskorak u politici koju primenjuje IFLA, prateći savremene tokove u nauci i svetskoj politicii prakse u bibliotekama verskih zajednica. Stalno je aktuelno pitanje da li ove biblioteke treba da teže uniformnosti i standardizaciji, u težnji da svoje fondove učine opšte dostupnim, ili treba da koriste specifične sisteme rada primerene svojim lokalnim uslovima rada. Čuju se mišljenja i za i protiv. Ono što je sigurno to je da je za vođenje ovih biblioteka neophodno angažovati iskusne profesionalce, koji poseduju potrebna znanja u oblastima katalogizacije i klasifikacije, a uz to i menadžmenta i novih tehnologija, sposobne da dalekosežno razmišljaju, svesni složenosti situacije i posledica odluka koje donose. Ovo je vreme velikih promena za biblioteke i bibliotekar mora biti spreman na skoro svakodnevno preispitivanje svog rada i fleksibilan da usmeri svoju biblioteku u skladu sa novonastalim društvenim, ekonomskim i tehnološkim promenama.

SELEKCIJA I RAZVOJ FONDOVA

U vremenu digitalne kulture upravljanje izvorima informacija sve više dobija na značaju i, kako piše Piter Klejton (Peter Clayton), bibliotekarske “tradicionalne veštine analize, vrednovanja, sinteze i komunikacije sada su važnije nego ikad ranije”.²³⁷ Svet je bombardovan informacijama sa različitih medija, raste broj elektronskih medija, ali se ne smanjuje ni broj štampanih izdanja knjiga i časopisa. Bibliotekama je teško da drže korak sa obimnom i skupom izdavačkom produkcijom štampanih i digitalnih izvora zbog ograničenih budžeta za nabavku, tako da se nabavlja sve manje i vrši sve pažljivija selekcija. Međubibliotečka saradnja i zajedničko korišćenje izvora jedno je od delimičnih rešenja problema.

Biblioteke verskih zajednica i institucija odlikuje različitost sadržaja zbirki, kao i veličine fondova. Njihovi fondovi su odabrani da “barem delimično premoste jaz između sekularnog i religijskog sveta.”²³⁸ Nabavna politika u pojedinim bibliotekama ne postoji, pa tako mnoge manje biblioteke verskih zajednica nemaju aktivan program selekcije ili nabavke, već se oslanjaju na poklone, uglavnom zato što nemaju obezbeđen redovan budžet za nabavku knjiga. Najbolja situacija je u teološkim bibliotekama u obrazovnim ustanovama, koje većinom imaju redovan budžet za nabavku i donekle razrađenu nabavnu politiku. Iako je od prvog objavljivanja studije Stivena Pitersona *Project 2000* o radu severnoameričkih teoloških biblioteka prošlo skoro četiri decenije (objavljena 1984. godine), po mnogim svojim dometima ovo istraživanje ostaje i danas aktuelno i neprevaziđeno. U studiji Piterson

²³⁷Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Piter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2003 . – str. 6.

²³⁸Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 16.

izveštava da teološki bibliotekari na prvo mesto kao neodložnu potrebu svoje biblioteke najčešće ističu naophodnost jačanja fonda. U većini slučajeva problem koji stoji iza ove potrebe je nedovoljan budžet za nabavku. Budžeti za nabavku često godinama ostaju nepromenjeni ili samo prate stopu inflacije, pri čemu je rast cena na tržištu izdavaštva veći od rasta inflacije. Osim neodgovarajućeg budžeta postoje i drugi brojni značajni razlozi za unapređenje nabavke izvora u teološkim bibliotekama kao što su: snažna izdavačka produkcija, istraživački interesi studenata i nastavnog osoblja, postdiplomski programi, uvođenje novih stilova obrazovanja, novi nastavni predmeti, međuinstitucionalna saradnja itd.²³⁹ Svi ovi faktori se značajno menjaju u poslednjim decenijama i izvesno je da će nastaviti da se menjaju u vremenu koje dolazi, biblioteke se moraju prilagođavati ovim promenama, između ostalog i nabavkom novih štampanih i elektronskih izvora. Bitan faktor jačanja zbirke je i digitalno okruženje u kome deluju biblioteke. Činjenica da teološke biblioteke učestvuju u kooperativnim mrežnim sistemima je determinišući faktor njihovog razvoja – danas je moguće imati uvid u fondove velikog broja biblioteka i dobiti detaljnu i trenutnu informaciju o izvorima koje biblioteke nabavljaju, takođe je moguće koordinirati nabavku i razvoj fondova do željenog nivoa preciznosti. Geografski faktor ne predstavlja prepreku ovoj koordinaciji. Ove činjenice mogu imati dalekosežne posledice na razvoj teoloških biblioteka, kao i šire svih biblioteka verskih zajednica – mogućnosti za saradnju su ogromne, neograničene kontinentima, jezicima i okvirima jedne verske zajednice. U krajnjem ishodu ova saradnja pretpostavlja bitno unapređenje proučavanja i poznavanja religije na globalnom nivou.

Stiven Peterson zaključuje da su zbirke teoloških hrišćanskih biblioteka Severne Amerike suviše uskoprofilisane i homogene, u smislu predstavljanja istorijske dimenzije hrišćanstva, kao i savremenog konteksta u kom se odvija

²³⁹Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984), str. 36 – 37.

teološko obrazovanje.²⁴⁰ Ovo zapažanje može se primeniti na skoro sve teološke hrišćanske teološke biblioteke, bez obzira u kom delu sveta se nalaze. Severnoameričke teološke biblioteke još su i najdalje otišle u koordiniranju različitih segmenata rada, pa i zajedničkog korišćenja fondova. Cilj svake teološke biblioteke treba da bude negovanje fonda koji u isto vreme sadrži i uskostručnu literaturu i šire domete teološke misli tj. treba kreirati i razvijati kolekcije sa specijalnim fokusom i u isto vreme proširiti obim religijskih ideja predstavljenih u zbirci.

Novе ideje i pokreti koje se razvijaju u okviru jedne religije moraju biti predstavljene u bibliotekama verskih zajednica, posebno onim koje su nosioci istraživanja i savremenih proučavanja religijskih ideja. Tako recimo hrišćanske biblioteke treba da prate trendove u okviru razvoja svoje crkve ili denominacije, ali i ideje koje nastaju u drugim hrišćanskim zajednicama. Međureligijski dijalog i ekumenizam svim bibliotekama verskih zajednica nameću širenje obima fonda na druge religije prisutne u određenoj društvenoj zajednici. Međusobni uticaji hrišćanstva i različitih domorodačkih religija u različitim delovima sveta (posebno u Africi i Latinskoj Americi) danas su predmet proučavanja naučnika i antropološki, sociološki i drugi izvori o ovim temama moraju biti dostupni u religijskim bibliotekama. Važna su i preplitanja velikih monoteističkih religija, kao npr. uticaji islama i hrišćanstva na afričkom kontinetu. Demografske promene u broju pripadnika određene religije u različitim delovima sveta pomeraju i fokus religijskih proučavanja. Pitersonova studija ukazuje na trendove bitne za perspektivu severnoameričkog hrišćanskog teološkog bibliotekarstva sa kraja XX veka „Do kraja ovog veka centar hrišćanstva će se prebaciti na južnu i istočnu hemisferu i većina hrišćana će biti Afrikanci i Latinoamerikanci. Nemoguće je predvideti puni uticaj ovog fenomena na severnoameričko teološko obrazovanje, ali neki uticaji su izvesni... Biće potrebno da teološki studenti budu bolje informisani o životu i istoriji nezapadnih crkava u vreme kada

²⁴⁰Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984), str. 37.

teološke inicijative potiču od teoloških mislilaca Trećeg sveta²⁴¹ koji uobličavaju dobrim delom teološki nastavni program. Takođe se možemo nadati novim partnerstvima između crkava.“²⁴²Ova predviđanja su se ostvarila u velikoj meri i mogu biti putokaz i stav religijskim bibliotekarima da kontinuirano promišljaju o pravcu razvoja svojih fondova prateći savremenu religijsku i teološku misao u svetu.

Sigurno je da velike istraživačke biblioteke ne mogu dokumentovati svako polje i trend u razvoju određene religije istim kvalitetom zbirke. Tradicije i specifičnosti nastanka različitih biblioteka verskih zajednica, posebno onih sa vrednim teološkim kolekcijama, precizno definišu fokus oko koga se mogu formirati i bogatiti specijalne kolekcije koje poseduju. Mnoge manje teološke biblioteke koje nemaju opšte postavljene, bogate istraživačke zbirke, mogu razvijati intenzivno specijalne kolekcije koje će podržati napredno istraživanje u nekoj specifičnoj oblasti.

U svakoj biblioteci verske zajednice trebalo bi da postoji svest o značaju selekcije i razvoja fonda za ispunjavanje misije biblioteke u skladu sa ciljevima institucije ili organizacije kojoj pripada. Najbolji način da se postigne institucionalno razumevanje potreba biblioteke je postojanje pisanog programa koji ističe ciljeve razvoja fonda. “Savremeni zahtevi za brojčanom merljivošću obavezuju ustanove kao što su biblioteke da pravdaju svoje odluke, posebno one o trošenju novca. ...Svaka ustanova s pravom očekuje od svoje biblioteke da bude sposobna da u najopštijim crtama izloži (1) kako odlučuje o izboru materijala (2) šta treba nabaviti (3) šta treba očuvati(4) šta treba odstraniti ili odbaciti. To je suština svakog programa obogaćivanja fonda.”²⁴³Pri sastavljanju ovog programa mora postojati svest o posebnoj situaciji i potrebama određene biblioteke, o njenoj misiji i ciljevima, o verskim i moralnim stavovima bitnim za versku zajednicu ili instituciju kojoj

²⁴¹Pod *Trećim svetom* Peterson podrazumeva zemlje Afrike, Azije, Latinske Amerike i Okeanije

²⁴²Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // *Theological Education* . – ISSN 0040-5620. - Vol. XX , No.3 (1984), str. 39-40.

²⁴³Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Piter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2003 . – str. 29.

biblioteka pripada itd. - svaka biblioteka treba da pažljivo osmisli pisani program razvoja fonda po svojoj meri.²⁴⁴

Neophodan deo pisanog programa je detaljna razrada predmetnih oblasti u kojima biblioteka želi da jača svoju kolekciju, kao i definisanje jezika na kojima se očekuje da će se fond bogatiti. Pisani program se, između ostalog, može koristiti da dokumentuje potrebe biblioteke i opravda predlog budžeta. “Pošto se razumevanje postignuto jedne godine može lako zaboraviti ili prevideti kada se promene rukovodioci biblioteke, dekani ili predsednici, imperativ biblioteke je oslanjanje na pisani program koji obezbeđuje kontinuitet misije i svrhe biblioteke.”²⁴⁵ U jednoj teološkoj obrazovnoj ili verskoj ustanovi ovaj dokument treba da razumeju svi kao zvaničnu politiku svoje ustanove, neophodnu da se izade u susret potrebama nastavnog programa i istraživanja ili savremenih potreba vernika i drugih korisnika biblioteke verske ustanove. Odbrana budžeta za nabavku u ovom slučaju postaje odbrana politike obrazovne ili verske ustanove u okviru koje deluje biblioteka, a ne samo odbrana prioriteta biblioteke.

Pisani program razvoja fonda je ključni dokument za nabavku, bez obzira na veličinu ili tip biblioteke verske zajednice. U manjim bibliotekama gde radi jedan ili dva bibliotekara, a bibliotekar je ujedno i klasifikator i katalogizator i aktivno uključen u rad sa korisnicima, bibliotekar ima uvid u različite potrebe koje usmeravaju i diktiraju nabavku knjiga. U većim bibliotekama bibliotekar zadužen za nabavku u okviru biblioteke mora tesno da saraduje sa odeljenjem

²⁴⁴”Važno je shvatiti da se programi znatno razlikuju, i da treba da se razlikuju, s obzirom na tip biblioteke, i da ne postoji standardni obrazac koji bi bio opšteprimenljiv. Zavisno od tipa bibliotečke zajednice, razlikovaće se misija, dugoročni ciljevi fonda, kriterijumi biranja, analiza društvene zajednice i pitanja intelektualnih sloboda i cenzure. Oni se takođe znatno mogu razlikovati od zemlje do zemlje, a biblioteke širom sveta moraju shvatiti da ono što odgovara Severnoj Americi možda ne odgovara nekom drugom kraju sveta – nijedna biblioteka ne treba slepo da sledi ono što druge biblioteke, čak i u istoj zemlji propisuju kao normu u svojim programima. “Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Piter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clío, 2003 . – str. 44.

²⁴⁵Collection development in theological research library / Caroline Whipple // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto, Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 99.

kataloške obrade i stručne i predmetne katalogizacije, sa referensnim bibliotekarima, sa druge strane on aktivno prati izdavačku produkciju i dešavanja u naučnoj zajednici, redovno se informiše o novim idejama i dešavanjima u oblastima religije, teologije i verskog života, u širim okvirima institucije u kojoj je biblioteka on saraduje sa službom za finansije.

Međubibliotečka saradnja posebno u oblasti deljenja fondova ima decenijsku tradiciju. Ova saradnja nastala je kao rezultat zajedničkih napora da bi se u situaciji ograničenih budžeta što bolje zadovoljile potrebe korisnika, jer biblioteke nisu u stanju da u svom fondu poseduju sve što korisnici traže ili očekuju da će dobiti na korišćenje. Kako piše Piter Klejton (Peter Clayton) “Krajem osamdesetih godina 20. veka oni koji su upravljali fondovima veoma su se zainteresovali za ideju pristupa nasuprot vlasništvu i ono što prvo može značiti za kvalitet i celovitost fondova i usluga njihovog korišćenja.”²⁴⁶ Ideja je evoluirala do današnjeg jednakog uvažavanja oba pristupa, koji više nisu suprotstavljeni već svaki ima određenu ulogu, pri čemu je vlasništvo koncept bitan za bogaćenje osnovnog fonda biblioteke, a pristup dopunjuje ponudu biblioteke i odnosi se na izvore manje bitne za osnovnu misiju biblioteke. Klejton definiše dve vrste međubibliotečke saradnje u oblasti deljenja fondova: zajedničko korišćenje resursa i koooperativno korišćenje, pri čemu članice kooperacije imaju aktivniju ulogu u samom procesu planiranja i osmišljavanja zajedničke nabavke.²⁴⁷ Koordinirana nabavka zahteva dodatne napore bibliotekara iz više biblioteka u radu na definisanju procedura zajedničke nabavke, jasnoj podeli uloga biblioteka članica, podeli oblasti za koje pojedine biblioteke imaju obavezu da nabavljaju izvore, kontinuiranom koordiniranju rada članica. Niz problema preti da osujeti rad na koordiniranoj nabavci – biblioteke deluju u kompetitivnom okruženju, svaka se bori za što veći broj članova, direktnih korisnika usluga biblioteke, problem može biti i nespornost da se saraduje zbog želje za nezavisnošću i samostalnim

²⁴⁶Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Piter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2003 . – str. 79.

²⁴⁷ Isto . –str. 70 – 71.

donošenjem odluka, dalje, mogu se promeniti potrebe korisnika jedne biblioteke i samim tim oblasti koje čine osnovni fond biblioteke, ponekad biblioteke nisu u stanju da finansijski podnesu obaveze koje su preuzele na sebe kao član kooperacije.²⁴⁸

Primer dobre organizacije razgranatog konzorcijuma sa koordiniranom nabavkom u oblasti religijskog bibliotekarstva je Konzorcijum crkvenih biblioteka i arhiva,²⁴⁹ koji čine arhivi, biblioteke i druge organizacione jedinice koje pripadaju mormonskoj verskoj zajednici (Crkvi Isusa Hrista svetaca poslednjih dana). Konzorcijum čini pet akademskih biblioteka koje deluju pod okriljem mormonske zajednice, genealoška organizacija FamilySearch,²⁵⁰ Odeljenje za crkvenu istoriju (Church History Department), religijski seminari i instituti, Biblioteka vizuelnih izvora (Visual Resources Library), Odeljenje za audiovizuelnu građu (Church Audiovisual Department), Evanđeoska biblioteka (Gospel Library) i internet sajt lds.org. U izjavi o misiji stoji da je misija konzorcijuma da “ kontinuirano unapređuje dostupnost i isporuku bibliotečko-informacionih usluga zajednicama koje uslužuje Crkva Isusa Hrista svetaca poslednjih dana i njene podružnice. U ispunjavanju ove misije konzorcijum teži da: uslužuje potrebe za učenjem članova Crkve, deli i isporučuje bibliotečke zbirke i usluge, štedi fondove unapređivanjem izvora i stručne ekspertize.”²⁵¹ Osnovni dokument koji propisuje obaveze konzorcijuma, ističe prednosti koje obezbeđuje članstvo u njemu i propisuje način rukovođenja i finansiranja konzorcijuma je Kooperativna izjava (Cooperative Statement).

Konzorcijum se obavezao da će:²⁵²

²⁴⁸Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Piter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2003 . – str. 74– 75.

²⁴⁹ Consortium of Church Libraries and Archives

²⁵⁰ FamilySearch je najveća genealoška organizacija u svetu, koja deluje pod okriljem mormonske zajednice. Bogata elektronska baza sa genealoškim podacima dostupna je besplatno za sve zainteresovane preko veb portala www.FamilySearch.org, ili u više od 4500 centara porodične istorije u 70 zemalja, od kojih se najveći nalazi u svetskom centru mormonske zajednice u Salt Lejk Sitiju u američkoj državi Juta.

²⁵¹<http://lib.byu.edu/sites/ccla/> . – 18.03.2012.

1. ustanoviti kolaborativni razvoj kolekcija i rukovodeće programe, uključujući: licenciranje zajedničkih elektronskih izvora, koordiniranje programa nabavke, razvoj kolekcija digitalnog sadržaja, uvođenje novih programa, određivanje procedura i prakse prezervacije izvora,
2. koordinirati programe tehničkih usluga – uvođenjem i praćenjem prihvaćenih bibliografskih standarda i prakse, zajedničkim korišćenjem kataloških zapisa, normativnih datoteka i drugih indeksnih informacija, unapređenjem ekspertize osoblja,
3. uvesti kooperativne programe javnih usluga kao što su međubibliotečka pozajmica, elektronske referensne usluge, menadžment znanja, obrazovanje korisnika i druge zajedničke programe koje korisnicima olakšavaju pristup informacijama,
4. da će podržavati razvoj kadrova svojih članica sponzorišući programe obuke, da će svim članicama na raspolaganju biti potrebni stručni eksperti i da će promovisati zapošljavanje kvalifikovanog osoblja
5. da će razvijati, unapređivati i održavati tehnološku infrastrukturu koja je neophodna podrška Konzorcijumu kroz licenciranje ili zajednički razvoj softverskih oruđa, maksimiziranje rada servera, unapređivanje memorijskog kapaciteta elektronske baze i mrežnog kapaciteta u cilju boljeg rada svih članica, da će omogućiti što bolju tehničku ekspertizu u svim institucijama koje učestvuju u Konzorcijumu, distribuirati odgovornosti za tehničku podršku među svim članicama u okviru njihovih mogućnosti, obezbeđivati kadrove i fondove za programe zajedničkog razvoja kada je to potrebno.
6. da će koordinirati upotrebu fizičkog prostora biblioteka iz perspektive Konzorcijuma, na taj način da svaka članica još bolje ispunjava misiju svoje institucije

Učestvovanjem u radu konzorcijuma institucije ostvaruju brojne prednosti, među kojima su: svaki član ima pravo da učestvuje u svim aktivnostima Konzorcijuma i ima pristup svim izvorima i uslugama koje Konzorcijum obezbeđuje, svaki član ima pravo da učestvuje u sklapanju ugovora o kupovini proizvoda za potrebe Konzorcijuma; korisnici koji su ovlašćeni da vrše pozajmicu u jednoj od biblioteka članica, mogu da dobiju na korišćenje materijal i iz fondova drugih članica preko međubibliotečke pozajmice u skladu sa lokalno važećim propisima i politikom pozajmice; svaki član Konzorcijuma može koristiti prednosti zajedničkog programa za razvoj ljudskih resursa, uključujući one koji se odnose na zapošljavanje, obuku i razmenu osoblja; svaki član ima pristup izvorima za stručno osposobljavanje koji omogućavaju zaposlenima da unapređuju praksu i prate i primenjuju tehnološke inovacije.

Najviši organ Konzorcijuma je Izvršni savet (Executive Council) koji čine direktori ili druge ovlašćene osobe iz svih članica Konzorcijuma. Predsednik Izvršnog saveta odgovoran je za vođenje i planiranje rada Konzorcijuma, organizovanje susreta svih članova Odbora dva puta u toku godine, kao i redovne audio/video konferencije. Bira se na godinu dana, nakon čega automatski prelazi na mesto potpredsednika koji asistira u radu narednom predsedniku. Izvšni sekretar se bira na tri godine, on vodi zapisnike sa susreta i konferencija i pomaže predsedniku i podpredsedniku u njihovom radu. Direktor biblioteka Odeljenja za crkvenu istoriju je ex officio član Saveta, odgovoran za savetovanje predsednika i podpredsednika, koji pod rukovodstvom predsednika i podpredsednika omogućava lakšu saradnju članova Konzorcijuma rukovodeći komunikacijom, sastavljajući izveštaje, prateći rezultate projektnih aktivnosti. Drugi ex officio član je fiskalni agent, koji je odgovoran za distribuiranje fondova, vođenje budžeta i podnošenje finansijskih izveštaja. Izvšni savet može, u skladu sa trenutnim potrebama, da obrazuje komitete i radne grupe. Komiteti nadgledaju efikasnost aktivnosti i programa Konzorcijuma, traže rešenja za nastale probleme, preporučuju inicijative za unapređenje rada Konzorcijuma i

sprovode odobrene preporuke. Radne grupe izvršavaju specifične zadatke Saveta, sa maksimalnim dvogodišnjim mandatom.

Članstvo u Konzorcijumu podrazumeva da članice prihvataju da zajednički programi i aktivnosti subordiniraju, i ne mogu biti kontradiktorni politici i praksi institucije kojoj pripadaju. Članovima Konzorcijuma nije zabranjeno da na različite načine saraduju sa drugim bibliotekama, bibliotečkim konzorcijumima i profesionalnim udruženjima.

Funkcionisanje konzorcijuma u praksi je komplikovan poduhvat, koji često ne uspeva da zaživi. Piter Klejton ističe 3 grupe razloga koje mogu dovesti do propadanja konzorcijuma. To su: **dogovoreni prioriteti** između članica konzorcijuma gde treba naći pravu meru između lokalnog i zajedničkog delovanja i interesa, **cena usluga** je bitan faktor koji nadređenima u bibliotekama govori o svrsishodnosti članstva u konzorcijumu koje bi trebalo da donese bitne finansijske uštede (ponekad članstvo u konzorcijumu ne pojeftinjuje rad biblioteke, čak može doneti dodatne troškove), **aktivna koordinacija** je treći bitan činilac, kako piše Klejton “koordinativno telo koje osnuju članice mora biti inicijator određenih aktivnosti, a ne samo pasivni primalac impulsa koji stižu sa lokalnog nivoa. Ako učesnici svoju organizaciju ne smatraju aktivnom, ubrzo će početi da se pitaju da li uopšte ima razloga da ona postoji.”²⁵³

U opisanom primeru Konzorcijuma crkvenih biblioteka i arhiva Crkve Isusa Hrista svetaca poslednjih dana bitan faktor je subordinirajuće telo crkvene zajednice koje je nosilac zajedničke misije i ciljeva svih članica Konzorcijuma. Iako su članice nezavisne institucije, osim samog Konzorcijuma kao jedne vrste nadređenog tela, tu je rukovodstvo crkvene zajednice kao druga vrsta nadređenog tela čije interese promoviše Konzorcijum. U slučaju nepostojanja ove dvostrukog nivoa subordiniranja, kada je Konzorcijum jedino telo koje povezuje biblioteke, sukob lokalnih i zajedničkih interesa je češća pojava i teže je postići aktivnu koordinaciju.

²⁵³Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Piter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2003 . – str. 81.

Drugi konzorcijum koji deluje među severnoameričkim religijskim bibliotekama je Konzorcijum hrišćanskih biblioteka (Christian Library Consortium)²⁵⁴ u okviru Udruženja hrišćanskih bibliotekara (Christian Library Association) koji okuplja hrišćanske evangeličke teološke biblioteke. Ovaj konzorcijum nastao je 1991. godine sa ciljem da “promoviše deljenje izvora među članicama udruženja, kao i da se obezbede druge prednosti članicama (kada je to moguće) i da se pomogne sponzorisaniu aktivnosti udruženja plaćanjem članarine. “²⁵⁵Članstvo u ovom konzorcijumu omogućuje: deljenje izvora sa drugim članicama Konzorcijuma sa mogućnošću da se učestvuje u OCLC pristupnoj grupi Mreže hrišćanskih biblioteka,²⁵⁶ godišnju pretplatu na časopis *The Christian Librarian*, popust na onlajn verziju *Christian Periodical Index®* (CPI) (koji proizvodi i distribuira EBSCO), popuste pri nabavci kod određenih izdavača, mogućnost da svaka biblioteka učestvuje u programu dodeljivanja studentske nagrade za istraživanje, mogućnost deljenja elektronskih izvora što je *NetLibrary Religion collection* itd. Za ovaj konzorcijum se ne bi moglo reći da ispunjava svoju ulogu u punom značenju reči konzorcijum – prema Klejtonovoj podeli, gde su istaknute dve vrste saradnje u oblasti nabavke i razvoja fonda: zajedničko korišćenje resursa i koooperativno korišćenje, Konzorcijum hrišćanskih biblioteka bi bio primer prve vrste saradnje, jer iako članice dele izvore i ostvaruju niz beneficija članstvom u Konzorcijumu, nedostaje jasna podela uloga biblioteka članica u samom procesu selekcije i nabavke, kao i zajedničko rukovođenje Konzorcijumom u koje su uključeni predstavnici svih biblioteka članica.

Budućnost će doneti nove vidove saradnje religijskih biblioteka u oblasti selekcije i razvoja fondova. Ova saradnja može biti na više nivoa – mogu se udruživati biblioteke u okviru jedne verske zajednice bez obzira na tip kome pripadaju, mogu se udruživati u konzorcijume i biblioteke samo jednog tipa (npr.

²⁵⁴ www.acl.org/index.cfm/christian-library-consortium/ . – 22.03.2012.

²⁵⁵ Isto.

²⁵⁶ OCLC's access group, Christian Library Network (OCLC symbol CL@N)

samo biblioteke pri teološkim obrazovnim institucijama ili samo biblioteke pri lokalnim verskim centrima) jedne ili više srodnih verskih zajednica, moguće je udruživanje i prema teritorijalnoj pripadnosti biblioteke jedne, više ili svih verskih zajednica - mogućnosti su brojne. Za saradnju u okviru jedne verske zajednice bitan je stav nadređenih i njihova upoznatost sa prednostima koje može pružiti Konzorcijum, kao i spremnost bibliotekara da saraduju i unapređuju svoj rad u oblasti selekcije i razvoja fondova, što traži njihovo dodatno angažovanje. Pretpostavka za širu saradnju je inicijativa koja je prirodno da potekne od udruženja biblioteka verskih zajednica. Dosadašnji nivo saradnje u okviru udruženja nije doneo velike novosti u oblasti razvoja fonda.

Inicijativa za saradnju može poteći i od državnih ili lokalnih vlasti, što pretpostavlja visok nivo svesti o značaju negovanja dobrih međuverških odnosa i verske tolerancije na jednoj teritoriji. "Multikonfesionalna sredina" je pojam koji je već godinama u upotrebi, pa bi se reklo da postoji svest o tome da su aktivnosti verskih zajednica važan segment društvenog života, ali ni najrazvijenije države nisu učinile puno da podrže tradicije i kulture različitih verskih zajednica na svojim teritorijama, sponzorišući njihove kulturne institucije. Zajedničko korišćenje fondova i deljenje izvora među verskim zajednicama koje deluju jedne pored drugih na istoj teritoriji, moglo bi značajno doprineti razvoju verske kulture, približavanju različitosti i pobeđivanju sveprisutnih predrasuda koje postoje i često su uzrok nerazumevanja i sukoba.

RAD SA KORISNICIMA

Profil korisnika u bibliotekama verskih zajednica se razlikuje u zavisnosti od podtipa kome pripadaju, uopšteno, moglo bi se reći da se u bibliotekama verskih zajednica i institucija izdvajaju dve glavne grupe korisnika: vernici tj. članovi određene verske zajednice i predstavnici naučne zajednice koji koriste fondove biblioteka verskih zajednica u svrhu istraživanja (u oblastima kao što su: teologija, istorija, istorija umetnosti, likovna umetnost, muzika, arhitektura, sociologija religije itd.). Biblioteke lokalnih zajednica vernika – kakve su parohijske, župske, biblioteke pri sinagogama i džamijama itd. primarno su namenjene članovima zajednice koju tu dolaze na službu i traže duhovnu literaturu kao podsticaj svom verničkom životu. U sklopu ovih biblioteka, a ponekad i kao zasebne celine, mogu biti biblioteke namenjene osnovnom i srednjem verskom obrazovanju kao što su u islamu mektebi i medrese, u judaizmu ješivot (množina od ješiva) koje sadrže verske udžbenike i priručnu literaturu za obrazovanje vernika. Manastirske biblioteke su uglavnom sa ograničenim pristupom i imaju zatvoren krug korisnika, namenjene su članovima monaške zajednice. Stariji manastiri različitih verskih zajednica (hrišćanski, budistički itd.) sadrže i fondove starih i retkih knjiga koje su predmet proučavanja naučnika. Teološke biblioteke, na bogoslovijama i teološkim seminarima prvenstveno su namenjene studentima i nastavnom osoblju.

Džon Harvi slikovito opisuje tipične grupe korisnika američkih religijskih biblioteka i ukratko predstavlja njihove čitalačke navike: “Studenti seminara proučavaju obimnu religijsku literaturu i svete knjige danju i noću u toku priprema za predavanja i ispite, dok se od sveštenstva očekuje da pripremi ideje i teme za nedeljne, ponekad i svakodnevne, govore i propovedi. Učitelji u sinagogama i crkvenim školama redovno koriste literaturu iz biblioteka kao

podršku svojim predavanjima, profesori bogoslovija moraju da prilježno i kontinuirano čitaju i religijsku i nereligijsku literaturu kao podršku svom nastavnom i istraživačkom radu.²⁵⁷Harvijev opis odnosi se na specifične grupe korisnika (sveštenici, studenti, profesori, veroučitelji) koji u bibliotekama verskih zajednica traže uglavnom informacije koje pripadaju korpusu tzv. *korisnog znanja*, koje je često u središtu pažnje teoretičara bibliotekarstva.²⁵⁸ Vejn Vigand (Wayne A. Wiegand) kritikuje usko usmerenje u okviru bibliotekarsko-informatičke naučne zajednice koja proučava savremene biblioteke, kao i usmerenje samog ustrojstva bibliotekarskog obrazovanja, koje još od vremena prve škole za bibliotekarstvo i informatiku Melvija Djujija svoj program zasniva na tome „kako organizovati biblioteku i kakva stručnost je neophodna da se pomogne korisnicima biblioteke da dobiju *korisno znanje* koje im je potrebno.“²⁵⁹Vigand ističe da biblioteke, osim toga što obezbeđuju informacije, obezbeđuju *mesto* - gde se korisnici susreću formalno i neformalno, i obezbeđuju materijal za *čitanje*. *Mesto* i *čitanje* su ključni pojmovi koji su potpuno zanemareni u teoriji bibliotekarstva - posledica ovog zanemarivanja je nesposobnost da se pravilno razumeju društveni i kulturni preduslovi koji uobličavaju sadašnjost biblioteka, smatra Vigand. Umesto da proučavaju samo fenomen *korisnika u životu biblioteke*, bibliotekari treba da usmere svoju pažnju

²⁵⁷Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 8.

²⁵⁸“Tokom vremena bibliotekarska zajednica smatrala je najvažnijim vrste informacija koje se bave pitanjima posla ili pomažu ljudima da postanu bolje informisani građani, inteligentni konzumenti, obrazovane osobe. Od XVII veka ove informacije se obično označavaju kao korisno znanje. Nabavka, organizovanje i činjenje dostupnim korisnog znanja je ono što su američke biblioteke svih tipova najviše želele da čine vekovima. Citirano prema : To Reposition a Research Agenda : What American Studies Can Teach The LIS Community about the Library in the Life of the User / Wayne A.Wiegand U: The Library Quarterly Vol. 73, No. 4 (October 2003), str. 371.

²⁵⁹To Reposition a Research Agenda : What American Studies Can Teach The LIS Community about the Library in the Life of the User / Wayne A.Wiegand // The Library Quarterly . – ISSN 0024 -2519 . – Vol. 73, No. 4 (October 2003), str. 372.

na *biblioteku u životu* korisnika, da bi razumeli vrednosti koje šira javnost dodeljuje biblioteci kao instituciji.

Biblioteka kao *mesto* je naročito bitna za javne biblioteke, koje su mesto susreta građana jedne lokalne zajednice, iako ponekad biblioteka verske zajednice preuzima ovu ulogu, ako je jedina biblioteka u jednoj zajednici (najčešće seoskoj) ili ako je mesto okupljanja pripadnika jedne verske manjine u multikonfesionaloj sredini. Biblioteka kao *mesto* može biti značajan instrument misionarskog rada jedne verske zajednice, kao u slučaju Hrišćanske nauke, koja svoje ideje širi osnivanjem čitaonica na prometnim mestima, u gradskim središtima, tržnim centrima, gde ljudi mogu da uđu slobodno, obrate se bibliotekaru i pozajme knjigu.²⁶⁰ Generalno, glavna mesta okupljanja u religijskom svetu, nosioci važnih socijalnih i kulturnih funkcija i faktori kohezije jedne verske zajednice su hramovi u kojima se vernici okupljaju na službi. Čitanje i širenje kulture čitanja je bitna karakteristika biblioteka verskih zajednica, zbog posebnog odnosa prema knjizi i čitanju, koji se u mnogim zajednicama naguje vekovima. U ovom radu je već istaknuta razlika između konzumentskog i tzv. religijskog čitanja²⁶¹ i uloga bibliotekara u intelektualnom i duhovnom razvoju korisnika teoloških biblioteka.

Posao bibliotekara je da budno prati potrebe svojih korisnika. Ove potrebe nisu statična kategorija, podložne su promenama, izazvanim veoma različitim faktorima – tehnološkim, demografskim, opštim kretanjima u društvu. Tako Majkl Brama (Michael Bramah) ističe da bibliotekari američkih teoloških seminara moraju biti svesni koliko se promenio profil njihovih korisnika u poslednjih nekoliko decenija – “iako naši primarni korisnici ostaju naši studenti, nastavno osoblje i administracija, ono što se mora naglasiti je, da su se, za mnoge od nas, ovi primarni korisnici radikalno promenili u poslednjih pedeset godina. Pre pola veka teološko obrazovanje bilo je dizajnirano za mlade, neoženjene, muškarce, stanovnike studentskih kampusa, kandidate za sveštenu službu. Naši korisnici danas pripadaju širokom spektru individua: žene, studenti u

²⁶⁰Više o ovom pogledaj na str 171.

²⁶¹Pogledaj str 103 – 104.

srednjim godinama, homoseksualci, samohrani roditelji, razvedeni, osobe u potrazi za drugom, pa i trećom karijerom, laički lideri, edukatori, aktivisti, oni sa akademskim interesovanjima, ali i agnostici, ili čak ateisti ...Naš cilj kao teoloških bibliotekara ostaje isti: da svim svojim korisnicima obezbedimo najbolje izvore i najučueniju moguću pomoć.”²⁶²Bibliotekar teološke biblioteke mora biti fleksibilan, budan, svestan zahteva vremena i uronjenosti svoje biblioteke u društvenu zajednicu. Njegovo poznavanje korisnika i sagledavanje njihovih potreba uticaće na mnoge procese rada u biblioteci – od odabira fonda do stila komunikacije i načina prezentovanja same biblioteke.

Korisnik je na poseban način u središtu pažnje i interesovanja bibliotekara u biblioteci verske zajednice. Jedna od zamki bibliotekarstva je veća usredsređenost na izvore nego na korisnike, tako se npr. knjige ponekad nabavljaju da popune praznine u zbirci, a ne zato što su potrebne korisnicima. Suočen sa mnogim problemima – tehničke, budžetske ili menadžerske prirode, bibliotekar je u opasnosti da zaboravi da je prva svrha postojanja savremene biblioteke korisnik. Često se dešava da korisnik ne zna jasno da formuliše svoj zahtev, a referensni bibliotekar ne uloži dovoljno napora da sazna kako bi najbolje mogao da mu pomogne, kako piše Bili Wilkinson (Billy R.Wilkinson) u ovom slučaju “premao je razmene, premao dijaloga...Najvažniji prvi korak u davanju dobre referensne usluge je loše izveden. Na drugim pultovima bibliotekari kao da su lancima vezani za stolice pri rođenju – još uvek su u fetalnoj poziciji sa spuštenom glavom, skoro sakrivenom od pogleda i potencijalnih pitanja.”²⁶³ Bibliotekar mora da ide u susret korisniku, a ne da sedi i čeka, on treba da upita da li je potrebna pomoć kada vidi prve znakove zbunjenosti. “Služenje drugima” i “služenje korisniku” posebno je naglašena dimenzija rada u bibliotekama verskih zajednica, gde je bibliotekar nosilac etosa

²⁶² Introduction / Michael Bramah // A BROADENING conversation : classic readings in theological librarianship / edited by Melody Layton McMahon, David R. Stewart . – Lanham : Scarecrow Press, 2006. – str. 178.

²⁶³ A Screaming Success as Study Halls / Billy R.Wilkinson // Social Responsibilities and Libraries : a Library Journal / School Library Journal Selection / edited by Patricia Glass Schuman . – New York : R.R. Bowker, 1976, str. 283.

jedne religije. U tekstu *Uticaj hrišćanske vere na bibliotečku uslugu (The Impact of Christian Faith on Library Service)*²⁶⁴ Stanford Terhune (Stanford Terhune), nekadašnji predsednik severnoameričkog Udruženja hrišćanskih bibliotekara (Association of Christian Librarians), kaže da sama Biblija pruža alternativu nedostatku brige referensnih bibliotekara u jednoj teološkoj biblioteci – “naš odnos sa studentima treba da odražava onu vrstu ljubavi koju Hrist ima za nas... Tako da bibliotekar u hrišćanskom koledžu ne treba sebe da smatra superiornim u odnosu na studenta iako možda zna više, niti treba da njegovi prioriteti u radu, posebno u referensnoj službi, budu ispred potreba studenta... referensni bibliotekar treba da bude u ulozi onog koji služi, pomažući studentu da se oseća lagodno u procesu istraživanja u biblioteci, delujući zajedno sa njim kao partner u potrazi za znanjem, a ne samo pokazujući mu pravac u kom treba da potraži izvore.”²⁶⁵

Referensna služba za teološka i religijski orijentisana pitanja danas je kompleksnija nego pre dolaska Weba. Danas se puno govori o potencijalu elektronske pošte i onlajn četovanja za referensnu službu, ali ove oblasti nisu još toliko popularne za većinu teoloških bibliotekara. Ključna stvar je solidno znanje koje bibliotekari moraju posedovati da bi pružili kvalitetnu uslugu. Bibliotekari moraju biti eksperti u korišćenju mnogih štampanih oruđa, kao i pre dolaska Weba, ali sada moraju biti i eksperti (ili barem poznavaoi ili pismeni korisnici) u korišćenju širokog spektra elektronskih baza, Internet pretraživača i drugih elektronskih oruđa. To zahteva aktivno i kontinuirano obrazovanje i profesionalni razvoj, ali nosi u sebi i opasnost od masovne profesionalne krize zbog prezasićenosti informacijama.²⁶⁶

²⁶⁴ *The Impact of Christian Faith on Library Service* /Stanford Tehrune // *CHRISTIAN Librarianship : essays on the integration of faith and profession* / edited by Gregory A. Smith ; foreword by Donald G. Davis, Jr. – Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – str. 55 – 68.

²⁶⁵ Isto . – str. 63.

²⁶⁶ *Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice* / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 8.

BIBLIOTEKE VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA U DIGITALNOM OKRUŽENJU

Digitalna tehnologija otvorila je novu eru u razvoju biblioteka, menjajući informacione medijume, način rada i donoseći mnoge nove, do pre nekoliko decenija nezamislive, mogućnosti bibliotekama. Bibliotekari su pozvani da se kontinuirano usavršavaju i da ažurno prate tehnološke promene kako bi odgovorili izazovima vremena i očekivanjima korisnika. U svemu, ipak, važno je negovati kritičku distancu i dobro promisliti o mogućem budućem scenariju, realnim prednostima i manama naših novih načina rada – “U velikom smo iskušenju da nekritički verujemo da nove informacione tehnologije neizbežno vode do progressa. Bibliotekari nisu imuniji od ostalih prema ovom verovanju. Moramo se podsećati da se tehnološki razvoj mora evaluirati objektivno i kritički, kao sve nove tehnike i pronalasci.”²⁶⁷

Novo okruženje u kome se odvija posao bibliotekara je Internet, koji je u suštini neorganizovan. Na Webu skoro da ne postoji kontrolisani rečnik, većini sajtova na Internetu može se pristupiti isključivo preko mašina za pretraživanje ili Web pretraživača. Bez pretraživača rad na Internetu ne bi bio moguć, ali oni nisu ni blizu ostvarivanja potencijala koji nose - može im se zameriti mnogo u smislu celovitosti, ažurnosti, balasa između preciznosti (precision) i odziva (recall), kao i rangiranja informacija prema relevantnosti(relevancy ranking). Preobilje informacija nejednake važnosti veliki je problem onih koji pretražuju Internet.²⁶⁸ Problem predstavlja i to što mnogi korisnici Weba ne razumeju da je Internet neuređen, konfuzan. „Kada koriste mašine za pretraživanje tragaoci za informacijama na Internetu trebalo

²⁶⁷Foundations of Library and Information Science / Richard E. Rubin . – New York : Neal-Schuman Publishers , Inc., 2004. – str. 80.

²⁶⁸Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str.8.

bi da se sete floskule „malo znanja je opasna stvar“. Krajnji korisnici često ne shvataju da jedna mašina za pretraživanje (u najboljem slučaju) pokriva 20% do 30% Weba.“²⁶⁹ U izmenjenim uslovima, gde nam se nudi mnoštvo informacija, pouzdanih i nepouzdanih, nejednakog kvaliteta, značajno se menja uloga bibliotekara, kako ističe Gwen Aleksander (Gwen Alexander), „Uloga bibliotekara nije više da nudi informacije, već da suzi njihov broj, da ih filtrira i dođe do prave informacije, do onog što nešto znači, a do svega što postoji na određenu temu. Jako je važno da bibliotekari nauče svoje korisnike da više razmišljaju kritički u onom smislu da im ponude informacije koje su u skladu sa vremenom, da im skrenu pažnju na dimenzije autoriteta autora, pouzdanost izdavačke kuće, validnost internet stranica i sl. Korisnicima je to potrebno više nego ikada ranije, velika količina informacija može da im predstavlja problem, tako da uloga bibliotekara tu dolazi do izražaja.“²⁷⁰

Teološke biblioteke pri visokoškolskim ustanovama predvode u svetu biblioteka verskih zajednica i institucija i kada je primena digitalnih tehnologija u pitanju. Realno okruženje biblioteke seminarara ili univerziteta ostalo je isto, isti je i naglasak na razvoju zbirke iz oblasti religije i teologije “Ono što se promenilo skoro do neprepoznavanja je raznolikost načina na koji se pristupa našim zbirkama i našoj ekspertizi...Način na koji komuniciramo sa korisnicima kao i sa kolekcijama značajno se promenio u poslednjih pedeset godina. Očekuje se da će se još brže menjati u budućnosti.”²⁷¹ Elektronska era donela je novo okruženje, tzv. virtuelnu biblioteku – sa fenomenima kao što su obrazovanje na daljinu, elektronske učionice, elektronski časopisi, digitalizovane monografije punog teksta,

²⁶⁹Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 8.

²⁷⁰ Biblioteke imaju svetlu budućnost : intervju sa Gwen Aleksander i Houp Olson / Željko Dimitrijević // Pančevačko čitalište : dodatak publikaciji Čitalište . – ISSN 1451-3048. – God. X, br.18, str 5.

²⁷¹Introduction / Michael Bramah // A broadening conversation : classic readings in theological librarianship / edited by Melody Layton McMahon, David R. Stewart . – Lanham : Scarecrow Press, 2006. – str. 177.

digitalizovane kolekcije slika – koji doprinose važnosti onlajn dostupnosti biblioteka. Tehnološki trendovi utiču i na drugačija očekivanja korisnika u smislu uvođenja novih usluga i menjaju način predavanja i studiranja, kao i komunikaciju među istraživačima. Poslednjih godina Web se rapidno promenio, u novom Web 2.0 okruženju koje je interaktivno izgubila se jasna granica između kreiranja i konzumiranja sadržaja sa Weba.²⁷² Istraživanja korisničkog okruženja (environmental scan) koja su nezavisno sproveli OCLC, Ithaka i visokoškolske biblioteke na Kolumbija univerzitetu, pokazuju da korisnici daju prednost neposredovanom pristupu i elektronskim i štampanim informacijama, rangirajući ga ispred ostalih usluga biblioteke, uključujući i neposrednu ličnu komunikaciju sa bibliotekarom.²⁷³ U novom konceptu biblioteke (biblioteka 2.0) o kome se govori poslednjih godina korisnik je u centru tako što i sam učestvuje u kreiranju sadržaja i usluga koje biblioteka predstavlja na Webu, biblioteka obezbeđuje korisnicima multimedijalno iskustvo sa video i audio komponentama, korisnici komuniciraju međusobno i sa bibliotekom. Kolekcije izvora u bibliotekama postale su interaktivnije i potpunije dostupne. Usluge koje biblioteke pružaju pomeraju se od obezbeđivanja kontrolisanog pristupa informacijama do obezbeđivanja što lakšeg protoka informacija i širenja informacione pismenosti.

U svemu ovome važno je da bibliotekari prate najnovije tehnološke trendove koji utiču na izmenjeno okruženje i načine rada. U okviru Američkog bibliotekarskog udruženja deluje LITA (The Library and Information Technology Association),²⁷⁴ asocijacija koja se bavi novim

²⁷²Library 2.0 Theory: Web 2.0 and Its Implications for Libraries / Jack. M. Maness // Webology, Vol. 3, Num.2 (June 2006)

dostupno na: <http://www.webology.org/2006/v3n2/a25.html>

²⁷³ Strategic Plan 2010 – 2013 / Columbia University Libraries, Information Services http://library.columbia.edu/content/dam/libraryweb/general/documents/strategic_plan_2010-13.pdf

²⁷⁴ Zametak LITA-e je ALA-ina Divizija za informatičku nauku i automatizaciju (Information Science and Automation Division – ISAD) formirana 1966. godine. Dvanaest godina kasnije 1978. godine menja ime u Asocijaciju za bibliotečko informacionu tehnologiju (Library and Information Technology Association – LITA).

tehnologijama i njihovim uticajem i primenom u bibliotekama. LITA organizuje različite vrste obuka, izdaje publikacije u cilju promovisanja, razvoja i asistiranja u uvođenju novih tehnologija. Kako je istaknuto u Izjavi o funkciji (Function Statement) ove organizacije “LITA se bavi planiranjem, razvojem, dizajniranjem, primenom i integracijom tehnologija u okviru bibliotečko-informacionog okruženja, uticajem nadolazećih tehnologija na usluge u bibliotekama i efektima automatizovanih tehnologija na ljude. Njen glavni fokus je na interdisciplinarnim temama i nadolazećim tehnologijama. LITA diseminira informacije, obezbeđuje uslove za učenje o informacionim tehnologijama i forume za diskusiju o opštim problemima, nadgleda nove tehnologije sa potencijalnom primenom u informacionoj nauci, ohrabruje i unapređuje istraživanje, promovise razvoj tehničkih standarda i ispituje efekte bibliotečkih sistema i mreža.”²⁷⁵ Članovi LITA-e se redovno sastaju da razmotre goruće trendove.

Različita su mišljenja o tome koliko se suštinski menja bibliotekarska profesija u digitalnom okruženju. Selekcija, organizacija i čuvanje informacionih izvora i pomoć korisnicima u pronalaženju informacija ostaju srž profesije. Razmatrajući uticaj Interneta na posao teoloških bibliotekara Mark Stover je 2001. godine napisao “Nastavićemo da kreiramo statičke i dinamičke vodiče ka informacionim izvorima. Nastavićemo da lično asistiramo pojedincima koji traže pravu informaciju u pravo vreme. Nastavićemo da podučavamo grupe ljudi kako da pronađu potrebne podatke. Nastavićemo da indeksiramo i kategorizujemo znanje da bismo pojednostavili pretraživanje informacija.”²⁷⁶ Iz današnje perspektive čini se da su promene bile dublje i fundamentalnije nego što je Stover prognozirao. Bibliotekarska profesija se menja, očekivanja korisnika se menjaju, sve su veći zahtevi za novim specifičnim znanjima nametnutim novim trendovima u razvoju tehnologija, ali vrednosti na kojima profesija počiva ostaju **služenje**

²⁷⁵ www.ala.org/lita/about . – 1.05.2012.

²⁷⁶ Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001 . – str. 11.

korisnicima, širenje znanja i intelektualna sloboda. Svest o ovim vrednostima može nam pomoći da ostanemo na pravom putu, da se prilagodimo različitim sredinama i novim tehnologijama, a pritom ne uništimo osnove svoje profesije.

WEB KATALOZI BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA

Od svih proizvoda digitalnog porekla koji se koriste u bibliotekama najvažniji je OPAC (Online Public Access Catalog). Web katalog, za razliku od drugih komponenti automatizovanog sistema u biblioteci, vidljiv je i javni arhitektonski prostor u kome lokalni i udaljeni korisnici koriste kolekcije biblioteke. Iako su rani Web interfejsi bibliotečkih kataloga daleko zaostajali u funkcionalnosti i izgledu, nove generacije Web kataloga značajno su napredovale i prilagodile se potrebama korisnika.

Džon Dikason (John Dickason) ističe najbitnije karakteristike ovih kataloga:²⁷⁷

- Web zasnovani onlajn katalog susreće korisnika na njegovom terenu. Većina internet korisnika kreću se u grafičkom okruženju, u sektoru Interneta koji se naziva Web.
- Web katalogi koriste oruđa kao što je hipertekst, obezbeđujući nelinearni pristup informacijama.
- Biblioteke mogu da integrišu neke od svojih usluga sa Web katalogom kao što su interaktivna međubibliotečka pozajmica, prinovljeni izvori i pristup elektronskim izvorima.
- Web katalogi daju korisniku jedinstvenu polaznu tačku i interfejs za istovremeni pristup grupi kataloga ili baza podataka. Z 39.50 protokol

²⁷⁷The Function of Web Catalogs in Theological Libraries / John Dickason // Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 19 – 20.

ugrađen u većinu Web kataloga omogućava bibliotekama da obezbede nesmetan pristup različitim vrstama izvora.

- Web katalog je verovatno najjednostavniji način da biblioteka najbolje iskoristi napretke u razvoju MARC formata. Sa mogućnošću da ugradi lokatore Internet izvora (URLs) u kataloški zapis, biblioteke su dobile priliku da promene karakter kataloga: onlajn katalog nije samo pasivni izvor koji prikazuje surogate dokumenta, on može da isporuči multimedijalni i tekstualni sadržaj kroz kataloške zapise.

Web katalozi se usavršavaju i otvaraju mogućnost bibliotekama da pružaju usluge korisnicima na različitim softverskim platformama, lokalitetima i prema različitim potrebama korisnika. Najčešće dodatne vrednosti Web kataloga su: mogućnost da korisnik pretražuje druge baze podataka i bibliotečke kataloge polazeći od istog interfejsa i pretraživača onlajn kataloga, mogućnost da registrovani korisnici vide pregled svoje cirkulacije (knjige koje su pozajmljivali, beleške, kazne) i obaveštenja o novim dostupnim naslovima.

Džon Dikason je 2001. godine analizirao OPAC-e 132 teološke biblioteke u Severnoj Americi da bi istražio funkciju Web kataloga u teološkim bibliotekama, identifikovao opšte trendove kojima su krenule ove biblioteke i sugerisao moguće oblasti rasta. Istraživanje je pokazalo da se Web katalozi teoloških biblioteka među sobom značajno razlikuju – od onih sa bogatim sadržajem, profesionalno dizajniranih, sa mnogim interaktivnim uslugama, do drugih koji nemaju ništa osim statične, izolovane naslovne strane (front page). Dikason je predstavio nekoliko modela koji pokazuju na koje načine teološke biblioteke koriste Web kataloge:²⁷⁸ prvi model je *redizajnirani katalog (the catalog reinvented)* u kome Web katalog funkcioniše kao inovativna

²⁷⁸The Function of Web Catalogs in Theological Libraries / John Dickason // Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 21– 24.

transformacija tradicionalnog listnog kataloga. Slično katalogu koji je zamenio on je indeks do lokalne kolekcije i sadrži surogate dokumenta – konvencionalne kataloške zapise koji predstavljaju knjige na policama biblioteke. Pošto je dostupan preko Weba materijal nije ograničen ni prostorno ni vremenski, niti drugim ograničenjima tradicionalnih kataloških listića. Ako ovakav katalog predstavlja sveukupni fond biblioteke i eliminiše potrebu pretraživanja starijih kataloga i baza podataka i ako je kolekcija specijalizovana, kao što je slučaj u većini teoloških biblioteka, onda je ovaj model impresivan i predstavlja značajan doprinos bibliografiji teologije.²⁷⁹ Drugi model je *Web katalog kao jedinstven i ujedinjujući katalog (union catalog)* u kome mogu učestvovati biblioteke slične veličine, fonda i profila, (single type) ili može objedinjavati kolekcije biblioteka različitih tipova, kao osnova zajedničkog korišćenja izvora na lokalnom i regionalnom nivou (multitype). Treći model predstavlja *Web katalog kao agregat lokalnih izvora* - brojne teološke biblioteke koriste svoje Web kataloge da ujedine lokalne izvore u jedan interfejs. Pre pojave Web kataloga korisnici biblioteka morali su da konsultuju nekoliko različitih kataloga i listi da bi saznali šta biblioteka poseduje u svom fondu: pretražujući različite listne kataloge, liste periodike, štampane indekse posebnih kolekcija itd. Ujedinjavanje svih ovih izvora u jedan interfejs je ogroman korak napred. Četvrti model je *Web katalog kao kapija ka eksternim izvorima*. Ovaj model pokazuje kako su biblioteke počele da menjaju fundamentalne paradigme teorije bibliotekarstva. Sasvim različito od prvoopisanog modela pojedini katalogi teoloških biblioteka jedva da predstavljaju ono što se čuva u lokalnoj kolekciji, već preusmeravaju korisnika do eksternih baza i izvora. U okviru Web kataloga moguće je pretraživanje nekoliko baza podataka istovremeno: MARC zapisa sa URL adresama koji vode do izvora punog teksta, eksternih baza preuzetih u

²⁷⁹The Function of Web Catalogs in Theological Libraries / John Dickason // Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 28.

lokalnim katalozima biblioteka i kataloških zapisa u lokalnom sistemu koji opisuju, kao i linkova do Internet izvora koji nisu u vlasništvu biblioteke. Kako piše Dikason „Ovaj model postavlja velike zahteve pred bibliotekare. Kako biblioteka počinje da katalogizuje Internet, kada je suočena sa velikim lokalnim zaostacima? Kako se biraju i evaluiraju ovi sajtovi? Koliko je autoritativan i stabilan sadržaj koji obezbeđujemo?“²⁸⁰

Opšti zaključak Dikasonove studije je da kvalitet i funkcija datog Web kataloga proističu više iz vizije, inicijative i preduzimljivosti biblioteke, nego od dobavljača softvera, kao i da instaliranje visoko usavršenog Web kataloga nije funkcionalno niti impresivno kao manje tehnološki sofisticirani katalogi, koje su osmislili bibliotekari prema specifičnim potrebama svojih korisnika. Činjenica je da katalogi teoloških biblioteka sadrže specijalizovane i jedinstvene istraživačke izvore i nijedan katalog nije dorastao svojoj pravoj svrsi sve dok ne sadrži sve što jedna teološka biblioteka poseduje u svojim zbirkama.

Veliki broj biblioteka verskih zajednica i institucija danas poseduju Web kataloge, najčešće u okviru kooperativnih sistema (na nivou regije, države ili u slučaju teoloških biblioteka često na nivou univerziteta), ređe samostalno. U poređenju sa vremenom kada je Dikason sproveo svoju studiju (2001) Web katalogi su danas uniformniji, sličniji u izgledu, jednostavniji za korišćenje. Velike biblioteke, sa značajnim fondovima sadrže nekoliko elektronskih kataloga, zavisno od vrste građe (Vatikanska biblioteka npr. poseduje četiri elektronska kataloga: katalog rukopisa, katalog štampanih knjiga, katalog crteža i grafika, katalog novčića i medalja).

Poslednjih godina Web katalogi se menjaju i evoluiraju sve više izlazeći u susret potrebama i očekivanjima korisnika. Kako piše Džek Mejns (Jack Maness) ono što su biblioteke usvojile u prvoj Web revoluciji (Web 1.0) uglavnom je statičnog karaktera. Ovde spadaju i Web katalogi biblioteke koji

²⁸⁰The Function of Web Catalogs in Theological Libraries / John Dickason // Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 29.

od korisnika zahtevaju da sam formuliše svoj pretragu. Iako se u poslednje vreme u Web kataloge biblioteka inkorporiraju određene Web 2.0 tehnike vezane za podatke o korisnicima, one su još uvek daleko od dinamičnog okruženja kakvo npr. pruža Amazon.com.²⁸¹Logična pretpostavka je da će onlajn katalogi biblioteka pred zahtevima korisnika prerasti u personalizovane interfejse kakve nude socijalne mreže. Katalogi štampanih i elektronskih izvora biblioteka prerašće u kataloge sa Web stranama, blogovima, wiki-jima.

²⁸¹Library 2.0 Theory: Web 2.0 and Its Implications for Libraries / Jack. M. Maness // Webology, Vol. 3, Num.2 (June 2006)
dostupno na: <http://www.webology.org/2006/v3n2/a25.html>

PREDSTAVLJANJE BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA I INSTITUCIJA NA INTERNETU : ANALIZA WEB PORTALA

Virtuelno putovanje Web sajtovima biblioteka verskih zajednica i institucija i njihovih nadređenih institucija (obrazovnih, verskih sedišta itd.) otkriva mnoštvo različitih uloga koje su dodeljene ovim sajtovima: odnosi sa javnošću, marketing, evangelizacija, apologetika, hagiografija, informisanje, duhovno nadahnuće, prikupljanje sredstava (fundraising), istraživanje itd. Iako Web postaje primarno okruženje u kome biblioteke nude svoje usluge i predstavljaju svoje izvore, biblioteke verskih zajednica u prisustvu na Internetu često zaostaju iza svojih matičnih institucija, čime su one skoro ili potpuno nevidljive u Web okruženju ili je pristup važnim izvorima koje biblioteka poseduje ograničen (čest je primer da dijecezanska biblioteka Rimokatoličke crkve nema svoj sajt, već se skromno pominje u okviru dijecezanskog sajta). Pitanje je koji je razlog ovakvoj situaciji - da li je u pitanju nedostatak adekvatnih finansijskih izvora, nedovoljno razvijena svest o važnosti biblioteke u okvirima verske zajednice ili institucije ili nezainteresovanost samih bibliotekara da promovišu svoju biblioteku.

Ključno pitanje je zašto jedna biblioteka verske zajednice treba da bude prisutna na Webu? Odgovor leži u ispunjavanju misije biblioteke. Web sajt teološke biblioteke jedne akademske institucije, na primer, za razliku od komercijalnih Web sajtova, treba da ispunjava misiju svoje matične institucije kroz istraživanje, nastavu i pružanje usluga. Biblioteke ovo postižu kroz preoblikovanje, a ne napuštanje svojih tradicionalnih uloga, koje su uvek naglašavale misiju akademske institucije u čijem su sastavu: selekcija izvora (povezivanje korisnika sa relevantnim materijalom), organizovanje izvora (kroz lokalne i nacionalne projekte stvaranja baza sa metapodacima i

indeksiranja), obezbeđivanje pristupa izvorima i njihova isporuka korisnicima (sa efikasnim Web katalogima i onlajn servisima) i čuvanje i prezervacija ovih izvora (upotrebom različitih strategija za čuvanje i digitalizaciju).

Primeri dobre prakse su portali Biblioteke Teološkog seminara na Prinstonu i Biblioteke Jevrejskog teološkog seminara u Njujorku.

Web portal Biblioteke Teološkog seminara na Prinstonu (Princeton Theological Seminary Library) (**libweb.ptsem.edu**) je primer savremenog, jednostavno i lepo dizajniranog portala, koji sistematično pruža informacije o radu biblioteke, kolekcijama koje poseduje, istraživačkim izvorima i nudi linkove sa specijalizovanim bazama časopisa u oblasti religije i teologije, otvorenoj bazi Internet arhiva (Internet Archive), Worldcat-u, obezbeđuje servis Pitaj bibliotekara (Ask The Reference Librarian).

Biblioteka Jevrejskog teološkog seminara u Njujorku (**<http://www.jtsa.edu/Library.xml>**) ima jednostavno organizovanu, ali informativnu stranu, na kojoj centralno mesto zauzima onlajn katalog biblioteke, obezbeđuje linkove ka elektronskim izvorima, servise Pitaj bibliotekara (Ask a Judaica Librarian), instant poruke i ćaskanje sa bibliotekarom (IM or Chat with Librarian).

Vatikanska biblioteka je jedinstven primer biblioteke koja ima istraživački, naučni, edukativni, istorijski i kulturni značaj. Web portal ove biblioteke objedinjuje mnoštvo institucija koje deluju u okviru biblioteke, kao i kataloge zbirki. Web portal Vatikanske biblioteke (**<http://www.vaticanlibrary.va>**) ima verziju na italijanskom i engleskom jeziku, veoma je složene kompozicije, koja oslikava brojne aktivnosti koje se odvijaju u ovoj biblioteci. Početna strana sadrži obilje informacija o biblioteci, zbirkama, informacije za korisnike, linkove ka četiri elektronska kataloga, o školi za bibliotekarstvo, fotografskoj laboratoriji, konzervatorskoj radionici itd.

U svetu biblioteka verskih zajednica češći je primer da biblioteka nije prisutna na Webu, ili Websajt matične organizacije ili institucije sadrži štu informaciju o biblioteci.

Dve najznačajnije biblioteke Srpske pravoslavne crkve su Patrijaršijska i Biblioteka Pravoslavno bogoslovske fakulteta u Beogradu. Nijedna od ove dve biblioteke nema svoj sajt, kratke informacije o njima, iznete na jednoj strani, mogu se naći u okviru portala Srpske Pravoslavne crkve (www.spcportal.org) ili Pravoslavno bogoslovske fakulteta (www.bfspc.bg.ac.rs). Obe strane sadrže kratak istorijat biblioteke, a fakultetska biblioteka je istakla i predmetne oblasti prema kojima je raspoređena građa u biblioteci.

Sigurno je da su očekivanja korisnika biblioteka verskih zajednica, naviknutih da različite vrste informacije potraže na Internetu, mnogo veća od onoga što većina ovih biblioteka danas pruža. Dva moguća značajna razloga za neprisustvo ili slabo prisustvo na Webu su nedovoljno razvijena svest nadređenih o značaju i ulozi biblioteka i nedostatak finansijskih sredstava.

ELEKTRONSKI IZVORI IZ OBLASTI RELIGIJE I TEOLOGIJE

Elektronski izvori iz oblasti religije i teologije mogu se podeliti u nekoliko kategorija. Na prvom mestu tu su komercijalni sajtovi elektronskih baza časopisa, knjiga i drugih izvora o religiji i teologiji. Najvažniji od svih u ovoj kategoriji su dve elektronske baze Američkog udruženja teoloških bibliotekara:

ATLAS (ATLA Serials) - onlajn kolekcija časopisa u punom tekstu iz oblasti religije i teologije

ATLA RDB (ATLA Religious Database) - onlajn citatni indeks koji pokriva članke iz časopisa i prikaze knjiga u oblasti religije

Na Internetu postoje i brojni Web vodiči, direktorijumi koji vode do izvora vezanih za jednu ili više svetskih religija. Mnogobrojni izvori o religiji i teologiji mogu se naći u otvorenom pristupu (u elektronskim bazama kao što su: Google books, Internet Archive, Million Book Project). U projektu Internet Archive učestvovala su i biblioteke verskih zajednica i institucija različitih konfesija.

ATLA je 1999. godine osnovala Centar za elektronske izvore u teologiji i religiji (Center for Electronic Resources in Theology and Religion – CERTR) sa misijom „da vrši diseminaciju elektronskih tekstova značajnih za proučavaoce religije, da promoviše izdavanje originalnih naučnih radova u formatima kompatibilnim onlajn proučavanju i distribuciji, da podržava druge pokušaje koji pomeraju akademsko proučavanje religije u informaciono doba i da ostane na vodećoj poziciji tehnoloških napredaka kroz učestvovanje i

istraživanju i razvoju.“²⁸²Prvi značajan projekat CERTR-a je ATLA Serials Collection Project (ATLAS) započet sa ciljem da omogući onlajn pristup punom tekstu 50 ključnih časopisa za religijske i teološke studije, uključujući retrospektivan prikaz časopisa i do 50 godina unazad. CERTR usko saraduje sa Društvom za biblijsku literaturu (*Society of Biblical Literature*) i sa Američkom akademijom za religiju (*American Academy of Religion*). CERTR omogućava pristup časopisima u 2 formata: slike i potpuno pretraživ tekst. Preko ove baze časopisi su povezani sa drugom elektronskom bazom ATLA Religion Database (ARD). ATLA saraduje sa različitim komercijalnim izdavačima u izradi elektronskih verzija specijalizovanih bibliografija i drugih referensnih oruđa.

Na Internetu postoji mnoštvo besplatnih sajtova o religiji, teologiji i verskim zajednicama. Za efikasnije pretraživanje neophodno je katalogizovanje izvora, tako za bolje snalaženje u mnoštvu sajtova mogu pomoći specijalizovana referensna oruđa kao što su Web direktorijumi, vodiči, katalozi:

Virtual Religion Index (<http://virtualreligion.net/vri/index.html>) je portal, zamišljen kao referensni servis za sve zainteresovane za proučavanje religije, koji pokriva veliki broj oblasti: akademske sajtove, američke studije, antički Bliski Istok, antropologiju i sociologiju, umetnost i arheologiju, biblijske studije, budističku tradiciju, hrišćansku tradiciju, komparativnu religiju, etiku i moralne vrednosti, grčko-rimske studije, hindu studije, islamsku tradiciju, jevrejsku tradiciju, filozofiju i teologiju, psihologiju religije itd. Ovaj portal može poslužiti kao dobra polazna osnova za upoznavanje sa datim oblastima.

²⁸² Religious and Theological Journals Online: The ATLA Serials Collection Project / Mark Dubis // Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 13–14.

Finding God in Cyberspace: a guide to religious studies resources on the Internet (<http://gresham.kenrickparish.com/relig.htm>) je portal koji sadrži linkove ka odabranim izvorima vezanim za različite svetske religijske tradicije: bahai, budizam, hrišćanstvo, hinduizam, islam, džainizam, judaizam, nove religijske pokrete, sikizam, daoizam, zoroastrijanizam.

Pravoslavno hrišćanstvo Com (Orthodox Christianity Com) je direktorijum ili katalog koji sadrži najvažnije izvore vezane za pravoslavnu religiju i teologiju. Ovaj direktorijum dostupan je sa različitih Web adresa na različitim svetskim jezicima, za svaki sajt daje kratki opis, jezike na kojima je pretraživ, smešta ga u određene predmetne oblasti i daje link ka povezanim sajtovima.

Svake godine projekat Konzorcijuma novih medija (New Media Consortium project) koji se bavi novim tehnologijama objavljuje listu metatrendova koji će imati uticaja na promene u obrazovanju u narednim godinama. U ovogodišnjoj listi (iz januara 2012) istaknuto je 10 metatrendova koji će uticati na obrazovanje u narednoj deceniji. Čak dva od deset trendova odnose se na informacije u otvorenom pristupu i savremeni odnos prema ovom fenomenu.²⁸³

- “Otvorenost – koncepti kao otvoreni sadržaji, otvoreni podaci i otvoreni izvori zajedno sa svešću o transparentnosti i lakom pristupu podacima i informacijama – kreću se *od trenda ka vrednosti* za veći deo sveta “
- “Pravni pojmovi vlasništva i privatnosti zaostaju za uobičajenom društvenom praksom”

Koncept otvorenog pristupa informacijama sve više je aktuelan, a za ovo su zaslužna najviše tri najobimnije zamišljena projekta digitalizacije: Internet arhiv (Internet Archive), Projekat Milion knjiga ili Univerzalna biblioteka

²⁸³ www.nmc.org

(Million Book Project, Universal Library) i Google-ov projekat digitalizacije knjiga (Google books).

Internet arhiv (www.archive.org) je neprofitna organizacija osnovana 1996. godine u San Francisku, u svrhu izgradnje Internet biblioteke čiji sadržaj će biti otvoren i široko dostupan. Glavni ciljevi ove organizacije su: pružanje permanentnog pristupa istraživačima, istoričarima, naučnicima, osobama sa posebnim potrebama i javnosti do istorijskih zbirki koje postoje u digitalnom formatu. Danas ova biblioteka sadrži tekstove, audio, pokretne slike i softver, kao i arhivirane Web strane i obezbeđuje specijalizovane usluge za slepe i druge osobe sa posebnim potrebama. "Internet arhiv želi da spreči da se Internet, novi medijum od istorijskog značaja, kao i drugi "digitalno rođeni" materijali iščeznu. Saradnjom sa instiucijama, među kojima su Kongresna biblioteka i Smitsonijan radimo da sačuvamo zapise za generacije koje dolaze. Otvoren i slobodan pristup literaturi već dugo se smatra suštinski važnim za obrazovanje i održavanje otvorenog društva."²⁸⁴ U ovom projektu učestvovala su sa svojim kolekcijama mnoge biblioteke verskih zajednica i institucija, među kojima su: biblioteka Princeton teološkog seminara (Princeton Theological Seminary Library) sa zbirkom iz oblasti protestantske teologije, Biblioteka crkvene istorije (Church History Library) mormonske zajednice sa obimnom zbirkom o genealogiji, najveći katolički fakultet u Sjedinjenim Državama Catholic Theological Union sa vrednom zbirkom vezanom za katoličke redove (na ovom fakultetu školuju se pripadnici 32 katolička verska reda) itd.

U okviru projekta Univerzalne biblioteke (**Million Book Project** ili **Universal Library**), Škole za kompjuterske nauke i visokoškolskih biblioteka Karnegi Melon univerziteta (Carnegie Mellon University) u saradnji sa istraživačkim i vladinim partnerima u Indiji (Digital Library of India) i Kini (Ministarstvo prosvete Kine), skenirane su knjige na mnogim svetskim jezicima

²⁸⁴ www.archive.org

u centrima za skeniranje širom sveta, sa slobodnim pristupom za čitanje na Webu, pretražive u punom tekstu. Do decembra 2007. godine, skenirano je više od milion i po knjiga na 20 svetskih jezika, od kojih većina ne podleže copyright-u (dobijena je dozvola za skeniranje oko 60.000 knjiga za koje važi copyright). Elektronska baza dostupna je na <http://www.ulib.org>.

Elektronski izvori iz oblasti religije i teologije na Internetu su mnogobrojni, neujednačnog kvaliteta sadržaja. Brojne su privatne inicijative, privatni Web sajtovi, na kojima vlasnici i kreatori sajtova daju svoj izbor iz mnoštva religijskih izvora, koji nosi pečat njihovih vlastitih uverenja. Pojedine teološke biblioteke načinile su svoje selekcije korisnih sajtova kao pomoć studentima u radu. Veliki međunarodni, nacionalni vladini projekti digitalizacije pružaju obilje izvora i svojim autoritetom donekle garantuju kvalitet izvora. Jedna od najbitnijih uloga bibliotekara u digitalnom okruženju, kao što je već istaknuto, je da bude vodič do relevantnih izvora i da svojim znanjem i autoritetom garantuje za sadržaje koje preporučuje.

DIGITALNE BIBLIOTEKE IZ OBLASTI RELIGIJE I TEOLOGIJE

Pojam digitalne biblioteke je višeznačan – prvo značenje odnosi se na tradicionalne biblioteke, smještene u zgradama, sa zbirka na različitim medijima – od štampanih do digitalnih, koje preoblikuju svoj rad u novim uslovima digitalnog okruženja. Drugo značenje podrazumeva digitalnu biblioteku koja se sastoji od jednostavno integrisanih standardnih Web strana koje su linkovima povezane sa tekstovima, slikama itd. Pojam je danas evoluirao u svojevrsan složeni fenomen digitalnog okruženja koga odlikuju tri komponente:²⁸⁵

- Kompleksna i integrisana tehnološka struktura sa oruđima koja je podržavaju
- Raznovrstan i obiman sadržaj koji pokriva različite discipline i vrste medija
- Zajednica proizvođača, izdavača/arhivista, nastavnika i korisnika

Tvorci savremenih digitalnih biblioteka ističu da su centralni pojmovi digitalne biblioteke tehnologija, znanje i zajednica - “Politika – u neutralnom značenju načina izgradnje i održavanja ljudskih zajednica – u srcu je digitalne biblioteke, što dozvoljava novim vrstama zajednica da se organizuju oko znanja. Istraživanje i razvoj partnerstava koja mogu da nose ove nove inicijative su jedan od najuzbudljivijih i najtežih izazova sa kojima se suočavamo. Tako tehnologija nije korišćena kao svrha sama sebi, već zbog svoje neverovatne snage da stvori nove forme znanja i zajednica.”²⁸⁶ U novom okruženju digitalnih biblioteka fundamentalno se menja način generisanja,

²⁸⁵ <http://www.thlib.org/about/wiki/thdl%20home%20overview.html>. – 12.05.2012.

²⁸⁶ Isto.

nabavke, organizacije i diseminacije znanja. Promišljanje o implikacijama ove transformacije tek je počelo, to je proces koji mora ići u korak sa tehničkim razvojem digitalnih biblioteka, da bi se u potpunosti eksplotalisale mogućnosti koje otvaraju.

Naučnici sa Zapada zainteresovani za istočne religije i kulture pokrenuli su nekoliko značajnih projekata digitalizacije, na ovaj način rukopisno i štampano blago istočnih religija postaje dostupno najširoj javnosti.

Tibetanska i himalajska biblioteka (The Tibetan & Himalayan Library-THL) je digitalna biblioteka, izdavač Web sajtova i informacionih usluga koji se odnose na proučavanje Tibetskog platoa i južne himalajske regiju. THL promoviše integraciju znanja i zajednice preko strogih granica koje dele akademske discipline, istorijsko i savremeno, religijsko i sekularno, globalno i lokalno. U prilog akademskim projektima THL promoviše participativno znanje koje stvaraju lokalne zajednice, u saradnji sa zainteresovanim naučnicima i proučavaocima iz svih delova sveta. Podaci u biblioteci su u formi teksta, audio-video snimaka, slika, mapa, digitalnih objekata. Znanje i tehnologija THL-a su besplatni i izgrađeni su radom stotina ljudi širom sveta koji dele zajedničku viziju. Srodne inicijative vezane za zajednice u ovoj regiji su Tibetska digitalna biblioteka (*The Tibetan Digital Library*) i Nacionalna digitalna biblioteka Butana (*Bhutan National Digital Library*).

THL je počeo sa radom 2000. godine u saradnji Biblioteke Virdžinija Univerziteta (University of Virginia Library) i Instituta za naprednu tehnologiju u humanističkim naukama (Institute for Advanced Technology in Humanities). Ova digitalna biblioteka obezbeđuje integrisano okruženje za publikovanje raznovrsnih projekata čije posebno vođenje ostaje decentralizovano i autonomno. Između ostalog, u okviru projekta mapirane su desetine tibetanskih budističkih manastira i počela je digitalizacija rukopisa, knjiga i artefakata iz njihovih biblioteka i riznica. Posetioci portala mogu da krenu u virtualno razgledanje manastira, da gledaju video snimke, slušaju intervju (sa simultanim prevodom na engleski) i pregledaju građu na

nekoliko pisama i jezika. Posetilac koji radi na nekom istraživačkom projektu ima mogućnost da izbliza proučava rukopise, murale, slike, kao i da čita najnovije radove iz oblasti istorije, antropologije, lingvistike, arheologije itd. Na taj način portal uslužuje naučnike iz oblasti istorije umetnosti, arhitekture, književnosti, religijskih studija, antropologije itd.

Digitalnu biblioteku vodi međunarodni tim naučnika, tako da ona odslikava konzorcijum mnogih univerziteta i privatnih organizacija širom sveta. Biblioteka se trenutno sastoji od 4 domena dizajniranih da zajedno traže, generišu i objavljuju podatke : *projekti, časopis, mesta, oruđa*. U pripremi je pet dodatnih domena: *kolekcije* (koje će zameniti časopis), *enciklopedije, reference, instrukcije i zajednica*.

THL biblioteka gradi tehničku i intelektualnu infrastrukturu za potrebe tibetskih i himalajskih jezika, tibetskih i himalajskih studija, stanovnika Tibeta i Himalaja, da bi obezbedila integrisano okruženje za mnoštvo projekata iz svih delova sveta. Cilj je stimulisanje interdisciplinarnih i kolaborativnih inicijativa koje su objavljene na različitim jezicima. Samim autorima THL pruža mrežu za diseminaciju koja garantuje da će korisnici pronaći njihov rad, osim ovoga THL autorima obezbeđuje kompleksnu i skupu infrastrukturu za digitalno publikovanje, koja je laka za upotrebu i podržava različite tipove digitalnih objekata. THL arhivira publikacije kao što to rade tradicionalne biblioteke i arhivi, u isto vreme dejujući i kao okruženje socijalne mreže, što omogućava naučno istraživanje i produktivan uticaj na razvoj tibetanske i himalajske društvene zajednice. Primer ove funkcije THL-a je geoturistička inicijativa (geotourism initiative) koja daje novi smisao informacijama o mestima i zajednicama na Tibetu, u cilju razvoja odgovornijeg turizma u regiji. Drugi primer je inicijativa participatornog znanja (participatory knowledge initiative) koja podržava lokalne zajednice u korišćenju tehnologije da dokumentuju i bolje razumeju svoju situaciju, kao i da nauče da koriste proizvode kojima će se predstaviti drugima.

Vizija THL digitalne biblioteke je izgrađena oko centralne uloge zajednice u kreiranju, produblivanju i diseminaciji znanja. Digitalna biblioteka je u službi šire zajednice, ona koristi znanje da se stvore i održe zajednice, koje će pomoći da se premoste različite vrste podela koje postoje u svetu. “Jedna od najvažnijih veština upotrebe digitalne tehnologije je sposobnost ne samo da transformiše kreiranje ili pristup znanju, već i neverovatna sposobnost da transformiše zajedničke temelje i upotrebu znanja.”²⁸⁷ To je dimenzija svojstvena Web-u od samih početaka njegovog razvoja, ali još uvek nedovoljno razvijena. Tehnologija treba i može da bude korišćena da stvori zajednice iznad podele na naučne discipline, podele na naučno i popularno i preko granica koje dele kulture. Uopšteno to uključuje novo viđenje naučnika koji se menja od usamljenog proizvođača specijalizovanog znanja do naučnika više utemeljenog u zajednici. Ovo podrazumeva naučnike koji aktivno saraduju u generisanju znanja u okviru različitih zajednica u koje su uključeni. Slično ovome, treba da aktivnije saraduju i individualne institucije koje ponekad teže da ostvaruju svoje ciljeve u izolaciji i skeptično gledaju na konzorcijumske dogovore ili drugačije vrste bliske saradnje sa drugim institucijama.

THL nudi digitalni portal da artikuliše, podrži i integriše raznolike zajednice agenata uključenih u kreiranje, proizvodnju i diseminaciju znanja o Tibetu i Himalajima. U centru digitalne biblioteke su ljudi, kolekcije i oruđa, koji zajedno konstituišu informacionu zajednicu okupljenu oko brige za znanje o određenom predmetu.

Tai digitalni manastir (Thai Digital Monastery – TDM <http://tdm.ucr.edu/index.html>) je projekat kreiranja manastirske digitalne biblioteke Tajlanda uz primenu najsavremenijih Web 2.0 tehnologija kao što su multimedija, 3D, interaktivni odnos sa korisnikom/posetiocem portala.

²⁸⁷ <http://www.thlib.org/about/wiki/thd1%20home%20overview.html>. – 12.05.2012.

Osim informacija o manastirima u tekstualnim, audio i video formatima, cilj projekta je da obezbedi podatke za lingviste, istoričare umetnosti i antropologe. Dokumentovanjem svakog manastira stvara se „reprezentativni korpus“ tekstova i audio/video snimaka.²⁸⁸ Portal je dizajniran tako da podržava interdisciplinarno istraživanje. Povezan je sa bibliografijama, člancima dostupnim u punom tekstu, rukopisima i sekundarnim izvorima. Svaki izvor nije samo tekst ili slika već hipertekstualna antologija, gde i sam posetilac sajta može da ostavi svoj komentar. Posetilac može da dodaje beleške, postavlja pitanja, kao i da vizuelno pretražuje artefakte i otvori tekstove koji govore o njima.

Mnoge hrišćanske manastirske biblioteke širom Evrope, u Aziji i Severnoj Africi poseduju bogate zbirke, ali do sada nije izvršeno mapiranje ovih biblioteka, koje bi moglo dovesti do ujedinjenog poduhvata digitalizacije ovog neprocenjivog blaga.

Digitalna biblioteka Sent Gal (Codices Electronici Sangallenses CESG <http://www.cesg.unifr.ch/en/description.htm>) je projekat digitalizacije rukopisa jedne od najstarijih i najznačajnijih hrišćanskih manastirskih biblioteka, koja postoji više od 12 vekova. Ovaj projekat je deo šire zasnovanog projekta E-kodeksi : virtuelna rukopisna biblioteka Švajcarske (E-codices : Virtual Manuscript Library).

U aprilu ove godine katolička medijska agencija *Catholic News Service* (CNS) objavila je da će u saradnji sa bibliotekom Bodleana univerziteta Oksford u narednih pet godina biti digitalizovano milion strana iz fonda Vatikanske biblioteke. Projektom je predviđeno da će biti digitalizovano milion i po strana, od čega dve trećine iz Vatikanske biblioteke. Ovaj projekat će značajno unaprediti i ubrzati rad na digitalizaciji u Vatikanskoj biblioteci, koji je započeo 2010. izradom onlajn kataloga 8900 inkunabula. U isto vreme medijske agencije objavile su i drugu vest, da će

²⁸⁸ <http://tdm.ucr.edu/index.html>. – 14.05.2012.

manastir Svetog Spasitelja (St. Saviour Monastery) melkitske crkve u Libanonu digitalizovati kolekciju od 30.000 knjiga iz različitih oblasti: teologije, filozofije, crkvene muzike, psihologije, medicine, obredne knjige, životopise svetaca i papa itd. Ova biblioteka poseduje brojne stare i retke rukopise, kao i arapsku Bibliju štampanu 1591. godine u Rimu. U fondu se čuvaju i islamski rukopisi i molitvenici na sirijskom, turskom i arapskom. Projekat digitalizacije rukopisa ove manastirske biblioteke posebno je bitan jer je biblioteka pretrpela nekoliko incidenata, krađe i požare u vreme rata u Libanu između 1975 i 1990, kada su stradale stotine knjiga iz fonda.²⁸⁹

U Srbiji je Narodna biblioteka nosilac projekta digitalizacije zbirke rukopisa i starih štampanih knjiga.²⁹⁰ Na državnom univerzitetu u Ohaju u SAD nalazi se Istraživački centar za studije slovenskog srednjovekovlja i Hilendarska naučna biblioteka, u kojoj se čuva zbirka mikrofilmova slovenskih rukopisa iz brojnih svetskih kolekcija. Među njima je i oko 1200 rukopisa koji potiču iz svetogorskih manastira.²⁹¹

U različitim delovima sveta pokrenuti su mnogi projekti digitalizacije fondova biblioteka verskih zajednica i institucija. Za sada ovi napori su ipak sporadični i nedovoljno sistematični. Značajna su pitanja poštovanja standarda i buduće upotrebljivosti već digitalizovanih kolekcija i mogućnosti njihove konverzije u druge formate. Bitni razlozi za uvođenje i poštovanje standarda su:

- *Trajanje*, izvori će biti održivi godinama i mogu se lako prenositi sa pojavom novih sistema i oruđa
- *Interoperabilnost*, mogućnost razmene podataka sa drugim projektima i izvorima

²⁸⁹ <http://zwingliusredivivus.wordpress.com/2012/04/25/the-st-saviour-monastery-lebanon> . – 11.05. 2012.

²⁹⁰ O ovome vidi: <http://digital.nb.rs/scc/rukopisi.php>

²⁹¹ O ovome opširnije pogledaj na strani 178.

- *Saradnja i deljenje*, projekti mogu da dele i razmenjuju podatke i kolekcije bez eksplicitnog partnerstva, tako omogućujući saradnju na najširoj mogućoj skali.

PERSPEKTIVE RAZVOJA BIBLIOTEKA VERSKIH ZAJEDNICA

Promene sa kojima se poslednjih decenija suočavaju bibliotekari i biblioteke su tehnološke, socijalne, ekonomske, edukativne prirode. Činjenica je da je upotreba kompjutera i elektronskih izvora dovela do jače saradnje među bibliotekama. Sve veće oslanjanje na kompjuterske tehnologije, uključivanje u mreže i konzorcijume, stvorilo je klimu saradnje u bibliotečkoj zajednici. Revolucionarne promene u informacionoj tehnologiji i stilu naučne komunikacije pokreću pitanja o budućnosti biblioteka i ulozi profesionalnih bibliotekara. Bibliotekari i same biblioteke suočavaju se sa neizvesnom budućnošću, pri čemu istorijske centralne vrednosti bibliotekarstva ostaju relevantne, i u specijalizovanoj oblasti teološkog bibliotekarstva.

Menjaju se i korisnici biblioteka. Razlike koje postoje u načinu učenja, usvajanja novih znanja i poimanju same stvarnosti, između digitalnih imigranata i digitalnih urođenika, kako Mark Prenski (Marc Prensky) naziva rođene pre i u vreme digitalne ere, tera obrazovne institucije i biblioteke na razmatranje svojih načina rada, menjanje tradicionalnih i uvođenje novih servisa.²⁹² U teološkim bibliotekama nezaobilazna činjenica je drugačija demografska slika modernih studenata teologije: studenti su stariji, uče na daljinu, studiraju *part-time* i na neki način nisu povezani sa etosom i programom tradicionalnih bogoslovija. Savremene teološke škole uvode nove sisteme obrazovanja, kao što su učenje na daljinu i onlajn kursevi, kojima često nedostaje kredibilna podrška biblioteke. Brzo uvođenje tehnologije u obrazovnim i verskim institucijama pretnja je razvoju biblioteka i zbog

²⁹² Više o ovome pogledaj na: www.marcprensky.com

preusmeravanja finansijskih izvora koji više nisu dostupni biblioteci. Uspešni bibliotečki programi zahtevaju uvođenje novih tehnologija da bi ispunile svoje osnovne uloge sadržane u istorijskoj misiji biblioteka i da bi ponovo otkrile servise u novim uslovima rada.

Rad bibliotekara i stav direktno i indirektno odgovornih za biblioteke verskih zajednica i institucija u novoj društvenoj stvarnosti ne sme biti inertan, oni moraju razmišljati o aktivnijem planiranju i promovisanju bibliotečkih usluga u društvenoj i verskoj zajednici.

Jedan od važnih zadataka biblioteka verskih zajednica i institucija je i prezervacija postojećih vrednih specijalizovanih zbirki koje čuvaju. Projekti digitalizacije ne smeju ostati sporadični pokušaji, koji zavise od privatnih inicijativa i raspoloživosti različitih fondacija da ih finansiraju. Oni moraju biti sistematičnije osmišljeni i vođeni iz centralnih ustanova samih verskih zajednica ili podržani od strane države, na nacionalnom i regionalnom nivou, najbolje u saradnji verskih zajednica, kulturnih institucija i državnih struktura. Potrebno je mapirati sve biblioteke verskih zajednica na jednom području i utvrditi potrebe za digitalizacijom, sistematski stvarajući digitalne biblioteke, sa novim mogućnostima pristupa proučavanju građe. U ovu svrhu neophodno je usmeriti više napora i finansijskih sredstava radi očuvanja kulturne, istorijske i verske baštine koju čuvaju mnoge biblioteke verskih zajednica u svetu, radi napretka nauke, omogućavanja novih uvida i saznanja, kao i širenja opšte društvene svesti o važnosti religija i ulozi verskih zajednica na jednom području.

Razvoj zbirki u pojedinim bibliotekama, zavisno od tipa kome pripadaju, treba da bude šire postavljen – biblioteke verskih zajednica treba da produbljuju svoje specijalne zbirke, ali i da prošire usmerenje razvoja fonda, nabavljajući izvore o drugim više i manje srodnim verskim zajednicama, saradjujući i razmenjujući publikacije i izvore.

Postojeća saradnja među bibliotekama treba da bude što efikasnija i sadržajnije. Mnoge biblioteke deluju u kontekstu konzorcijuma ili drugog

programa saradnje. Važno je evaluirati ne samo efikasnost ovih aranžmana, već i definisati njihovu odgovarajuću buduću ulogu u svetlu narastajućih nacionalnih i regionalnih bibliografskih sistema i izmenjenih lokalnih potreba.

Osamdesetih godina u svojoj vizionarskoj studiji o severnoameričkim teološkim bibliotekama Stiven Piterson je prognozirao da će se biblioteke u oblasti razvoja kadrova suočiti sa potrebom da se normira obrazovanje teoloških bibliotekara, koje bi uključivalo bibliotekarska i teološka znanja. On predlaže obavezan nivo specijalističkih studija za teološke bibliotekare i doktorata za rukovodioce teoloških biblioteka i bibliotekare sa specijalizovanim odgovornostima. Piterson naglašava da se mora pokloniti više pažnje kontinuiranom obrazovanju za teološke bibliotekare, posebno u oblasti menadžmenta.²⁹³

Značajno pitanje je i budućnost istraživanja i obrazovanja u oblasti biblioteka verskih zajednica i institucija. Škole i fakulteti za bibliotekarstvo i informatiku treba da uključe u svoje nastavne programe religijsko bibliotekarstvo, koje se bavi specifičnim pitanjima teorije i prakse ovih biblioteka, prilagođeno bibliotekama verskih zajednica koje postoje u određenoj sredini. Ova specifična oblast bibliotekarstva mora postati predmet sistematičnijeg naučnog istraživanja u čemu mogu sarađivati teološke obrazovne institucije sa školama za bibliotekarstvo i informatiku.

²⁹³ Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. – Vol. XX , No.3 (1984).

PRIMERI NEKOLIKO SPECIFIČNIH BIBLIOTEKA

BIBLIOTEKA PORODIČNE ISTORIJE U SALT LEJK SITIJU

Crkvu Isusa Hrista svetaca poslednjih dana tj. mormonsku crkvu, osnovao je Džozef Smit, kome su se, prema mormonskom verovanju, u viđenjima ukazale tzv. zlatne ploče sa zapisima, objavljenim 1830. godine. Mormoni veruju u Bibliju i u Mormonovu knjigu, koja, prema njihovom verovanju, sadrži zapise drevnih proroka. Svečana dužnost svakog mormona tj. pripadnika crkve Isusa Hrista poslednjih dana je praćenje svog rodoslovnog stabla.

Mormoni veruju da je čovek večan tj. da život ne počinje rođenjem, niti se završava smrću. Prema mormonskom verovanju svaka osoba je pre života na zemlji postojala kao duhovno biće, među drugim individuama u premortalnom društvu. Kao deo života na zemlji čovek dobija smrtno telo, pridružuje se porodici i gubi sećanje na prethodnu egzistenciju. Mormoni veruju i da porodica može nastaviti da traje u večnosti, porodične veze ne prekidaju se smrću, pod uslovom da se izvrše određeni obredi u hramovima mormonske crkve. Mormonski obredi vrše se i nad preminulim precima, otuda pridavanje velikog značaja proučavanju genealogija. Ova mormonska verovanja dovela su do značajnog razvoja bibliotekarstva u ovoj verskoj zajednici, koja danas ima najsavremenije opremljene biblioteke, obučeno osoblje i digitalizovane zbirke. Godinama se mormonska zajednica bavila mikrofilmovanjem različitih izvora, koji im mogu pomoći da upotpunjuju sliku genealoških stabala mnogih familija u različitim delovima sveta, gde su boravile mormonske ekipe, vredno prikupljajući sve izvore koji bi mogli da budu od pomoći u ispunjavanju njihove misije.

Centar modernog mormonizma nalazi se u Salt Lejk Sitanju, u državi Juta, gradu u kome skoro polovina stanovnika pripada mormonskoj crkvi, gde je

smeštena i Biblioteka porodične istorije,²⁹⁴ koja pomaže članovima mormonske zajednice u njihovom istraživanju predaka, u pisanju ličnih i porodičnih istorija. Osim ovoga, Biblioteka podržava svetski program prikupljanja i prezervacije genealoških zapisa. Malo je poznato da je ovo jedna od najvećih i najmodernije uređenih biblioteka u svetu.

Biblioteka porodične istorije vodi poreklo od Genealoške biblioteke koja je 1894. osnovana pod okriljem Genealoškog društva države Jute²⁹⁵. Kada je osnovana, biblioteka je posedovala oko 300 knjiga, uglavnom iz privatne kolekcije Frenklina D. Ričardsa,²⁹⁶ prvog predsednika Genealoškog društva. Članovi društva radili su marljivo na prikupljanju fonda za biblioteku – nabavljane su knjige iz Evrope, posebno Velike Britanije, Skandinavije, Nemačke, gde su članovi ispitivali poreklo svojih porodica. Uprkos relativno brzom rastu fonda, njegov profil nije zadovoljavao potrebe društva, pa je bilo potrebno iznaći adekvatan način da se pristupi genealoškim izvorima iz čitavog sveta.

Značajnu etapu u razvoju Biblioteke donela su otkrića u mikrofotografiji tridesetih godina, koja su omogućila pravljenje kopija potrebnih dokumenata, dok su originali ostajali na mestima gde se inače čuvaju. Ovo je vreme ogromnog napretka u genealoškom istraživanju - 1938. godine, kada počinju da mikrofilmuju zapise, mormoni ulaze u novu eru razvoja svoje verske zajednice. Odmah po završetku Drugog svetskog rata predstavnici Društva počinju da aktivno pregovaraju sa istorijskim društvima, arhivima i bibliotekama u SAD. Godinu dana kasnije pregovori su proširuju i na Evropu. Do kraja ove decenije biblioteka je nabavila više od 50.000 rolni mikrofilmova. Trideset godina kasnije njihov broj je premašio milion primeraka.

²⁹⁴ Family History Library

²⁹⁵ Genealoško društvo države Jute postoji i danas, poznatije je pod imenom FamilySearch, tj. po imenu sajta preko koga korisnici Interneta mogu po različitim kriterijumima da pretražuju genealoške podatke

²⁹⁶ Frenklin D. Ričards (Franklin D. Richards)

Zbirka mikrofilmova nastajala je decenijama na različitim lokacijama u svetu. Polovinu mikrofilmova čine zapisi iz Evrope. Za period XIX veka glavni izvori koji su korišćeni sa ovog područja su: opštinski registri, popisi stanovništva, emigraciono-imigracioni dokumenti i liste putnika. Za XVII i XVIII vek primarni izvori su crkveni registri sa podacima o krštenjima, venčanjima i sahranama. Neki izvori datiraju i do XIII veka, među njima su poreske liste, esnafski registri, knjige ugovora, pravna evidencija, notarski i sudski registri, zemljišne knjige, maturske liste, vojni zapisi itd. U pojedinim slučajevima Biblioteka je nabavljala i kolekcije izvora koje datiraju i do X veka.

Trećinu kolekcije čine mikrofilmovi nastali u različitim delovima severnoameričkog kontinenta. Zbog odvojenosti crkve i države ne postoji jedinstven genealoški izvor za SAD pre 1850. godine koji bi pokrivao značajan procenat populacije, otuda su fondovi sa ovog područja sastavljeni od veoma raznorodnih vrsta zapisa, uključujući savezne i državne popise, zemljišne knjige, hipoteke i poresku evidenciju, crkvenu evidencija nastala u brojnim denominacijama; testamente, posebno za XVIII I XIXvek. Biblioteka je takođe nabavila i neke netipične zapise, kao što je kolekcija ličnih dnevnika iz arhiva Kentakija i evidencije Ministarstva odbrane iz Državne biblioteke Nju Džerzija (State Library of New Jersey).

Mikrofilmovanje latinoameričkih zapisa počelo je u Meksiku 1958.godine. Najzastupljeniji u ovoj zbirci su parohijski zapisi o krštenjima, venčanjima, sahranama, i u nekim slučajevima krizmanja (potvrde krštenja u Rimokatoličkoj crkvi). Većina parohijskih matičnih knjiga vodi se tek od 1860. godine. Ostali materijali, uključujući zapise o pravu na zemlju i vodu, datiraju do XVI veka, tu su i testament, zemljišne knjige, i za Meksiko, zbirka zapisa Inkvizicije.

Mikrofilmovanje na Dalekom istoku i Pacifičkoj oblasti počelo je sedamdesetih godina i čini mali procenat fonda, ali ova zbirka predstavlja jednu od najznačajnijih ovog tipa u tzv. Zapadnom svetu. Snimanje u Japanu

je počelo 1967. godine. Ono uključuje odabrane registre domaćinstava (1872 – 1901), knjige umrlih do XIII veka, popise od XVII do XIX veka. Godine 1971. Biblioteka je počela da nabavlja kopije kineskih zapisa iz nekoliko vodećih svetskih istočnoazijskih kolekcija. Većina mikrofilmovanih genealogija su štampane knjige, u proseku deset tomova po naslovu. Rodoslov Konfučija je najveći u zbirci, koja sadrži oko 150 knjiga koje uključuju porodice iz skoro svake provincije u Kini. Značajni zapisi sa Dalekog Istoka su korejski i kineski registri civilne službe, koji pokriva period od preko 400 godina, indonežanski zapisi, koji datiraju do XVI veka, kao i usmeni rodoslovi koji prate porodice do XII ili XIII veka na određenim južnopacifičkim ostrvima.

Kriterijumi korišćeni u odabiru zapisa za mikrofilmovanje uključuju pogodnost izvora zapisa za istraživanje predaka (konstruisanje pedigrea); obim u kom zapisi pokrivaju istorijsku populaciju; tačnost i autentičnost izvora; nivo dupliranja informacija u zapisu; poverljivost ili druge zakonske restrikcije koje se odnose na određeni izvor. Odabir zapisa za mikrofilmovanje vrši se u nekoliko koraka: osoblje zaduženo za terenski rad prvo izvodi preliminarno istraživanje u zemlji da utvrdi postojanje, lokaciju i dostupnost zapisa koji zadovoljavaju gore navedene kriterijume; sledeći korak je pregovaranje sa vlasnicima izvora za dozvolu da mikrofilmuju ili kupe kopije izabranog materijala; kada se dobije pristanak pripremaju se anotirane liste dokumenata i kolekcija koji se porede sa katalogom Biblioteke da bi se izbegli duplikati; na kraju, stručnjaci zaduženi za snimanje šalju se u određenu oblast, prema raspoloživom budžetu i trenutnim prioritetima. Za uzvrat za dozvolu da se mikrofilmuju zapisi, arhiv može tražiti svoju kopiju svih mikrofilmovanih materijala. Ove kopije se kasnije koriste da bi se originalni dokument zaštitio od oštećenja ili gubitka. Biblioteka porodične istorije čuva master kopiju mikrofilma i, ako se kopija donora uništi, pravi se i šalje druga kopija i usluga naplaćuje donoru.

Do danas Biblioteka porodične istorije nabavila je 2,4 miliona rolni mikrofilma, 742000 mikrofiša, 310.000 monografskih publikacija, 4500 serijskih publikacija i 4500 serijskih publikacija.²⁹⁷ Veći deo ove ogromne zbirke smešten je u magacinu u blizini Salt Lejk Sitija, izgrađenom krajem pedesetih godina. Prostrani magacin sastoji se od šest zasvođenih prostorija ukopanih u zemlju, pokrivenih sa sedam stotina stopa čvrstog granita, u kojima vladaju idealni uslovi za skladištenje mikrofilmova.

Biblioteka poseduje i ogromnu referensnu zbirku od više od 155.000 knjiga i drugih objavljenih izvora – obiman fond porodičnih i lokalnih istorija, zbirke biografija, genealošku periodiku, priručnike i uputstva, inventare, indekse popisa, podatke o grobljanskim mestima, snimljene trake sa usmenom istorijom, jezičke rečnike, kao i niz drugih referentnih izvora uključujući i veliki izbor mapa i atlasa. U fondu biblioteke su i mnoge retke i knjige koje se teško nalaze, što je posebno značajno u međunarodnim okvirima. Ovi materijali nisu samo oruđa za istraživanje već služe i pri interpretaciji kolekcija mikrofilmova. Zbirka porodičnih zapisa (The Family Group Records Collection) sadrži više od 8 miliona listova sa rekonstrukcijama porodica, koje su u poslednjih pedeset godina sastavili pripadnici mormonske crkve i drugi korisnici biblioteka iz celog sveta. Svaki zapis sadrži informacije o tri generacije, forme su poređane po abecednom redu prema imenu muža. Kolekcija je korisna kao polazna osnova za genealoško istraživanje, jer često omogućava istraživaču početniku da se nadoveže na već započeto istraživanje njegove linije predaka. Pošto većina zapisa iz ove grupe uključuje ime i adresu sastavljača, ponekad je moguće kontaktirati druga fizička lica koja obavljaju istraživanja na istom pedigreu. Ova grupa zapisa ima i svoja ograničenja, pošto zapisi nisu verifikovani od strane osoblja Genealoške biblioteke i mnogi su neažurirani i nekompletni.

²⁹⁷Sajt Familysearch

Jedan od najvrednijih izvora genealoških podataka je kompjuterizovani Međunarodni Genealoški Indeks (IGI), koji se izdaje i ažurira periodično. IGI uključuje imena iz odabranih knjiga rođenih / krštenih, knjiga venčanih i drugih izvora iz preko devedeset zemalja. Metodičkim korišćenjem IGI-ja, moguće je sastaviti pedigre za nekoliko generacija. Indeks sadrži imena samo preminulih osoba i datira do 1500. godine. IGI je uređen prema geografskim područjima ili prema vrsti događaja (rođenje, krštenje, venčanje), pa onda alfabetski prema prezimenima.

Biblioteka porodične istorije ima redovne visokospecijalizovane obuke i posvećeno stručno osoblje - Biblioteka ima 210 zaposlenih, 40 volontera sa punim radnim vremenom i skoro 300 volontera sa skraćenim radnim vremenom. Osoblje je obučeno u oblasti bibliotekarstva i informatike, genealoškog istraživanja, istraživanja porodične i lokalne istorije, arhivistike. Da bi bilo moguće katalogizovati i obezbediti konsultacije o zapisima iz više od sto zemalja, među osobljem su poznavaoi 32 svetska jezika. Pošto novi bibliotekari ne dolaze sa specijalizovanim veštinama i genealoškom obukom, potrebnim da pruže profesionalne usluge, biblioteka ima različite programe obuke za referensne bibliotekare, katalogizatore i stručnjake za korespondenciju koji odgovaraju na brojne zahteve za informacijama koji pristižu iz svih krajeva sveta.

Kao javni servis Genealoška biblioteka vodi i program akreditacije za profesionalne genealoge. Kandidati za akreditaciju moraju imati najmanje 1000 sati iskustva u genealoškom istraživanju sa zapisima iz određene geografske oblasti i demonstrirati znanje paleografije i jezika korišćenih u zapisima. Kandidati potpisuju da su saglasni sa specifičnim etičkim standardima istraživanja i polažu usmene i pismene ispite vezane za svoje oblasti specijalizacije. Kandidati koji uspešno polože obuku stižu pravo da posle svog imena dodaju inicijale A.G. koji označavaju akreditovanog geneologa (Accredited Genealogist).

Mormonska crkva je organizovala sistem podružnica genealoških biblioteka (The Branch Genealogical Library System - BGL) da bi se fondovi centralne biblioteke u Salt Lejk Sitiju učinili dostupnim svim članovima Crkve širom sveta. Postoji više od 400 podružnica u SAD i desetina u drugim državama sveta. Generalno biblioteke su smeštene u prostorijama zgrada gde se okupljaju mormoni, iako su pojedine u odvojenim zgradama. Katalogizacija se obavlja centralizovano u Biblioteci porodične istorije, podružnicama se šalju kopije mikrofilmova i omogućava pristup centralnoj elektronskoj bazi. U podružnicama rade volonteri, članovi Crkve. Podružnice imaju obično po deset volontera, a sa korisnicima rade 2 referensna bibliotekara. Podružne biblioteke moraju imati dovoljno dugo radno vreme koje omogućava korisnicima da pregledaju mikofilm tokom propisanog vremena pozajmljivanja iz centralne biblioteke. Biblioteke poseduju čitače za mikofilm i mikrofiše i odgovarajući prostor za skladištenje. Centralna biblioteka u Salt Lejk Sitiju obezbeđuje svu potrebnu stručnu i tehničku pomoć svojim podružnicama.

ČITAONICE HRIŠĆANSKE NAUKE

Sistem religijskih verovanja i prakse Hrišćanske nauke zasniva se na pisanjima osnivača ove verske zajednice Meri Bejker Edi (Mary Baker Eddy 1821 - 1910) i Biblije. Najznačajnije delo je *Nauka i zdravlje sa ključevima do Pisma (Science & Health With Key to the Scriptures)* gde Bejker Edi opisuje Isusova biblijska učenja i ozdravljenja. Prema idejama Hrišćanske nauke čovečanstvo i univerzum su spiritualnog, a ne materijalnog porekla, u svetu postoji realnost istine i dobrog, dok su zlo i greh iluzorni aspekti materijalne egzistencije. Kroz molitvu, znanje i razumevanje sve je moguće postići za dobro uz Božju pomoć, veruju pripadnici Hrišćanske nauke.

Bitna institucija za širenje ideja Hrišćanske nauke i pridobijanje novih članova je čitaonica. Prva čitaonica Hrišćanske nauke osnovana je 1888. godine u Bostonu, kako piše Pol Eli Ajvi (Paul Eli Ivey), „Do početka XX veka čitaonice Hrišćanske nauke počele su da niču u poslovnim gradskim centrima, nudeći na čitanje časopis *Christian Science Monitor* kao i drugu religijsku literaturu.“²⁹⁸ Danas u svetu deluje oko 2000 čitaonica Hrišćanske nauke.

Pripadnici zajednice Hrišćanske nauke osnivaju čitaonice u blizini svojih crkava ili na prometnim mestima, kao što su veliki tržišni centri i slično. Ove čitaonice uvek sponzoriše lokalna crkva ili grupa crkava. Literatura je dostupna za čitanje u samoj čitaonici, a može se i iznajmljivati. “Fond u čitaonicama Hrišćanske nauke strogo je profilisan i sadrži samo izdanja Majke crkve iz Bostona, kao npr. u Prvoj crkvenoj čitaonici (First Church Reading Room) u Guadalahari u Meksiku. Sve čitaonice sadrže kopije trenutno aktuelnih i starijih izdanja novina *Christian Science Monitor*, časopisa

²⁹⁸ Prayers in Stone: Christian Science Architecture in the United States : 1894-1930 / Paul Eli Ivey . – Chicago : University of Illinois Press , 1999.

Christian Science Journal, kao i knjige osnivačice Meri Bejker Edi (Mary Baker Eddy).²⁹⁹ U nekim većim američkim gradovima deluje po desetak ili više čitaonica Hrišćanske nauke, kao npr. u Oklahoma Sitiju. Radno vreme im je različito, otvorene su od dva do šezdeset sati nedeljno. Stiče se utisak da je sponzorisanje biblioteke osnovna aktivnost ove verske zajednice. Sve čitaonice slično izgledaju, ali deluju nezavisno jedna od druge. Veoma blisko saraduju sa svojim matičnim crkvama tj. lokalnim zajednicama. Čini se da su korisnici različitih profila, ali to su prvenstveno članovi Hristove crkve. Mnoge čitaonice su veoma male. Organizovane su slično kao i druge biblioteke verskih zajednica, specifično je što sve imaju savetovalište u sedištu crkve u Bostonu koje pomaže novim crkvama da osnivaju čitaonice i edukuju kadar.³⁰⁰

²⁹⁹Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 18.

³⁰⁰Isto.

BIBLIOTEKA TIBETANSKIH RADOVA I ARHIVA

Biblioteka tibetanskih radova i arhiva,³⁰¹ jedna je od najvažnijih biblioteka, ujedno i obrazovni centar za proučavanje tibetanskog budizma. Osnovana je 1970. godine u Daramsali u Indiji, pod pokroviteljstvom 14. dalaj-lame (Tenzin Gyatso).

Kinesko preuzimanje Tibeta 1959. dovelo je u opasnost opstanak tibetanske kulture – stradali su učenici centri, drevni rukopisi, artefakti i drugi aspekti tibetanskog kulturnog nasleđa. Suočen sa ovom teškom situacijom 14. dalaj-lama osnovao je Biblioteku tibetanskih radova i arhiva kako bi se restaurirala, zaštitila, čuvala i promovisala tibetanska kultura. Biblioteka čuva izvore koji su izneti 1959. godine iz Tibeta, prilikom bekstva dalaj-lame, među njima važne budističke rukopise i dokumente vezane za istoriju, politiku, kulturu i umetnost Tibeta. Sadrži više od 80.000 rukopisa, knjiga i dokumenata, statue i različite artefakte budističkog nasleđa (datiraju do XII veka), 6000 fotografija i druge materijale. Osnovni cilj biblioteke je da obezbedi sveobuhvatan izvor za proučavanje kulture Tibeta, da promoviše ovu kulturu i da omogući istraživanje i razmenu znanja.³⁰²

Biblioteka je osnovana 1970. godine i registrovana prema zakonima zemlje domaćina. U početku je funkcionisala sa oskudnim izvorima, tokom godina nastavila je da raste i napreduje, jačajući svoj kredibilitet. Danas je ovo jedna od najznačajnijih institucija specijalizovanih za budističke i tibetanske studije, koja obezbeđuje brojne izvore i privlači sve veći broj naučnika, istraživača, studenata i posetilaca iz svih krajeva sveta. Posедуje fond od 100.000 rukopisa i dokumenata na tibetanskom.

³⁰¹ The Library of Tibetan Works and Archives –LTWA

³⁰² <http://www.ltwa.net/library/>. – 10.02. 2012.

Godine 1991. Institut koji deluje u okviru Biblioteke akreditovan je kao Centar za tibetanske studije (Centre for Tibetan Studies). Posle pet godina tibetanska vlada u izgnanstvu donela je dekret kojim je Biblioteci tibetanskih radova i arhiva dodelila kombinovani status nacionalne biblioteke, muzeja i nacionalnog arhiva. Godine 2006. Nacionalna misija za rukopise (the National Manuscripts Mission), inicijativa koja je potekla od indijske vlade, proglasila je biblioteku jednim od nacionalnih centara za rukopisne izvore.

Misija i ciljevi ove biblioteke su:³⁰³

- Da čuva, promoviše i širi tibetansku kulturu
- Da nabavlja, čuva i vrši konzervaciju tibetanskih knjiga i rukopisa
- Da obezbeđuje materijal za čitanje i referensne usluge
- Da obezbeđuje i objavljuje bibliografije i liste dokumenata
- Da obezbeđuje, objavljuje i nabavlja kopije referensnih materijala
- Da deluje kao referensni centar za tibetanske studije

Biblioteka je repozitorijum za tibetanske artefakte, statue, rukopise, fotografije i mnoštvo drugih izvora koji se odnose na tibetansku kulturu. To nije samo biblioteka, muzej i arhiv, već i akademski institut gde se redovno održavaju kulturni i obrazovni programi, seminari, konferencije, radionice i predavanja.

Od tri mala odeljenja pri osnivanju Biblioteka je izrasla u kompleksnu kulturnu i akademsku instituciju sa deset odvojenih specijalizovanih odeljenja :

Referensna biblioteka na stranim jezicima sadrži više od 11.000 knjiga na engleskom i na drugim stranim jezicima koje se bave budizmom i Tibetom.

Odeljenje za oralnu istoriju objavljuje serije priča u formi knjiga.

Audio-vizuelni arhiv sadrži više od 27000 sati audio i video zapisa o Tibetu i različitim temama vezanim za tibetansku kulturu, kao i više od 6000 fotografija.

Odeljenje za istraživanje i prevođenje aktivno je uključeno u istraživanje,

³⁰³ <http://www.ltwa.net/library/>. – 10.02. 2012.

prevođenje i obrazovanje, uključujući organizovanje kurseva o budističkoj filozofiji, tibetanskom jeziku i kulturi.

Odeljenje za istraživanje tibetanske kulture fokusirano se na istraživanje i proizvodnju materijala koji se odnosi na sve aspekte kulture Tibeta.

Muzej čuva više od 1000 starih i retkih statua, tange (tradicionalne crteže na svicima) i druge artefakte.

Izdavačko odeljenje objavilo je više od 250 naslova na engleskom i 230 na tibetanskom i hindiju iz oblasti budističke filozofije i različitih aspekata tibetanske kulture, uključujući naučne časopise *The Tibet Journal* i *The Tibetan Medicine Series*.

Naučno odeljenje bavi se unapređenjem razvoja obrazovanja u monaškim institutima, njegova bitna misija je prevođenje termina moderne nauke i knjiga na tibetanski, prema preporukama dalaj-lame.

HILANDARSKA NAUČNA BIBLIOTEKA U OHAJU

*Među desetak raznih "čuda" kojima se ponosi Državni univerzitet Ohaja, u nacionalnim i svetskim razmerama jeste i Hilendarska naučna biblioteka koja sadrži najveću kolekciju mikrofilmovanih rukopisa slovenskih naroda po svetu.*³⁰⁴

Na državnom univerzitetu u američkoj državi Ohajo nalazi se specijalna biblioteka, značajna za proučavanje srednjovekovne slovenske kulture, naročito srpske, koja između ostalog, sadrži kopije mnogobrojnih pravoslavnih crkvenih knjiga. Nastala je iz želje da se sačuvaju vredni rukopisi srpskog manastira Hilandar "Ideja za ostvarivanje *Hilendarskog naučnog projekta* koji je kasnije preimenovan u *Arhivski centar za proučavanje slovenskog srednjovekovlja*, odnosno *Hilendarske sobe*, koja je kasnije preimenovana u *Hilendarsku naučnu biblioteku*, potekla je od epitropa manastira Hilandara, Nikanora Savića, Mojseja Đorića, Save i Mitrofana Mišulića. Epitropi manastira Hilandara bili su zabrinuti za sigurnost rukopisa, od kojih se mnogi vekovima čuvaju u manastirskoj biblioteci".³⁰⁵

Rad na formiranju biblioteke započeo je Mateja Matejić, profesor Državnog univerziteta u Ohaju, koji 1970. odlazi u Hilandar gde mikrofilmuje "139 slovenskih rukopisa, uglavnom apostola i jevanđelja, kao i mnogobrojne ikone, freske, povelje i druge predmete crkvene umetnosti."³⁰⁶ Naredne godine snimljeni su svi preostali slovenski rukopisi iz zbirke Hilandara.

Od 1974. Hilendarska naučna biblioteka započela je razmenu sa Nacionalnom bibliotekom Bugarske i Bugarskom akademijom nauka i umetnosti, na ovaj način nabavljeno je 150 mikrofilmova, nabavljeno je i 13

³⁰⁴ Arhivska istorija Hilendarskog naučnog projekta na Državnom univerzitetu Ohaja / Miroljub Joković . – Beograd : Raška škola, 2008. – str. 24.

³⁰⁵ Isto . – str. 25.

³⁰⁶ Hilendarska naučna biblioteka / Predrag Matejić // Danica : srpski narodni ilustrovani kalendar za godinu 1998. – str. 81.

mikrofilmova rukopisa iz manastira Ivirona na Svetoj Gori, kao i mikrofilmovi rukopisa iz manastira Svete Katarine na Sinaju i Patrijaršijske biblioteke u Jerusalimu. Kasnije je nastavljen rad na mikrofilmovanju vizantijskih kodeksa iz Hilendarske biblioteke. Osamdesetih godina snimljeno je više od 250 rukopisa iz zbirki Srpskog pravoslavnog crkvenog muzeja i biblioteke crkve u Sentandreji. Zbirka je kontinuirano popunjavana razmenama Državnog univerziteta u Ohaju sa drugim svetskim univerzitetima.

Godine 1978. svečano je otvorena *Hilendarska soba*, čime su stvoreni bolji uslovi za pokretanje naučnih projekata, pa je 1981. organizovana *Prva međunarodna hilendarska konferencija*, koja je okupila međunarodni tim naučnika koji se bavi proučavanjem srednjovekovnih rukopisa. Organizovanje konferencija je postala tradicija *Hilendarskog naučnog projekta*, pa su narednih godina organizovane konferencije u Rilu u Bugarskoj, u Beogradu i ponovo u Ohaju.

Dodeljeni prostor Hilendarske sobe postao je pretesan, pa je zbirka preseljena 1984. godine u prostranije univerzitetske prostorije i projekat je preimenovan u *Arhivski centar za proučavanje slovenskog srednjovekovlja*, a Hilendarska soba u *Hilendarsku naučnu biblioteku*.³⁰⁷ Krajem osamdesetih godina završen je značajan posao katalogizacije mikrofilmova, prema anglo-američkim kataloškim pravilima. Popisano je i detaljno opisano 1842 od ukupno 2282 rukopisa “..prvi put u nacionalnim i međunarodnim okvirima katalogizovani su i stavljeni u bibliografsku kompjutersku mrežu kompletni podaci iz 20 manastirskih i privatnih kolekcija, iz nekoliko zemalja, kao što su Bugarska, Grčka, Mađarska, Izrael, Italija, Švedska, SAD i Jugoslavija. Ova katalogizacija bila je značajna i po tome što je ovakav posao prvi put urađen

³⁰⁷ Arhivska istorija Hilendarskog naučnog projekta na Državnom univerzitetu Ohaja / Miroljub Joković . – Beograd : Raška škola, 2008. –str. 87.

u svetu i po tome što on reflektuje 80% opisanih slovenskih rukopisa koji se nalaze na različitim lokacijama na Svetoj Gori (Hilandar, Zograf, Sv. Pantelejmon, Velika Lavra, Iveron I drugi manastiri).³⁰⁸

Od 1997. godine Hilendarski centar dva puta godišnje redovno izdaje časopis *Cyrillic Manuscript Heritage* u kome su predstavljene aktivnosti centra. Od 1999. godine jedna od značajnih redovnih naučno-obrazovnih aktivnosti *Arhivskog centra za proučavanje slovenskog srednjeevoklja* je organizovanje letnjih paleografskih seminara za studente postdiplomce.

³⁰⁸ Arhivska istorija Hilendarskog naučnog projekta na Državnom univerzitetu Ohaja / Miroljub Joković . – Beograd : Raška škola, 2008. – str. 95 – 96.

ZAKLJUČAK

Biblioteke verskih zajednica i institucija su poseban tip biblioteka, koji u sebi uključuje različite podtipove, vezane za organizaciju samih verskih zajednica, profil fonda i korisnika. Ove biblioteke nisu dovoljno proučavane i ne postoji ujednačena i usvojena tipologija, niti razvijena stručna bibliotekarska terminologija na srpskom, kao ni na svetskim jezicima.

Iako predstavljaju poseban tip biblioteka, moglo bi se reći da ne postoji jedinstven svet biblioteka verskih zajednica i institucija, niti kod samih bibliotekara koji su u njima zaposleni postoji svest o pripadnosti posebnom tipu biblioteka – pripadnost se uglavnom doživljava u okvirima određene verske zajednice (“oni misle o sebi primarno kao o mormonskim bibliotekarima, na primer, ili jevrejskim ili kongregacionim ili moravskim, pre nego šire kao o religijskim bibliotekarima”³⁰⁹).

U odnosu na ostale tipove biblioteka ove biblioteke su više vezane za religijsku i kulturnu tradiciju. Bitno drugačiji i složeniji odnos prema knjizi i njena uloga u životu vernika i u verskoj službi (koja je i sakralna i objekat kulta, izvor svakodnevnog verskog i moralnog nadahnuća vernika) trebalo bi da u bibliotekama verskih zajednica i institucija osigura bivstovanje knjizi u tradicionalnom, štampanom obliku, barem za određene namene u životu verske zajednice i individualnog vernika. Dakle, u ovim bibliotekama nema svevladajuće bojazni da će knjiga u štampanom obliku nestati kao prevaziđena i da će je zameniti moderniji digitalni medijum.

Religijska slika sveta se neprestano menja. Biblioteke verskih zajednica i institucija imaju bogatu istoriju i uticale su na širenje različitih kultura i

³⁰⁹Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999. – str. 22.

religijskih pogleda na svet. Ovi uticaji su na snazi i danas. U mnogim zemljama u kojima su tradicionalne religije budizam, hinduizam, ili islam, nacionalne biblioteke obogatile su svoje fondove teološkim kolekcijama i arhivskim i rukopisnim materijalima koji osvetljavaju istorijski razvoj ovih religija. Migracijama stanovništva širili su se i verski uticaji, tako hinduističke biblioteke nisu osnivane samo u Indiji, one postoje i u Zapadnoj Virdžiniji i na Fidžiju, i na drugim mestima gde postoje naseobine Indijaca. Bogate islamske biblioteke nisu osnivane samo u svetilištima Meke i Medine, već danas postoje u Indoneziji i u Maleziji.

Zajedničko svim tipovima biblioteka verskih zajednica je da služe duhovnom i moralnom razvoju pripadnika verske i društvene zajednice. Ovo je primarna uloga ovih biblioteka. Osim ovoga, religijske biblioteke često su podrška laičkom i sveštenučkom obrazovanju, one su nosioci kulture svoje verske zajednice, značajni izvori za proučavanje istorije, religije, filozofije i doprinose “opštem kulturnom razumevanju.”³¹⁰

Biblioteke verskih zajednica i institucija su nosioci etičkog i religijskog sistema vrednosti jedne verske zajednice, sa druge strane svi bibliotekari su pozvani da poštuju etičke i profesionalne kodekse bibliotekarske struke. Ova dva vrednosna sistema se doživljavaju na različite načine među zaposlenima u ovim bibliotekama.

U bibliotekama verskih zajednica i institucija posebno su osetljiva pitanja intelektualne slobode, cenzure i profesionalnog odnosa prema korisniku. Prisutna je cenzura od strane nadređenih, kao i autocenzura bibliotekara (karakteristična za sve tipove biblioteka).

Bez obzira na veliki broj biblioteka verskih zajednica u svetu, u većini zemalja one čine mali i ne tako značajan deo nacionalnog bibliotečko-informacionog sistema, posebno ako se uzmu u obzir budžet, brojnost osoblja i veličina kolekcije. U većini biblioteka verskih zajednica zaposlen je jedan ili

³¹⁰Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. - Vol. XX , No.3 (1984)

dva bibliotekara, a u bibliotekama pri lokalnim zajednicama vernika to su često volonteri.

U svetu deluje nekoliko desetina udruženja biblioteka verskih zajednica i institucija, od kojih su najznačajniji Američko udruženje teoloških bibliotekara (American Theological Library Association) i Evropske teološke biblioteke (Bibliothèques Européennes de Théologie). Većina teoloških bibliotekara ne učestvuje aktivno u radu profesionalnih udruženja, mali je broj naučnih radova iz oblasti teološkog bibliotekarstva, sa druge strane naučna razmena odvija se uglavnom na konferencijama koje organizuju udruženja.

Katalogizacija i klasifikovanje teološke i religijske literature predstavlja poseban problem. Literatura u oblasti religije i teologije je specifična po obimu i starosti građe. Prirodi teološkog proučavanja imanentno je da se bavi prošlošću, da se odnosi prema tradiciji, prema prethodnicima. Teologiju odlikuje i bogatstvo izraza, gledišta i neujednačenost vrednosti literature. Osim ovoga, u mnogim religijama značajan korpus literature je na tzv. mrtvim jezicima, što zahteva od katalogizatora i klasifikatora posebna lingvistička znanja. Mesto različitih religijskih sistema u univerzalnim sistemima klasifikacije pokreće brojna pitanja od kojih je najbitnije mogu li se sve religije predstaviti preko zajedničkih imenitelja ili svaka treba da ima posebno mesto u sistemu.

Mnoge manje biblioteke verskih zajednica i institucija nemaju aktivan program selekcije ili nabavke fonda, već se oslanjaju na poklone, uglavnom zato što nemaju obezbeđen redovan budžet za nabavku knjiga. Teološke biblioteke u obrazovnim ustanovama većinom imaju redovan budžet za nabavku i donekle razrađenu nabavnu politiku. Savremeni način vođenja nabavne politike je organizovanje u konzorcijume za koordiniranu nabavku. Primeri dobre organizacije razgranatih konzorcijuma sa koordiniranom nabavkom u oblasti religijskog bibliotekarstva su Konzorcijum crkvenih biblioteka i arhiva,³¹¹ koji čine arhivi, biblioteke i druge organizacione jedinice

³¹¹ Consortium of Church Libraries and Archives

koje pripadaju mormonskoj verskoj zajednici (Crkvi Isusa Hrista svetaca poslednjih dana) i Konzorcijum hrišćanskih biblioteka (Christian Library Consortium)³¹² u okviru Udruženja hrišćanskih bibliotekara (Christian Library Association) koji okuplja hrišćanske evangeličke teološke biblioteke.

Digitalno okruženje postavlja nove zadatke pred biblioteke. Značajna pitanja sa kojima se suočavaju biblioteke verskih zajednica i institucija su: prisutnost na Internetu, uvođenje novih usluga, onlajn katalogi prilagođeni potrebama korisnika, digitalizacija fonda kao vid prezervacije, veće dostupnosti i transparentnosti fondova, finansijska sredstva potrebna za uvođenje novih tehnologija. Iako Web postaje primarno okruženje u kome biblioteke nude svoje usluge i predstavljaju svoje izvore, biblioteke verskih zajednica u prisustvu na Internetu često zaostaju iza svojih matičnih institucija, čime su one skoro ili potpuno nevidljive u Web okruženju ili je pristup važnim izvorima koje biblioteka poseduje ograničen.

Elektronski izvori iz oblasti religije i teologije na prvi pogled su brojni, ali neujednačenog kvaliteta. Mnogi su rezultat privatnih inicijativa i obeleženi verskim ubeđenjima vlasnika i kreatora sajtova. Komercijalni servisi kao i ATLA RDB i ATLAS primeri su citatnog indeksa iz oblasti religije i teologije i baze punog teksta članaka iz nekoliko desetina relevantnih naučnih časopisa. Poslednjih godina sve više je aktuelan tzv. otvoreni pristup, koji omogućava demokratizaciju znanja i stvara nove naučne zajednice. Nosioци ovog trenda su : Internet arhiv (Internet Archive), Projekat Milion knjiga ili Univerzalna biblioteka (Million Book Project, Universal Library) i Google-ov projekat digitalizacije knjiga (Google books). U različitim delovima sveta pokrenuti su mnogi projekti digitalizacije fondova biblioteka verskih zajednica i institucija. Za sada ovi napori su sporadični i nedovoljno sistematično sprovedeni, potrebno je mapirati biblioteke i planski teritorijalno sprovesti projekte digitalizacije pod pokroviteljstvom nacionalnih i međunarodnih kulturnih institucija i samih verskih zajednica.

³¹²www.acl.org/index.cfm/christian-library-consortium/ . – 22.03.2012.

Imperativ za plodan razvoj biblioteka verskih zajednica i institucija je saradnja – na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Za sada ovo je otvoreno polje koje nosi puno potencijala za različite vidove saradnje. Postojeća saradnja odvija se na nivou konzorcijuma za objedinjenu selekciju i nabavku fonda, učešćem u umreženim sistemima za katalogizaciju i kroz rad profesionalnih bibliotekarskih udruženja. Najviši ideal je ostvarivanje saradnje među bibliotekama različitih verskih zajednica koje su nosioci potpuno različitih etosa i tradicija. Saradnja koja postoji odvija se uglavnom među hrišćanskim i jevrejskim institucijama. Šira saradnja na svetskom nivou, koja bi uključila sve tradicionalne verske zajednice i njihove biblioteke sa umrežavanjem, širenjem digitalne kulture i Interneta dostižan je ideal, koji traži konkretno angažovanje sa različitih strana.

Biblioteke verskih zajednica mogle bi da učine mnogo na promovisanju međuverskog dijaloga – prvenstveno odabirom fondova, ne odbacivanjem, već uključivanjem izvora koji će pomoći korisnicima biblioteke da upoznaju i druge religije i drugačije poglede na svet. U multikonfesionalnim sredinama bibliotekari verskih zajednica su pozvani da saraduju i bore se za bolji status u društvu udruženim snagama jer su mnogi problemi i pitanja zajednički.

Oblast bibliotekarstva koja proučava biblioteke verskih zajednica i institucija je u povoju, gledano čak i kroz perspektivu severnoameričkog bibliotekarstva koje daleko prednjači u razvoju teorije i prakse u odnosu na druge delove sveta. Mnoga pitanja su otvorena, mnoge oblasti neistražene. Postoji potreba za istorijskim i komparativnim studijama razvoja biblioteka verskih zajednica u pojedinim oblastima, da bi se dublje osvetlio istorijski, društveni i kulturni kontekst. Samo na nekoliko mesta u svetu se proučava teološko bibliotekarstvo, koje bi pod imenom religijsko, teološko ili versko trebalo da nađe svoje mesto u obrazovnim institucijama gde se proučava bibliotekarstvo i informatika, kao i u onima gde se uči teologija. Visokostručan kadar je neophodan da bi biblioteke verskih zajednica i institucija ne bi zaostajale za modernim bibliotekama XXI veka. Logično je očekivati da će ova specifična

oblast bibliotekarstva postati predmet sistematičnijeg naučnog istraživanja u čemu mogu saradivati zaposleni bibliotekari, teološke obrazovne institucije i škole za bibliotekarstvo i informatiku.

U praksi brojne biblioteke verskih zajednica opstaju zapuštene, neuređene i čekaju bolje dane i profesionalne bibliotekare koji će znati da njihova bogatstva ožive i učine dostupnim široj zajednici. Ovaj rad želi da podstakne nove inicijative koje mogu poteći od državnih struktura koje brinu za razvoj kulture, nauke, obrazovanja i verske zajednice, od profesora, teoretičara bibliotekarstva, bibliotekara i studenata bibliotekarstva koji će prepoznati važnost brige o bibliotekama verskih zajednica, kao dela kulturnog i verskog miljea svake društvene zajednice. Potreban je novi pristup, probuditi stalno interesovanje i brigu za očuvanje i vođenje biblioteka verskih zajednica i institucija, razumevanje važnosti ovih biblioteka kao nosioca verske tradicije, ali i kao savremenih institucija, koje je neophodno modernizovati i približiti čoveku XXI veka.

LITERATURA

THE AMERICAN Theological Library Association : essays in celebrating of the first fifty years / edited by M.Patrick Graham, Valerie R. Hotchkiss and Kenneth E.Rowe . – Evanston : ATLA, 1996. – 229 str.

BARBIER, Frederic

Istorija knjige / Frederic Barbije ; prevela sa francuskog Ljiljana Mirković . – Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije , 2009 . – 441 str.

BENEDICTUS XVI, papa

Vjera – istina – tolerancija : kršćanstvo i svjetske religije / Joseph Ratzinger; preveo Stjepan Kušar . – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2004. – 249 str.

BERECZ, Agnes

Savremeni razvoj crkvenih biblioteka u Mađarskoj / Agnes Berecz // Crkveni arhivi i biblioteke : međunarodna iskustva u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u ovim institucijama: zbornik radova sa Međunarodne konferencije održane u Kotoru 17. – 18. aprila 2002. godine . – Kotor : Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora [et al.], 2004 . – Str. 55 – 61.

Le biblioteche ecclesiastiche nella missione della Chiesa (lettera circolare) / Pontificia Commissione per I Beni Culturali della Chiesa . – Prot. N. 179/91/35 (19.03.1994)

BOORSTIN, Daniel J.

Svet otkrića : pripovest o čovekovoj potrazi za spoznajom sveta i sebe samog / Danijel Dž. Borstin ; prevela sa engleskog Zorica Đergović - Joksimović . – Beograd : Geopoetika, 2002 . – 765 str.

BOORSTIN, Daniel J.

Svet traganja : istorija čovekovih neprestanih težnji da razume svoj svet / Danijel Dž. Borstin; prevela sa engleskog Zorica Đergović - Joksimović . – Beograd : Geopoetika, 2003 – 315 str.

BRADLEY, John

Illuminirani rukopisi / Džon Bradli ; prevod Nikola Radosavljević ; stručna redakcija i pogovor Katarina Mitrović . – Beograd : Utopija, 2006. – 232 str.

A BROADENING conversation : classic readings in theological librarianship / edited by Melody Layton McMahon, David R. Stewart . – Lanham : Scarecrow Press, 2006. – 358 str.

BRODD, Jeffrey

World religions : A voyage of discovery / Jeffrey Brodd . – Winona : Saint Mary's Press, 2002 .

BRUCE, Lorne D.

A Note on Christian Libraries during the "Great Persecution" 303 – 305 A.D. / Lorne D. Bruce // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650. – Vol. XV (1980) , No. 2 , str. 127 – 137.

CAPPELETTI, Lorenzo

Millesettecento anni dopo la grande persecuzione / Lorenzo Cappelletti // 30GIORNI nella Chiesa nel mondo. – ISSN 0390-4539 . – anno. 21, num.4 (aprile 2003) , str. 74-79.

CASSON, Lionel

Biblioteke starog sveta / Lajonel Kason ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2004. – 175 str.

CHAMP, Judith

Training Seminarians to Care for the Cultural Heritage of the Church. The Value of Church Libraries and Church Archives / Judith Champ // Seminarium . – ISSN 0582-6314. – Vol. XXXIX (1999) , No. 2-3 , str. 395 – 406.

CHENIS, Carlo

I beni culturali della Chiesa : criteri generali e quadro istituzionale / Carlo Chenis // Seminarium . – ISSN 0582- 6314. –Anno XXXIX (1999) , N.2-3 , str. 259 – 281.

CHENU, Marie Dominique

Intelektualac u slobodi / J. Duquesne – M.D.Chenu . – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1979. – 145 str.

CLARK, J.W.

Libraries in the Medieval and Renaissance periods / J.W. Clark . - Chicago: Argonaut, Inc., Publishers, 1968. – 62 str.

CLASON, W. E.

Elsevier's Dictionary of Library Science Information and Documentation: in six languages english/american – french – spanish – italian – dutch and german / compiled and arranged on an english alphabetical basis by W. E. Clason . – Amsterdam : London : New York : Elsevier Scientific Publishing Company, 1973.

CLAYTON, Peter

Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama : upravljanje fondovima u teoriji i praksi / Peter Klejton ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović . – Beograd : Clio, 2003 . – 337 str.

CURTIUS, Ernest Robert

Evropska književnost i latinsko srednjovekovlje . – Zagreb : Matica hrvatska, 1971.

DICKASON, John

The Function of Web Catalogs in Theological Libraries / John Dickason // Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – str. 17– 43.

ELIADE, Mircea

Rasprava o istoriji religija / Mirča Elijade ; preveo s francuskog Dušan Janić ; s predgovorom Žorža Dimezila . – Novi Sad, 2011 . – 542 str.

ELIADE, Mircea

Vodič kroz svetske religije / Mirča Elijade, Joan P. Kuliano ; prevela s engleskog Anđelka Cvijić . – Beograd : Narodna knjiga – Alfa, 1996 . – 153 str.

ENCHIRIDION dei beni culturali della Chiesa : documenti ufficiali della Pontificia Commissione per I Beni Culturali della Chiesa . – Bologna : EDB, 2002. – 682 str.

FOERSTEL, Herbert N.

Banned in the USA : a reference guide to book censorship in schools and public libraries / Herbert N. Foerstel . – Westport : Greenwood Press, 2002 . – 297 str.

GIDDENS, Anthony

Sociologija / Anthony Giddens ; prevodioci Nadežda Silaški, Tatjana Đurović . – Beograd : Ekonomski fakultet, 2003 . – 739 str.

GLOSAR religijskih pojmova . – Sarajevo : Međureligijsko vijeće Bosne i Hercegovine, 1999 . – 149 str.

GUNČEVIĆ, Josip
Indeks zabranjenih knjiga / Josip Gunčević . – Mostar : Uprava savremenih pitanja,
1924. – 164. str.

HAMILTON, Malcolm
Sociologija religije : teorijski i uporedni pristup / Malkom Hamilton . – Beograd : Clio,
2003. – 505 str.

HARVEY, John Frederick
Popular religious libraries in North America : a statistical examination / John F. Harvey
with the assistance of Jo Ann Mouridou . – Lanham : The Scarecrow Press, Inc. , 1999.
–749 str.

HAUPTMAN, Robert
Ethics and librarianship / Robert Hauptman; foreword by Peter Hernon . – Jefferson :
McFarland & Company Inc, 2002. –151 str.

HOSTETLER, John Andrew
Amish society / John A. Hostetler . – Baltimore : John Hopkins University Press, 1993.
– 435 str.

JAMES, E.O.
Uporedna religija : uvod u istorijsko proučavanje religije / E.O. Džems ; preveo Sreten
Marić. – Novi Sad : Matica srpska, 1990 . – 400 str.

JENKIN, Coralie E.J.
Theological libraries and librarianship : a bibliography / Coralie E.J.Jenkin .– Adelaide,
1985.

JOKOVIĆ, Miroљub
Arhivska istorija Hilendarskog naučnog projekta na Državnom univerzitetu Ohaja /
Miroљub Joković . – Beograd : Raška škola, 2008. – 166 str.

KELER, Juzef
Kultura i religija / Juzef Keler ; s poljskog jezika prevela Gordana Jovanović . – Beograd
: Radnička štampa, 1961 . – 489 str.

KENT, Allen
Encyclopedia of Library and Information Science : Volume 4 / Allen Kent and Lancour
Harold, eds. – New York : Marcel Dekker, 1968.

KORTENDICK, James J.

The Theological Librarian : His Commitment and Strategy / James J. Kortendick // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 18 – 24.

LING, Haicheng

Buddhism in China / Ling Haicheng ; [translated by Jin Shaoqing]. – Beijing : China International Press, 2004. – 268 str.

Ling, Trevor

Istorija religije Istoka i Zapada / Trevor Ling ; s engleskog preveo Voja Čolanović. – 5.izd. – Beograd : SKZ, 2003 . – 541 str.

MANASTIRSKE i crkvene biblioteke : zbornik radova sa stručnog skupa održanog u Gradskoj biblioteci u Rumi 1.oktobra 2009. / Vesna Petrović, priređivač; urednik Bogoljub Šijaković . – Beograd : Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta, Institut za teološka istraživanja; Ruma : Gradska biblioteka, 2010 . – 49 str.

MARTIN, David

Catholic Library Practice / edited by David Martin . – Portland : The University of Portland, 1947. – 244 str.

MARTIN, David

Catholic Library Practice : volume two / edited by David Martin . – Portland : The University of Portland, 1950. – 276 str.

MATEJIĆ, Predrag

Hilandarska naučna biblioteka / Predrag Matejić // Danica : srpski narodni ilustrovani kalendar za godinu 1998, str. 80 – 87.

MAYFIELD, David D.

The Genealogical Library of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints / David D. Mayfield // Library trends 32 (Summer 1983), str. 111 – 127.

MEĐUNARODNA naučna konferencija

Elektronska biblioteka (2008 ; Beograd)

Zbornik radova / Međunarodna naučna konferencija Elektronska biblioteka Beograd 25 – 28.09.2008 ; urednici Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković [prevod Ksenija Vulović]. – Beograd : Filološki fakultet, 2009 . – 785 str.

MEHO, Lokman I.

Libraries and information in the Arab world : an annotated bibliography / Lokman I. Meho, Mona A.Nsouli . – Westport : Greenwood Publishing Group, 1999 . – 349 str.

- MESIĆ, Milan
Multikulturalizam : društveni i teorijski izazovi / Milan Mesić . – Zagreb : Školska knjiga, 2006. – 435 str.
- MILLER, William
Libraries and Google / William Miller, Rita M. Pellen, editors .–Binghamton : Haworth Press, 2005. – 240 str.
- MIRKOVIĆ, Miroslava
Život i prepiska svetoga Hijeronima / Miroslava Mirković . – Beograd : SKZ, 2000 . – 417 str.
- MORRIS, Raymond
Theological Librarianship as a Ministry / Raymond Morris // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 7 -17.
- MORRIS, Raymond
The Libraries of Theological Seminaries / Raymond Morris // The Education of American Ministers.vol.3. – New York : Institute of Social and Religious Research , 1934 . – str. 149 – 191.
- MURRAY, Stuart A.P.
The Library : an illustrated history / Stuart A.P. Murray ; introduction by Donald G. Davis, Jr.; foreword by Nicholas A. Basbanes . –New York : Skyhorse publishing, 2009 . – 311 str.
- NEWHALL, Jannette
A theological library manual / Jannette Newhall . – London : The Theological Education Fund of the World Council of Churches, 1970 . – 160 str.
- NIEBUHR, Helmut Richard
The Advancement of Theological Education / H.R. Neibuhr, D.D. Williams and J. M. Gustafson . – New York : Harper &Brothers, 1957. – 239 str.
- ODAR, Alojzij
Cerkvene določbe o tisku / Alojzij Odar . – s.l. : s.n., 1939. – 344 str.
- OKSFORDSKA istorija rimskog sveta . – Beograd : Clio, 1999. – 500 str.
- OKSFORDSKA istorija srednjovekovne Evrope . – Beograd : Clio, 1998. – 401 str.
- PETERSON, Stephen L.

Theological libraries for the Twenty-First Century: Project 2000 Final Report / Stephen L. Peterson // Theological Education . – ISSN 0040-5620. - Vol. XX , No.3 (1984).

RADIĆ, Radivoj

Vizantija : purpur i pergament / Radivoj Radić . – Beograd : Evoluta, 2008 . – 239 str.

RELIGIJE sveta / glavni urednik Kristofer Patridž. - Beograd [etc.] : Mladinska knjiga, 2009. – 495 str.

RUBIN, Richard E.

Foundations of Library and Information Science / Richard E. Rubin . – New York : Neal-Schuman Publishers , Inc., 2004. – 581 str.

SEEFELDT, Jurgen

Portals to the past and to the future : libraries in Germany / Jurgen Seefeldt and Ludger Syre . – Hildesheim, Zurich, New York : Georg Olms Verlag, 2003.

SMITH, Gregory A.

CHRISTIAN Librarianship : essays on the integration of faith and profession / edited by Gregory A. Smith ; foreword by Donald G. Davis, Jr. – Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – 231 str.

STAIKOS, Constantinos Sp.

The History of the Library in Western Civilization III : from Constantine the Great to cardinal Bessarion : Imperial, Monastic, School and Private Libraries in Byzantine World / Konstantinos Sp. Staikos ; translated by Timothy Cullen, David Hardy . – New Castle : Oak Knoll Press . – 572 str.

STOKIĆ-Simončić, Gordana

Knjiga i biblioteke kod Srba u srednjem veku / Gordana Stokić-Simončić . – Pančevo : Gradska biblioteka, 2008 . – 106 str.

ŠUŠNJIĆ, Đuro

Metodologija : kritika nauke / Đuro Šušnjić . – Beograd : Čigoja štampa, 1999. – 315 str.

ŠUŠNJIĆ, Đuro

Religija. 1. Pojam, struktura, funkcije / Đuro Šušnjić . – Beograd : Čigoja štampa, 1998. – 462 str.

STOVER, Mark

Theological Librarians and the Internet : Implications for Practice / Mark Stover, editor . – New York : Haworth Press, 2001. – 219 str.

TANNER, Thomas M.

A History of Early Christian Libraries from Jesus to Jerome / Thomas M. Tanner Champ // The Journal of Library History. – ISSN 0275-3650. – Vol. XIV (1979), No. 4, str. 407 – 435.

TAYLOR, Sheron

Power and Responsibility : reflections on theological librarianship / Sharon Taylor // A broadening conversation : classic readings in theological librarianship / edited by Melody Layton McMahon, David R. Stewart . – Lanham : Scarecrow Press, 2006. – str. 43 – 51.

TEHRUN, Stanford

The Impact of Christian Faith on Library Service / Stanford Tehrune // CHRISTIAN Librarianship : essays on the integration of faith and profession / edited by Gregory A. Smith ; foreword by Donald G. Davis, Jr. – Jefferson : McFarland & Company Inc, 2002. – str. 55 – 68.

TOMIĆ, Nevena

Getting Closer to China's Spirit : religions in China / Nevena Tomić // 2010 Shanghai Get-Together Writing Contest . – Shanghai : Changing District Library, Shanghai Library, 2010. – str. 159 – 162.

TOMIĆ, Nevena

Bibliotekar u vremenu ili ko beše Toma Akvinski : zapažanja o savremenom bibliotekarstvu iz ugla teološkog bibliotekara / Nevena Tomić // Međunarodna naučna konferencija Knjiga i jezik u razvoju savremenog društva, Beograd, 24 – 26.09.2010. / urednici Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković . – Beograd : Filološki fakultet, 2011. – str. 171 – 176.

TOMIĆ, Nevena

Izmene u grupi 2 sistema Univerzalne decimalne klasifikacije / Nevena Tomić // Javne biblioteke. – ISSN 1452-1253. – God.3, br. 5/6 (2007), str. 183-187.

TOMIĆ, Nevena

Crkvene javne biblioteke u Nemačkoj / Nevena Tomić // Javne biblioteke. – ISSN 1452-1253. – God.1, br. 1 (2005), str. 75 – 76.

VEREŠ, Tomo

Iskonski mislilac / Tomo Vereš . – Zagreb : Dominikanska naklada "Istina", 1978. – 203 str.

VRANEŠ, Aleksandra

Cenzura i biblioteke / Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković // Glasnik Narodne biblioteke Srbije. – ISSN 1450-8915 . – God. 10, br. 1 (2008), str. 19 – 34.

WANG, Yi'e

Daoism in China / written by Wang Yi'e ; translated by Zeng Chuanhui ; edited by Adam Chanzit. –[Beijing]: China Intercontinental Press, 2004. – 209 str.

WIEGAND, Wayne A.

Theological libraries / Philip N. Dare // Encyclopedia of Library History / eds. Wayne A. Wiegand and Donald M. Davis . – New York : London : Garland, 1994.

WILKINSON, Billy R.

A Screaming Success as Study Halls / Billy R. Wilkinson // Social Responsibilities and Libraries : a Library Journal / School Library Journal Selection / edited by Patricia Glass Schuman . – New York : R.R. Bowker, 1976. – str. 280 – 285.

UHRICH, Helen Bordner

The cataloger and instruction / Helen B. Uhrich // A Broadening Conversation : Classical Reading in Theological Librarianship . – Lanham, Toronto , Oxford : The Scarecrow Press, 2006. – str. 59 – 72.

UHRICH, Helen Bordner

Classification and cataloging in theological libraries / Helen Bordner Uhrich // Special libraries . – ISSN 0038-6723. - Vol. L , No.2 (February 1949).

ZHENG, Lixin

Buddhism : Rituals and Monastic Life / Zheng Lixin ; translated by Ling Yuan . – Beijing : Foreign Languages Press, 2007 . – 268 str.

ELEKTRONSKI IZVORI

BOSMAN, Ellen

A study of church libraries in Australia / Ellen Bosman
[http:// web.nmsu.edu/~ebosman/aussie/index.shtml](http://web.nmsu.edu/~ebosman/aussie/index.shtml) . – 20.02.2012.

BOYLE, Janet

Guide to Cataloging Latin Rite Liturgical Works According to AACR2 and LC Practice for Catholic Theological Union Library / Janet Boyle
http://www.atla.com/tsig/liturgics/cath_intro.html . – 25.08.2011.

BRIGGS, Charles Augustus

History of the Study of Theology / Charles Augustus Briggs ; prepared for publication by his daughter Emilie Grace Briggs . – New York : Charles Scribner's Sons, 1916.
<http://www.archive.org/stream/historyofstudyof02brig#page/n5/mode/2up>. – 12.12.2011.

BROOKE, John

Essays on Science and Society : Science and Religion : Lessons from History? / John Brooke
<http://sciencemag.org/cgi/content/full/282/5396/1985> . – 10. 9.2011.

BROUGHTON, Vanda

A new classification for the literature of religion / Vanda Broughton
[http:// www.ifla.org/IV/ifla66/papers/034-130e.htm](http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/034-130e.htm) . – 13.5.2010.

BURNS, J. A.

Alcuin / J. A. Burns // Catholic encyclopedia : vol. I . – New York : Robert Appleton Company, 1910. – str. 276 – 279.
<http://www.newadvent.org/cathen/01276a.htm>

CLARK, John Willis

Libraries in the Medieval and Renaissance Periods / J.W.Clark . – Chicago : Argonaut, Inc. , 1968.
<http://www.gutenberg.org/ebooks/19415> . – 12. 7.2011.

CRAWFORD, Eillen

Paper on theological cataloging / Eillen Crawford and Bill Hook
[http:// www.atla.com/tsig/articles_news_updates/theol_cataloging_paper.html](http://www.atla.com/tsig/articles_news_updates/theol_cataloging_paper.html) . – 3. 5.2010.

CRIMSON, Leo

Problems of Cataloging Denominational Materials / Leo Crimson

http://www.atla.com/tsig/articles_news_updates/baptist.htm . – 25. 8.2010.

GEUNS, Andre J.

Theological libraries – an overview on history and present activities of the International Council of Associations of Theological Libraries / by Andre J. Geuns and Barbara Wolf-Dahm // INSPEL. – ISSN 0019-0217. – Vol. 32 (1998), No. 3, str. 139 – 158.

<http://www.forge.fh-postdam.de/~IFLA/INSPEL/98-3geunsdahm.pdf>. – 12. 5.2011.

GORMAN, MICHAEL

From Card Catalogues to WebPACS: Celebrating Cataloguing in the 20th Century /

Michael Gorman

http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/gorman_paper.html . – 8. 4.2012.

FOSS, Sam Walter

Some cardinal principles of librarian's work / Sam Walter Foss // Public Libraries, 14: 77-81, 1909

<http://www.atla.com/sources/PDFs/foss.pdf> . – 13. 4.2012.

MORRIS, Raymond P.

Theological librarianship as a ministry / Raymond P. Morris

<http://www.ptsem.edu/grow/library/nyatla/PDFdocs/morris.pdf> . – 5. 8.2011.

SMOCK, David

Religion in World Affairs : Its Role in Conflict and Peace: special report 201 of United States Institute of Peace / David Smock

<http://www.usip.org/publications/religion-world-affairs-its-role-conflict-and-peace> . – 12. 7.2011.

TAHER, Mohamed

Islamic Librarianship : a bibliographic survey

<http://taher.freeservers.com/IslamicLibrariesBibl.htm> . – 19. 4.2012.

TILLETTL, Barbara B.

Cataloging for the Future / Barbara B. Tillett

http://alexia.lis.uiuc.edu/puboff/catalog/windsor/windsor_tillett.html . – 3. 6.2011.

THURSTON, Herbert

Libraries / Herbert Thurston // Catholic Encyclopedia . – New York : Robert Appleton Company, 1910.

<http://www.newadvent.org/cathen/03405c.htm> . – 10. 4.2011.

WAY, Clifton R.

Ethics as a Surrogate Religion / R. Clifton Way // Toronto : Humane Health Care International : a journal of the art and science of medicine. - Vol. 12, No. 1, 1996 , str. 20 – 23.

[http:// www.humanehealthcare.com/Article.asp?art id=597](http://www.humanehealthcare.com/Article.asp?art id=597) . – 22. 3. 2012.

WENNER, Sara

An Introduction to the Study of World Religions / Sara Wenner

<http://www.mnsu.edu/emuseum/cultural/religion/> . – 22. 2.2010.

WIEGAND, Wayne

To Reposition a Research Agenda : What American Studies Can Teach The LIS Community about the Library in the Life of the User / Wayne A.Wiegand // The Library Quarterly Vol. 73, No. 4 (October 2003), str. 369 – 382.

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/4309683?uid=3738928&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=56045517563> . – 12. 4. 2012.

ZNAČAJNI INTERNET PORTALI

Adherents.com: Religion Statistics Geography, Church Statistics
<http://www.adherents.com/>

American Journal of Biblical Theology
<http://www.biblicaltheology.com/>

American Religion Data Archive (ARDA)
<http://www.thearda.com/arda.asp>

American Theological Library Association (ATLA)
<http://www.atla.com/>

Australian Ejournal of Theology
<http://dlibrary.acu.edu.au/research/theology/ejournal/>

Bibliothèques Européennes de Théologie
<http://www.beth.be>

Bible Research - Internet Resources for Students of Scripture
<http://www.bible-researcher.com/>

Bible Study Tools
<http://www.biblestudytools.net/>

CDRI: Digital Resources for the Study of Religion
<http://www.atla.com/digitalresources/>

Christianity.com
<http://home.christianity.com/>

Church and Synagogue Library Association
<http://www.worldaccessnet.com/~csla/>

Church Leadership Training Resources
<http://www.christianitytoday.com/bcl/>

Computer-Assisted Theology - Internet Resources for the Study and Teaching of Theology
<http://users.ox.ac.uk/~ctitext2/theology/>

Duke Divinity School Library - Internet Resources
<http://www.lib.duke.edu/divinity/research/divlist.html>

EducationIndex - Theology Resources
<http://www.educationindex.com/theo/>
eBible
<http://ebible.com/>

Evangelism Online Resources
<http://evangelismresources.org/>

Forum of Asian Theological Librarians
<http://www.foratl.org>

Full Text Theology Journals Online
<http://www.foratl.org>

Gutenberg Bible
<http://www.bl.uk/treasures/gutenberg/homepage.html>

Gutenberg - Digital
<http://www.gutenbergdigital.de/>

Hall of Church History
<http://www.gty.org/~phil/hall.htm>

Hartford Institute for Religion Research
<http://www.hartfordinstitute.org/>

Historic Bible Research Widget
<http://www.widgetbox.com/widget/historic-bible-research>

Horizon site
<http://www.horizon.unc.edu>

Humbul Humanities Hub: Religion & Theology
<http://www.humbul.ac.uk/religion/>

Hypertext Bible Dictionary
<http://www.bible.gen.nz/dictionary.htm>

Internet Sacred Text Archive
<http://www.sacred-texts.com/index.htm>

IntraText Digital Library
<http://www.intratext.com>

Jewish Encyclopedia
<http://jewishencyclopedia.com>

Library History Buff
<http://libraryhistorybuff.org>

Midlands Bible College - Theological Articles
<http://www.midbible.ac.uk/content/view/22/45/>

Online Bibliography Theology and Peace
<http://www.ithpeace.de/bibl/>

Phil Johnson's Bookmarks & Helpful Theology Resources
<http://www.gty.org/~phil/bookmark/helpful.htm>

Post Modern Christianity: The Future of the Church and Post Modern Ministry in the
21st Century
<http://www.futurechurch.net/>

ReligionFacts
<http://www.religionfacts.com/>

Religion News Service
<http://www.religionnews.com/>

religion-online.org - Full Texts by Recognized Religious Scholars
<http://www.religion-online.org/>

Religious Studies Electronic Library
<http://library.uwaterloo.ca/discipline/religious/>

Religious Studies Internet Links
http://www.wlu.ca/~wwwrandc/internet_links.html

Religious Studies Review
<http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0319-485X&site=1>

Religious Studies Web Guide
<http://www.ucalgary.ca/~lipton/index.html>

Resource Pages for Biblical Studies
<http://www.torreys.org/bible>

Studies in Religion/ Sciences Religieuses
<http://sir.sagepub.com/>

Technology and Religion
<http://zillman.blogspot.com/2005/03/technology-and-religion.html>

The Jewish Guide to the Internet
<http://www.jewishinternetguide.com/main/>

Theological Libraries: Historical Sources

<http://www.atla.com/sources/index.htm>

Theological Resources on the Web

<http://www.georgetown.edu/centers/woodstock/web-theo.htm>

Theology Digital Library

http://resources.theology.ox.ac.uk/library/dig_index.phtml

Theology Forum

<http://theologyforum.wordpress.com/>

Tibetan and Himalayan Digital Library

<http://iris.lib.virginia.edu/tibet/index.html>

Tyndale Seminary's Virtual Reading Rooms: Biblical-Theological Resources

<http://www.tyndale.ca/seminary/mtsm modular/reading-rooms>

U.S. Congregations

<http://uscongregations.org/>

U.S. Religious Landscape Survey from Pew Forum on Religion & Public Life

<http://religions.pewforum.org/>

Virtual Religion Network

<http://virtualreligion.net/>

Wabash Center - Guide to Internet Sources for Teaching and Learning in Theology and Religion

<http://www.wabashcenter.wabash.edu/resources/default.aspx>

BIOGRAFIJA

NEVENA TOMIĆ rođena je 1. jula 1972. godine u Valjevu, gde je završila osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirala je na Katedri za bibliotekarstvo i informatiku Filološkog fakulteta 2001. i magistrirala 2008. godine na temu *Biblioteka Rimokatoličke nadbiskupije u Beogradu*. Od 2001. godine zaposlena je u Biblioteci Doma kulture „Studentski grad“ na mestu bibliotekara, a od 2004. godine na mestu rukovodioca biblioteke.

Učestvovala je na međunarodnim stručnim bibliotekarskim konferencijama i objavljivala radove u časopisima: *Infoteka*, *Pančevačko čitalište*, *Javne biblioteke*, *Savremena biblioteka*. Dobitnik je međunarodne IFLA/OCLC stipendije za mlade profesionalce u oblasti bibliotekarstva i informatike za 2007. godinu (IFLA/OCLC Early Career Development Program 2007) kao stipendista Američkog udruženja teoloških bibliotekara (American Theological Library Association).

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а НЕВЕНА ТОРИЋ

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

БИБЛИОТЕКЕ ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА И ИСТИТУЦИЈА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 27. 10. 2012.

Невена Торич

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора НЕВЕЧА Томич

Број уписа _____

Студијски програм БИБЛИОТЕКАРЕТВО И ИНФОРМАЦИЈА

Наслов рада БИБЛИОТЕКЕ ВЕРСКИХ ЗАЈЕДИЦА И ИНСТИТУЦИЈА

Ментор ДР АЛЕКСАНДАР ВРАЋЕШ

Потписани НЕВЕЧА Томич

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 27. 10. 2012.

Невеч Томич

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а НЕВЕНА ТОМИЋ
број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

БИБЛИОТЕКЕ БЕРЛИНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА И ИСТИТУТА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 27. 10. 2022.

Невена Томић